

მ მ ა მ ბ ე

თ ვ ი უ რ ი ქ უ რ ნ ა ლ ი

წელიწადი მეათე

№ XII

დ ე კ ე მ ბ ე რ ი, 1903

ტ ფ ი ლ ი ს ი

საქართველოს კავშირის გამომცემი

1903

Дозв. ценз. 10 января 1904 г., Тифлисъ.

შინაარსი

გვ.

- I—**ზოგის ღამეს.** — გიუ დე-ქოპსასანისა. თარგმანი ი. ზუ-
რაბიშვილისა 1
- II—**მეფე სოლომონ დიდი და როსტომ, რაჭის ერის-
თავი.** — დრამატიული პოემა ხალხური თქმულები-
დან, სევასტა მ. გაჩეჩილაძისა (დასასრული) 7
- III—**გლახი კაცი.** — რომანი ვიქტორ ფონ-პოლენცისა, თარ-
გმანი ივ. პოლუპოვსკისა (გაგრძელება) 44
- IV—**ბრძოლის ველზე.** — მოთხრობა ოქტავ შინბოის თარ-
გმანი თ. ს. (დასასრული) 69
- V—**მთიულეთი ქართულის ლიტერატურიდან.** — წერი-
ლი მეშვიდე კატა ახაშვილისა. 1
- VI—**მოკლე მინერალური ქიმიკა.** — თეორეტიული ნაწი-
ლი, ა. კუდიანაშვილისა. 19
- VII—**ბიბლიოგრაფია.** — ილ. ალსაწყვილისა 45
- VIII—**უცხოეთი 1903 წელს** 59

შობის ღამეს

(გიუ-დე მოპასანისა)

„შობის ღამე, შობის ღამე! აჰ, არა, მე არასოდეს არ ვიდღესასწაულებ შობის ღამეს“.

ისეთის გაჯავრებულის ხმით ამბობდა ამას ანრი ტამპლიე, რომ გეგონებოდათ, რაღაც სამარცხვინო საქმეზე იწვევენო.

— გული რაზე მოგდის? — ჰკითხეს დანარჩენებმა სიცილით.

— იმიტომ, რომ შობის ღამემ მე რო სირცხვილი მაქამა, ჩემს ღღეში არ დამაფიწყდება და მას შემდეგ ეს გიჟურ სიხარულის სულელური ღამე აუტანელ შიშსა მგერის ხოლმე.

— რა მოხდა ისეთი?

— რა? გნებავთ გაიგოთ? მაშ კარგი, ყური დამეგდეთ:

გეხსომებათ, როგორ საშინლად სცივოდა ამ ორის წლის წინად ამ დროს; საწყალი ხალხი სიცივისაგან იხოცებოდა ქუჩაში. სენა გაიყინა. ქუჩაში წალის ძირი აღარ იფარავდა ფეხს სიცივისაგან. სადაც არის, ყველა გაფიყინებითო, გეგონებოდათ.

იმ დროს ერთი დიდი საქმე მოხდა და შუა მუშაობაში ვიყავ; ამიტომ შობის ღამის გასატარებლად ყოველ დაპატიჟებაზე უარს ვამბობდი; ვარჩიე შობის ღამე ჩემის მაგიდის წინ გამეტარებინა. სადილი მარტოდ ვქამე და სადილოთ უკან საქმეს დავუბრუნდი. მაგრამ საღამოს, საათის ათზე, გამახსენდა პარიზის მხიარულება, ჩემს ოთახში ისმოდა ქუჩის ხმაურობა, ისმოდა, როგორ ემზადებოდნენ სავახშმოდ ჩემი მეზობლები, —

ყველა ამან ამიყოლია. აღარ ვიცოდი, რას ვაკეთებდი; წერაში შეცდომები შემეპარა; ერთას სიტყვით, მივხვდი, რომ ამ ღამეს იმედი უნდა გადამეწყვიტა, რომ კარგს რამეს გავაკეთებდი.

ცოტა ხანს ბოლთას ვსცემდი ჩემს ოთახში. შემდეგ დაეჯექ, მერე ისევ ავდექ. უქველი იყო, რომ ჩემზე მოქმედებდა ქუჩის იღუმალი გავლენა და მეც გადავწყვიტე;

დავუძახე მოსამსახურე ქალს და ვუთხარი: „ანჟელო, წადით და იყიდეთ რაც საჭიროა ორისთვის საფახშმოდ: „ხამანწკა, ცივი მწყერი, კიბო, შაშხი პური. მოიტანეთ ორი ბოთლი შამპანური; გააწყეთ სუფრა და დაწეკით.

ქალს გაუკვირდა, ცოტა არ იყოს, მაგრამ წავიდა ბძანების ასასრულებლად. როდესაც ყველაფერი მზად იყო, წამოვისხი მოსასხამი და ქუჩაში გავედი.

დიდი საკითხი მქონდა გადასაწყვეტი: ვისთან ერთად გამეტარებინა შობის ღამე. ყველა ჩემი მეგობარი ქალები სხვა და სხვა ადგილს იყვნენ მიპატიჟებული. აღრევე უნდა გამოვსულიყავ მათ საქებნელად, რომ ერთი მაინც მენახა. მაშინ აზრად მომივიდა, მოდი დროსაც გავატარებ და კეთილ საქმესაც ვიქმ. პარიზი სავსეა ღარიბისა და მშვენიერის ქალი შეილებით, რომელთაც პურის ნამტვრევიც არ მოეძევებათ სახლში საფახშმოდ და რომელნიც დაეხეტებიან და დაეძებენ კეთილშობილს ყმაწვილ კაცს. მე მოვისურვე ერთ-ერთს ამისთანას ამ შობის ღამეს ციურ ანგელოზად მოველინებოდი. ამისათვის გადავწყვიტე გასართობ ადგილებში შესვლა, ძებნა, გამოკითხვა და მაინცა-და-მაინც ჩემს გემოზე არჩევა.

დავიწყე სირბილი ქალაქში.

მართლაც, მრავალი საბრალო ქალი ვნახე, რომელიც შემთხვევას ეძებდა, მაგრამ ისინი მეტად ულამაზონი იყვნენ ანა და ისეთი გამხდრები, რომ ერთ წამსაც რომ შეჩერებულიყვნენ, გაიყინებოდნენ.

უნდა გამოვტყდე და თქვენც იცით, — კარგა მოსუქებული ქალები მიყვარს. რაც უფრო ხორციანი ქალია, მეც ის

მირჩენია და ახოვანი, ზღარც შესხმული ქალი ხომ სრულებით მიბნევს გონს..

ერთბაშად ვარიეტეს ფიატრის წინ თვალი მოვკარი ჩემის გემოს სახეს. მშვენიერი თავი, მაღალი გული, გასუქებულის ბატის მუცელით, ერთის სიტყვით, მშვენიერი რამ. ჟრუნტელმა დამიარა. აი მშვენიერი გოგო, — წავიბუტბუტე მე. ერთი-ლა დამრჩა გასასინჯი: სახე.

სახე—ტკბილია; დანარჩენი... დანარჩენი—შემწვარი. მოვუჩქარე ფეხს, გავასწარ ამ ქალს და ერთ-ერთ ფარნის ქვეშ უცბად მოვტრიალდი.

საუცხოვო იყო, სრულებით ახალგაზდა, შავგვრემანი დიდრონის შავის თვალებით.

მე გამოვუცხადე ჩემი განზრახვა, რომელზედაც ხმა ამოუღებლივ დასთანხმდა.

არ გაევილო საათის* მეოთხედსაც, ჩვენ რომ ჩემს ოთახში მაგიდას მივუსებდით.

— ოჰ, რა კარგია აქა!—სთქვა მან, შემოდგა ოთახში ფეხი თუ არა, და ოთახს დაუწყო თვალთ სინჯვა, თანაც სახეზე დიდი კმაყოფილება გამოეხატა, რომ ამ ყინვიან ღამეს საკმელი და თავშესაფარი ნახა. საუცხოვო იყო, ისეთი ლამაზი, რომ გაკვირვებას მოვდიოდი, და მისმა ტანის სიმსუქნემ ხომ სამუდამოდ მოიგო ჩემი გული.

მოიხსნა მოსასხამი, მოიხადა თავსახური, დაჯდა და დაიწყო ქამა, მაგრამ როგორღაც არ იყო მხიარული; დროგამოშვებით მის ცოტაოდენ მკრთალ სახეს ქრთოლა ემჩნეოდა, თითქო რაღაც უჩინარი სევდა სტანჯავდესო..

— ხომ არ გაწუხებს რამე-მეჭი, — ვკითხე მე.

— არაფერი, დავეხსნათ მაგას, — მიპასუხა მან და დაიწყო სმა: გამოსცალა სულის მოუთქმელად თავისი ჭიქა შამპანურისა, გავსო ხელახლად და ისევ გამოსცალა.

ღვინომ წამოუწითლა ლოყები და ქალი გამხიარულდა, დაიწყო სიცილი.

მეც შეყვარებულსავეით მოვხვიე ხელი და დავეწაფე მის ბაგეთ.

ახლა ჩემს წინ უბრალო და მოუხეშელი ქუჩის ქალი კრალარ იყო. დავუწყე მის ცხოვრების ვითარების გამოკითხვა.

— რა საჭიროა ყველა ესენი, ჩემო კარგო! — მიპასუხა მან. ვაჰმე, ერთს საათს უკან...

ბოლოს მოვიდა დაწოლის დრო. მინამ მე მივდგი ბუხრის წინ გაშლილი სუფრა, ქალმა გაიხადა საჩქაროდ ტანთ და შესცურა საბანს ქვეშ.

ჩემ მეზობლებს ერთი ამბავი ჰქონდათ; ისმოდა მათი სიმღერა და უშველებელი ხარხარი. „რა კარგად მოვიქეცი, რომ ეს მშვენიერი გოგო მოვნახე, — ვამბობდი მე გუნებაში, თორემ მეტი არ არის თქვენი მტერი, მე ამაღამ მუშაობას ვერ შევძლებდი-მეთქი“.

ღრმად ამოკვნესის ხმამ უკან მიმახედვინა „რა დაგემართა, ჩემო კუტუნია“, ვკითხე მე. ქალი პასუხს არ იძლეოდა და ძალზე ჰკვნესოდა, თითქო საშინლად იტანჯებოდა.

— ცუდად ხომ არა გრძნობ შენს თავსა-მეთქი. — უცბად დაიწვივლა, დაიწვივლა გულ გასაგმირად. მეც სანთლით ხელში მივაშურე.

ტკივილისაგან სახე მოშლილს სული უგუბდებოდა, ხელებს იმტვრევდა და ისე ყრუდ კვნესოდა, თითქო იხრჩობაო. მისი კვნესა გულს მიკლავდა.

— რა მოგივიდა, მითხარი, რა გემართება? — ვეკითხებოდი მე გონება-დაბნეული.

ქალმა პასუხი არ გამცა და ღმუილს მოჰყვა. ერთბაშად მეზობლებმა შესწყვიტეს სიცილი და ლაპარაკი და, ჰსჩანდა, ყურს უგდებენ იმას, რაც ჩემ ოთახში ხდებოდა.

— რას იტკივებ, მითხარ, რასა, — ვიმეორებდი მე ჩემსას.

— ოჰ, მუცელი, ჩემი მუცელი, — წაილულლულა მან. დავატანე ხელი საბანს და გადავაძრე...

მოლოგინებას აპირებდა თურმე, მეგობრებო.

ამის დანახვაზე მთლად დავიბენი; მივეარდი კედელს და რაც ძალა მქონდა, დავუშინე ხელი და „მიშველეთ, მიშველეთ-მექი“ — დავიღრიალე.

კარი გაიღო და ჩემს ოთახში შემოცვინდა მთელი გროვა ხალხისა; ფრაკებში გამოწყობილი კაცები, ქალები გულ ამოჭრილ კაბებით, მასხარებად და თათრებად გამოწყობილები. ამ თავს დასხმამ ისე ამირია ჭკუა-გონება, რომ ლაპარაკსაც ვეღარ ვახერხებდი.

ეს ხალხი კი, გავდა, განსაკუთრებულ შემთხვევას, ან შეიძლება რამე ბოროტმოქმედების ნახვას ელოდა და ეხლა ვეღარა გავგორა.

ბოლოს, როგორც იქნა, მოვახერხე: „ეს... ეს... ეს ქალი მოლოგინებას აპირებს!“

მაშინ ყველამ მოინდომა მისი ნახვა, გამოთქვეს თავიანთი აზრი. ერთი კაპუცინი მეტადრე იკვებნიდა, ამეებში ზოგი რამ მესმისო, და დააპირა ბუნებას დახმარებოდა.

ყველანი გადაკრულში იყვნენ და შემეშინდა, არ მოჰკლან ქალი მეთქი. უქულოთ გავექანე კიბეზე ერთის მოხუცებულის ექიმის დასაძახებლად, რომელიც იქვე მეზობელ ქუჩაში იდგა.

ექიმი რომ მოვიყვანე, მთელი ჩემი სახლი ფეხზე დამხვდა; გაენათებინათ კიბე. ყველა სართულგბის მცხოვრებთ ეხლა ჩემს ოთახში მოეყარათ თავი. ოთხი ვიღაც კაცი მიმჯდარიყო სუფრასთან და ათავებდნენ ჩემს შამპანურსა და კიბოებს.

ჩემს დანახვაზე მთელმა ამ ხალხმა უშველებლად იღრიალა და ვიღაც მერძევემ მომართვა ხელსახოცში გამოხვეული დანა-ოჭებული, დაღმეკილი, საშინელი პატარა ხორცის ნაჭერი, რომელიც წკმუტუნებდა და კნაოდა კატასავით. „ქალი გახლავს“, — მითხრა მან.

ექიმმა გასინჯა მშობიარე, გამოაცხადა, — საქმე ვერ არის კარგათ, რადგან ახალ ვახშამ ნაჭამს მოუვიდა დაწოლაო, — დამპირდა, ახლავე გამოგიგზავნი მომვლელ ქალსა და ძიძასაო, და წავიდა.

ერთ საათს უკან მოვიდნენ ორივე, — ძიძაცა და მომვლელიც და თან მთელი ფუთა წამლები მოიტანეს.

ღამე სავარძელში გავატარე; ისე გონება დაკარგული ვიყავი, რომ აღარათფერი მაგონდებოდა.

დილით ხელმეორედ მოვიდა ექიმი. ავადმყოფის მდგომარეობა სერიოზულად სცნო.

— თქვენი ცოლი, ჩემო ბატონო... — მითხრა მან.

— ჩემი ცოლი არ გახლავს ეგა... — გავაწყვეტინე სიტყვა

— თქვენი დიასახლისი, თუ გნებავთ... — განაგრძო მან და დამარიგა, თუ რა წამალი ან როგორი მოვლა ეჭირვებოდა ავადმყოფს.

რა მექნა? გამეგზავნა საბრალო საავადმყოფოში, გულქვა-სა და ბორცის დამიძახებდა მთელი სახლი, მთელი უბანი.

დავტოვე ჩემსა, ექვსი კვირა დაჰყო ჩემს ლოგინში. ბავშვი? ბავშვი გლეხებს მივაბარე ჰუასსიში. ჯერაც ორმოცდაათ ფრანკად მიზის ყოველთვიურად. თავში რაკი გადვიხადე ერთ ხელ, აწი სხვა გზა აღარ არის, უნდა ვიხადო მთელ ჩემს სიცოცხლეს.

მომავალში მამა მის მიწოდებენ.

მაგრამ რაც მომივიდა, იმას ვინღა სჩივის. — მორჩა თუ არა ქალი... აღინთო ჩემდამი სიყვარულით, მერე როგორის სიყვარულით ის არამზადა, ისა.

მერე?

მერე სახურავებზე მაწანწალა კატა რომ გინახავთ, ისე გახდა. მეც გარედ გავაგდე ის ჩონჩხი. ეხლბ მიდარაჯებს ქუჩებში, იმალება და ისე შემომცქერის ხოლმე. ხან და ხან სალამოს გამაჩერებს, რათა ხელზე მაკოცოს და ამით ისე მამბრახებს, ლამის გამაგიჟოს.

აი, ბატონებო, რად გადავწყვიტე აღარასოდეს არ ვიდღესასწაულო შობის ღამე.

მეფე სოლომონ დიდი

და

როსტომ, რაჭის ერისთავი

(დასასრული *).

მეოთხე სურათი.

(ხრესილზე უშველებელი მუხა, დედი მინდორი. მეფე სოლომონი,
პაპუნა წვრთელი, ბერი წულუკიძე, ჯარი.)

სოლომონ. როსტომ-ცბიერმა, პაპუნა,
ჩვენზე კაკალი გასტება,
მომეთილისმა თამარი—
ლხინი, მეჯლისი ასტება;
მტრები მიწყევლეს როსტომის
ჩემზე ორგულმა შვილებმა.
გაგვასულელეს—იცრუეს
მათმა ენამ და პირებმა.
პირ-შავად დაგვრჩნენ იგინი,
ჩვენ ჩვენი საქმე გვიქნია:
მოგკვდებით მაინც, სამშოლო
თუ მტრისგან ვეღარ გვიხსნია.

*) იხ. „მოამბე“ № 11 1908 წ.

შახუნა. ჰქნეს, რაც რომ ეკადრებოდათ,
 გასცემენ უფალს პასუხსა
 და თუ ვიცოცხლე პატარა,
 ენებში ვჯგუთავ ანძუხსა.

სალაძინ. მაშ, დავიწეროთ პირ-ჯვარი
 და შევევედროთ გამჩინსა.
 რას გვიქმს ურჯულო ოსმალი,
 თუ ის გვიკურთხებს მარჯვენსა.
 (მოიყრის მუხლს, მასთან ყველა)
 დედა მარიამ! შენს ხვედრსა
 ხარბად წიწქნიან მტერები,
 აღარ გვიდგია სული და
 რატომ არ მოგვეშველები?
 მოგვეცი წმინდა გიორგი,
 რომ წინ გაგვიძღვეს იმედად,
 რომ აღგვადგინოს მკვდრეთითა,
 არ ვებათ სხვისა ვირებად. (იცრემლება)
 გული მომიკლა შინაურ
 და გარეულმა ლალატმა:
 რჯულს ლალატობენ და თვით შენც,
 ვერ გასჭრა მეფის ლალადმა.
 ნუ მიგვანებებ წარწყმენდას,
 გამოგვიშვირე ხელია;
 წამოგვაყენე ჩაგრულნი—
 ეს ცდა უკანასკნელია!

(ადგება ზეზე, წამოდგება სულ ყველა. მიმართავს ჯარს)

იშერლებო! ტყვეები ვართ,
 გარს გვარტყიან მტრების მცველნი.
 წამებულის დღე გვადგია,
 რჯულს გვიცვლიან საძაგელნი.
 ქვეყნის პირზე აგვას ლამობს
 ჩვენსას გარე შინაური;
 მეტი გზაც არ დაგვრჩენია.

გამოვქიშოთ თვალი, ყური.
 და ვით ჩვენმა წინაპრებმა,
 იმ არგვეთის წამებულთა,
 ან მივილოთ წამებლობა,
 ან ვაყაროთ მტერს ქვა-გუნდა.
 თავ-განწირვით გავსძრათ ხელი,
 ჩახუთულმა ტყვეობაში;
 სამ თათარს მხარს არ დაუდებს
 იმერელი მხნეობაში!
 მართალია, ჩვენ ცოტა ვართ,
 მაგრამა ვართ ჩვენვე სახლში:
 ძაღლსაც დიდი გული აქვსო
 თავის სახში, თქმულა ხალხში.
 შერე თანაც გაჭირვება,
 რომ განვმხნევდეთ, გვაიძულებს:
 მტრები ცოლშივით გვიყიდიან,
 მტერი ნაშრომს გვინადგურებს.
 მეც თქვენთან ვარ; ვით მამა შვილს
 გარს გვევლებით და ვიზრუნებ,
 თქვენი ღმერთით მეც ვილხინებ,
 თქვენი ტანჯვით ბევრს ვიმწუხრებ.
 სადაც თქვენ, იქ მამა მეფეც,
 მომიცია აზის ფიცი.
 დღეს ღვთისათვის ვიბრძვით და ის,
 რომ გვიშველის, კარგად ვიცი!
 ვენაცვალეთ უფლის სახელს,
 ღირსი არ ვართ მის მსხვერპლობის,
 მეფე მამას ვენაცვალეთ,
 მეგობარი არის მოყმის!
 სად ღმერთია და სად მეფე,
 დაიხოცავს თვის თავს ჯარი,
 ან და მკვდრებით დაყენებს
 ჩვენს სამშობლოს ქრისტეს ჯვარი!

ჯარი.

საღამონი. წერეთელო! მემარჯვენეთ
 ვერ გაგიშვებ,—დამითმე მე,
 ნახევარი შენი ჯარით
 შენთან ჯიბრი დავიჩემე.
 შუა-შუა ქვეით — ჯარსა
 წაუძღვება მტერზე ბერი.
 აგერ კიდევ რიურაჟსა სცემს
 მოწმენდილი ცის ჰიერი!
 დროა ბრძოლის. მომაწოდე,
 წერეთელო, აზარფეშა;
 ჯარს გზა უნდა დავულოცო,
 მან მარწმუნა, მანუგეშა.

(ღვინით ავსილ აზარფეშას მიწოდებს წერეთელი.)

დიდება ღმერთს! გაუმარჯოს
 მისთვის თავ-განწირულ ჯარსა,
 ნუ მოგვაკლებს მაცხოვარი
 მის წყალობასა და მადლსა.

(გადასცემს წერეთელს, ის თავყვანებით ჩაშლართმევს და ამავე სიტყვებით დასცლის, აგრეთვე ბერი წულიკიძე. დაჰკრებენ ბუკსა და ნაფირს და პირველ მამლის ყავილზე შეერევიან მტრის საფრებს. დარჩება ერთი ჯარის-კაცი და გეგელა თვედორაძე.)

გეგელა. შენ, ჯარის კაცო, შეცოცდი
 ამ უზარ-მაზარ ხეზედა,
 მითხარი, რა ამბავია
 ხრესილის ბრძოლის ველზედა.

ჯარის-კაცი. შესვლით ხომ შევალ, მაგრამა
 ჯერ ბუნდ-მანდი სდგას სქელადა,
 არც თვალი მიჭრის ძალიან,
 სასწაულს-კი ვიქ ხელადა.

(შეცოცდება. თვედორაძე ბურღში შეიმალება მუხის გვერდზე)

გეგელა (თავისთვის). თუ მტერმა ახლოს მობედა,
 თოფსა დაუცემ კონდახსა;
 ვუტირებ დედას, ცივ ქვაზე

დაუჯენ პირ-შავ ოჯახსა.

(ხმა მაღლა) რა ამბავია?

ჯანის-კაცი. (კივის რაც ძალი და ღონე აქვს) გვეშველა!

მტერმა სალუნწე იქცია!

(ისმის გახერხებული ბრძოლის ხმაური)

ბებულა. (თაკისთვის) ოსტატობაა! ამ ეშმაკს

სად მოუვიდა ფიქრშია?

გამხნევედა მეფის მხედრობა

და მოიკიდა ცეცხლია.

(ხმა-მაღლა) რა ამბავია?

ჯანის-კაცი. თენდება...

მეფე მტრებს რა შორს შეეკრია!

როგორც ვეშაპი დაქშინავს,

ღრენს ბრაზიანი აფთარი;

აღარ აქვს მისსა მხნეობას

და ვაშკაცობას სამზღვარი.

შელეწეს თათრის საფრები.

მეფე გაჰკივის ველზედა.

დავლურში იწვევს ალიას,

რომ ათამაშოს ცერზედა!

ბებულა. ალია, ალბათ, იმაღვის,

ოთხ-თვალას როგორ შესტყვრიტავს?

თვალს მოსკრის თვალით, როგორც მზე

და მის მზერის ნიჰს შესწყვიტავს.

მის მოსისხარი მტერიჲ

მეფე,—იმ მონის მსყიდველის.

რომ ემაღება, ალბათ, ის

მეფისგან ავ-დღეს მოვლის.

ჯანის-კაცი. მირბის მტრის ჯარი! ჰკა მაგას!

(კაძლიერდება შორეული ბრძოლის ხმაური)

ბებულა. რა ამბავია? რა იყო?

ჯანის-კაცი. გახელებულმა მეფემ

ალიას კვალი მიიგნო.

კურღელი წამოაყენა
 მოედნად გამოუგდია;
 მის ბედის-წერის ქალღმერთი
 გიჟ-მეფეს ხელში უგდია.
 ხმალი ვერ ამოათავა,
 რომ მეფემ თავი წაწყვიტა...

(კივის) ალია მოკლეს, ალია!
 ალიას ჯარი გაფრინდა!

(გაიძმის ჯარებში ყვირილი: „ალია მოკლეს, ალია! ალიას ჯარი გაფრინდა!“) (შემორბის მოხუცი ჯარის-კაცი, შემოდევს ახალგაზდა თოფით ხელში)

მოხუცი ჯ.კ. ურჯულო! ნუ მდევ, მომშორდი!
 ახალ-გაზდა ჯ.კ. ურჯულო შენ ხარ თვითანა.
 ერთი თათარის სიკვდილი
 მეც მბოძებია ღვთისგანა.

მოხუცი ჯ.კ. ქრისტიანი ვარ, უგნურო,
 ჯარის-კაცი ვარ ლევანის.

ახალ-გაზდა ჯ.კ. მოლალატეა ის რჯულის,
 მოლალატეა ქვეყანის.

(დადებს ბეჭის ფრთაზე თოფს და დასცემს)

მოხუცი: ოჰ, ჩემმა შეიღმა თუ მნახოს,
 არ დაგქრას ორთავ ფეხები,
 ზეციერ მამას შევედრი,
 გაუხმოს გრძელი ხელები!

ახალგაზდა ჯ.კ. ვინა ხარ? ვინა? ეგ ხმა გავს
 მამი ჩემისა ბოხ ხმასა.
 ოჰ, ღმერთმა სისხლი მოკითხოს
 ავი ლევანის მოდგმასა!

(გიჟვით გავარდება. სულს დალევს მოხუცი. შემოვარდება ლევან აბაშიძე და უფლის გარეშემო ხეს თოფით ხელში)

ლევანი. ეს ვინ გაპყვივის საჯაროდ
 გაქცევას თათრის ჯარისა?
 გულის წვერს ვეძებ, გულის წვერს

იმ ენა საზიზლარისა.

ვით სკვინჩას კისრით დავუშვებ

მახარობელსა მეფისა...

თვითან მიძვრება ტოტებში,

ხმა კი დიდდება მყეფურისა.

ბებეკა

(თავისთვის ჩას-ფრებული გადმოაღებს თოფს და დაუმიზნებს ლევანს).

სრულ ძღვევით-მოსა იმერლის

ამ თოფის ტუჩზე წერია!

(იგრილებს თოფი, ლევანი გადაბრუნდება. ჯარის-კაცი გააბამს უფრო ხმა-მად-ლს ყვირილს).

ჯანის-კაცა: გაცივდა ქვეყნის ორგული,

ლევანი მხოლოდ მტვერია!

(ყვირის თავგამეტებით) მოჰლეს ალია, ლევანი,

გარბის-გამორბის მტერია...

ჰკა მაგათ! აღარ გაუშვათ

არც ერთი ღეჯათ-ღერია!

ძღვევა მოსილი სოლომონ

მირბის და მორბის ქაჯადა.

ასეთი ვამარჯვებდი

კი ღირდა თათრის დარჯადა!

(ჩამოვა ხილვან. გამოვა გველა თვედორაძეც ბურღებიდგან. შემოვარდებიან გაქცეული თათრები და მათთან ლევანის ჯარის-კაცებიც)

ლარიკე

(ერთ-ხმად მიაყვირებენ).

გაჩერდით, ავაზაკებო,

პირში ამოგეხლეშთ ენასა!

მოელო ბოლო თქვენს თარეშს,

ზვიადობას და ლხენასა.

თათარი თუნდა შველის თავს,

მირბის მის ქვეყანაშია,

თქვენ, იმერლებო, სად მიხვალთ?...

ვის ტოვებთ სახლ და კარშია?

ბებეკა:

თქვენს ცოლ-შვილს შია-წყურია.

აგდებთ თუ გზა-შარაზედა?

ისე გეკურთხოსთ ულვაში,
 როგორც დაგლოცავსთ თვით დედა!
 (შეჰკრავენ აკანკალებულებს)
 თათრებო! სისხლით გამაძღრებს
 დანას გაგირჭობთ ყელშია.
 სტამბოლში თითო ყურუშსა
 იღებდით ქართველ ტყვეშია!
 კაცის მქამლებო! რამდენი
 გილიათ მუცლად ცოდვები.
 რამდენსა დედას მოსტაცეთ
 შვილი და ქმრებსა ცოლები?

(შემოვა მეფე სოლომონ, პაპუნა წერეთელი, ბერი წულუკიძე,
 ტყვეები და ჯარი).

სოლომონ. აბა, სად არის, მანახვეთ
 ჩემი დედის ძმა ვაჟკაცი!
 სად არის სახე დიადი
 და მის მარჯვენა მამაკი?

(ანახვებენ ლევანს. ის მიუყრის მუხლებს ნაბად გადაფარებულს
 და მოთქვამს)

ეს ხელი იყო, რომ მხვევდა,
 მზრდიდა ალერსში ტკბილშია,
 ესე ტუჩები ტუჩებში
 მკოცნიდნენ ნეტარ ძალშია.
 ვიფუჩქნებოდი მე ამის
 თბილ უბეშია ვარდივით;
 სამაგიეროდ ვაშკაცი
 შეეხვდი ამ გვარი პატივით!
 დამნაშავე ვარ, ლევანო,
 ვითხოვ სულ გრძელსა შენდობას,
 ვითხოვ სიყვარულს უხრწნელსა
 და წრფელსა ბიძა-შვილობას!

(ეთხოვება და ადგება)

პაპუნა ჩემო! მანახვეთ,
 ეს მარცხი ვინცლამ დამმართა.

თოფი მეფისა ბიძაზე
 როგორ გაბედა, ამართა?
 ეს გამარჯვება საზღაპრო
 მეფის გულს აღარ ახარებს:
 მეფე მოსისხარ თათრებთან
 მიწას თვის ბიძას აბარებს!
 (არავინ არ ამხელს ლევანის მოკვლას)
 არვინ გამოტყდა? მაშ კარგი!
 ჯილდოს მივცემ მას, ვინცა ჰქნა;
 მხოლოდ მანახვოს თვის სახე,
 ლევანის მკერდი ვინც გახსნა.
 (გამოვა გველა თევდორაძე)

გმგელა. მე ვქენი, დიდო სოლომონ,
 მზე დაფუბნელე ლევანსა.

სოლომონ. სტყუი, იუდა!

გმგელა. ბატონო;
 არ შეჰფერს მეფის ენასა!..
 არ შეჰფერს დიდსა სოლომონს
 გინება, დაფაფხურება.
 იუდა არ ვარ: მეფის მტერს
 მე შევეუმგვრიე გუნება.
 მე დავამარცხე ღვთის მტერი,
 ორგული სამშობლოსა.
 ამისა მქნელი ნეტა-თუ
 ძრახია ჩენის დროისა!?

სოლომონ. სტყუი!

გმგელა არ ვსტყუი, მეფეო!

სოლომონ. ვინ დაამტკიცებს მაგასა?

გმგელა. ყოველისფერი ამბავი
 ჩემი მოჰკითხეთ ამ კაცსა.
 (მოათრევს, ხეზე რომ იყო, იმ ჯარის-კაცს)

ამის ხრიკებმა ჩვენს ჯარსა
 სული უბრუნა მძამე დროს.

ასეთი შვილის მრავლება
 ქვეყნისთვის ღმერთმა ინებოს!
 ეს შესრიალდა ამ ხეზე,
 ჰკივოდა ისეთს ამბებსა,
 რომ ჩვენს ჯარს სიმხნეს აძლევდა,
 ჰიბს წყვეტდა ავ-სულ თათრებსა.

სოლომონ. ეს იყო განა ის ვინმე?! (ჯარის კაცს გვევლახე)
 ეს არის მკვლელი ლევანის?

ჯარის კაცი. დიად, ბატონო მეფეო,
 რაღა თქმა უნდა, ეს არის.

გეგელა. დიად, ხელმწიფევე, მოგხსენდესთ:
 გეგელა თევდორაძე ვარ
 გლები მესხეთის სოფლისა,
 რომ თქვენ წინაშე მხედ ვსდგევარ.

სოლომონ. პაპუნა! გეგელაშვილსა
 თევდორე უნდა დაერქვას,
 რადგან „იუდის“ დარქმევით
 თავს უშვერს ქვასა და სეტყვას.
 უბოძე აზნაურობა,
 ერთგული არის ერისა
 და ორგულია მოსისხლე
 თვისი სამშობლოს მტერისა.
 მესხეთელ გლებსა გეგუთში
 აჩუქე ყმები, მიწები...
 ამ ჯარის-კაცის მოწყალე
 მთელს სიცოცხლეში ვიქნები!

მეხუთე სურათი.

(ოქროს ჩაღდაყში. მეფე სოლომონ, მაკრინე დედოფალი და პატარა ელენე სრულ მეფურ სამკაულში ბრწყინავენ. აქ არიან მთელი იმერეთის დიდებული დარბაისლები, კარის-კაცი)

პაპუნა.... და როდესაც მეფე მორკმით
 ზის ტახტზე და მზისებრ ბრწყინავს,

მის უბეში შესაძრომად
 ქრელი გველი ჩუმად გლინავს.
 პირ შავ როსტომს მკვრივი ქელი
 მხოლოდ მაშინ მოუხრია,
 როცა მეფეს იმერეთის
 ყოვლი ძალი შეუპყრია,
 როცა ყოვლი მისი მტერი
 დაუცია, დაუმხვია
 და სამშობლო საყვარელი
 განუთქვამს და შეუმკია.
 მეფე ხონთქარს აღარ პუობს,
 როსტომს როგორ შეიპუებს?
 ახლა მოვა, გაიღრიკებს,
 იმლიქვნელებს, ბევრს იცრუებს
 და როგორც რომ გვიღალატა,
 უარესად გვიღალატებს,
 როცა, ღმერთმა ნუ შეასწროს,
 დროს იხელთებს, დაათვალებს.
 თუ მეკითხვის რამე, ვიტყვი:
 როსტომ კუდს არ გაისწორებს;
 ან დავსკეთ და ან შორს იყოს,
 სულ ყველაფერს ეს აჯობებს.

შაკრანე. ქარბობს თქვენი გაცხარება,
 დიდი არის სინანული,
 თუ რომ მაში მხრწნელი ჭია
 აღარ ბუდობს დაფარული.

სოლომონ. ჰმ! მე ვიცი,—გამოვცადე,
 როსტომისა არ მაქვს ნდობა.
 როცა დანა ყელთან მქონდა,
 გამიწია ლალატობა.

ბეჩა ღმრთ.... ეჰა, მეფევ! ნაფიცი ვარ—
 ვალდებული ერთგულობის,
 თუ რომ ვამბობ—აღბათ, უნდ ვსთქვა,

სიტყვა-კაზმით როდი მომდის.
 ფუყი მუხა ვარგა ღვლერქად?
 ისე როსტომ ხელმწიფის ყმად.
 მონად, ვამბობ, ვერვინ შეჰქმნის
 თავ წახსნილსა მას ნებივრად.

მისი სულის თვისებაა:

დიდ-გულობა, ზვიადობა;
 ყოვლი საქმე მისი ამბობს,
 რომ არა აქვს სათნობა;
 მან არ იცის თანაგრძნობა,
 თავ-დადება მან არ იცის,
 ხარბი თვალი არ ასვენებს,
 აბედივით ნელ-ნელ იწვის;
 არ რწამს რჯული, არ რწამს ერი,
 გამოძულავნდა ქვეყნის მტერი!
 განა მისთვის კიდევ არის
 თავ საფარი მეფის ჭერი?
 თუ მეკითხვის რამე, ვიტყვი:
 აღარ არის ჩვენი წევრი;
 დაიღუპოს, როს ხელში გვყავს,
 თუნდ გამავლეთ ზურგზე მკვერი!

ბერა წულუკა... ბერის სიტყვა მომეწონა...

უმანკოა მისი ფიქრი.

მასთან ღირსიც ნდობისაა

მისი სიტყვა—არის გმირი,

მან სამშობლოს სამსახურზე

სობოროში ღვარა სისხლი;

სულ მიწასთან გაასწორა

კიკიანი, მტერი მკვირცხლი.

მას როსტომთან არ მიუძღვის

არასფერი მტრობა, ჯიბრი,

და რაცა სთქვა—ერის ხმაჲ,

მეც ერთ-პირად მასთან ვიკვრი.

ზუგრაბ-მიქელაძე. ბრძანეთ, არჩილ, თქვენი აზრი.

არჩილ. დამითმია შენთვის სიტყვა.
შენ შეჭკარი თათრის კრიკა
და დაეცი თავზე რისხვა.
პატიოსან ჯიბრს მიმეცი,
ვისახელე მითი ხრმალი.
არ მქონოდა მაგალითი,
ვაი მაშინ ჩემი ბრალი!

ზუგრაბ მიქ... რაღა მეთქმის?! თუ რომ ვაქეთ,
ვინც ქვეყნის ბედს ჰკლავდა გულში,
მის გინებით უნდ მივაგოთ,
ვინც მოკვდა მის სამსახურში.
მაშინ ყოვლი ჩვენი ოქმი
საზიზღარი იქნებოდა;
დიდი მეფე სოლომონიც
ერისგან არ იქებოდა!

სოლომონა! აშკარაა... შეესა თეთრად,
ნურვინ ფიქრობს, ვერვინ შეგჭქნის..
ზარემ მალე დაიღუპოს
მოლაღატე თვისის ქვეყნის.

არჩილ. ქართველის გულს კარგად ვიცნობ.
მიმაჩნია მის თვისებად:
პურ-ღვინით ის მტერს მოყვრად ხდის,
პურ-შავობით მოყვასს მტერად.
მამა-პაპის ჩვეულება
წმინდა არის და ნათელი:
პურ-ღვინოს თუ ვუღალატეთ,
გავიტყებთ ხომ სახელი!?
როსტომ ბატონს დიდად უქეთ
დახვედრა და გასპინძლობა;
კარი ცხვირთან ჩაურაზოთ
არ იქნება მახინჯობა?
მოვიწვიოთ, ვსცეთ პატივი,

მის გულის-წვას ვუგდოთ ყური.
 ვინ იცის, რომ იქ გაისპის
 ხმა სულ-ტკბილი, საამური.
 ნუ ივიწყებთ: — ქრისტეს გვერდზე
 სცხონდა ჯვარ-ცმულ ავაზაკი.
 სანამ ახლოს არ მოვიმხრობთ,
 ზედ-მეტია ლაპარაკი!

შაკრანე.

მომეწონა, ღვთის საამოდ
 და სულ-გრძელად სიტყვა თქმული,
 მოყვასი ხომ ისეც გვიყვარს,
 მტერს ჭირდება სიყვარული.
 მე მიკვირს, რომ ჩვენს გიორგის
 არ წასცდა-რა, გაბუნგულა.
 ნუ თუ ვინმე აწყენია
 და იმისთვის გაბუტულა?

გაორგი

აბაშაძე. ყოველ იმედ დაკარგული,
 ყოველ საწადელ მოსპობილი
 კაცი მოდის, დიდი კაცი
 ვით უმანკო ბავში, ჩხვილი.
 ერთად ერთი ნუგეში აქვს
 თვისი მტერის მოყვრობაში
 და თქვენც ხელსა უწიანებთ
 კისრით აგდებთ უფსკრულ ზღვაში?
 ჩვენ ვიომეთ რჯულისათვის;
 გვეუბნება იგი რჯული:
 მტერიც ფეხზე ააყენეთ,
 თვისივ ნებით დათრგუნული!
 ამის შემდეგ, რაღა თქმა,
 უნდ მივიღოთ ჩვენ სტუმარი
 და თუ გულში რამ მიუყვნოთ,
 იულის ჯერ დაუწვარი,
 მაშინაც კი მოვერევით,
 უფრო ახლოს გვეყოლება.

მაშინ ზეცაც არ გვინუქფებს,
 ცოდვაც აღარ გვეცოდვება.

სოლომონ. მაშ ვინმართ სულგრძელობა,
 ვამცნოთ, რომ ვართ ქრისტიანი.
 და თუმც ხაშმი რამე ამღვრევს,
 შევიქნები რისხვიანი.
 მოიწვიე, პაპუნ ჩემო,
 მოგვილოცოს გამარჯვება.
 მისი ძღვენიც უმაგივროდ,
 თუ მეფე ვარ,—არ დარჩება.

(შემოჰყავს ორ დადებულს და პაპუნა წერეთელს ძვირფასად
 ჩაცმულ-დანურულ-ჩარაზმული როსტომ ერისთავი და მისი შვიდი
 ვაჟი. აუღვებათ მეფე. როსტომი და მისი შვილები ფეხ-გადაკვანტუ-
 ლები სალამს მოახსენებენ).

როსტომი. ყოვლად ძლიერო მეფეო,
 სოლომონ დიდად განთქმულო!
 გილოცავ ძლევით მოსასა,
 მტრის მკერდზე ფეხებ დადგმულო!
 ლევანის, თქვენი წინაპრის
 თქვენ კვალი აღგიბეჭდიათ:
 ორთავეს უფლის გვირგვინის
 თავს დადგმა წილად გრგებიათ.
 ეგ გვირგვინია ეკალის
 სამშობლოს, რჯულის დაცვისა;
 ეგ გვირგვინია წმინდანის,
 გამღვთაებული კაცისა.
 ღვთაებრივ ბრწყინავთ სხივ-ფენით
 იმერეთისა ტახტზედა;
 არც აწ მოშლოდეს ეგ ბედი
 თქვენ შვილ-ძირს ქვეყანაზედა!

სოლომონ. (თვალეში შეჩერებოდა რტსტომს, როსტომი ვერ უჩერებდა
 თვალებსა. ბოლოსაც ციქად)
 როსტომო, მომწონს მოლოცვა,
 სიტყვა-კაზმული ტკბილია!

მალალსა ღმერთსა შევედრის
ჩემი ენა და პირია,
რომ იგი მასრულებინოს,
რაც მტკიცედ გულში მიდვია:
შენთვის, როსტომო, მომეზლოს,
ქვეყნისთვის თავიც მიდვია!

დარბაისლები. (ერთ-ხმად) ამინ!

შაჰუნა. (მალალ ხოთ) ამინ! ამინ!

(კვლად თყვანს სვეტს ერისთავი მეფეს. (ას მიბაძავენ მისი
შვილებიც. ერისთავი მიუ და გულზე ემთხვევა მეფეს. მეფე
ემთხვევა როსტომს ზუბლზე, ერისთავის შვილები ემთხვევიან
მეფეს ხელზე. მეფე როსტომს გვერდით მოისვამს)

საღამოან. (როსტომს) მიქია

სტუმრის დახვედრა შენია:
ჩიტის რძეც აღარ გკლებია,
რომ სუფრა გაგიფენია.
დარბაისლებო! პურ-ღვინოს
მადლობა უნდა, მიზღვაცა;
პატივი ეციოთ ერისთავს,
არ დაედაროს თვით ზღვაცა.
(შლიან სუფრებს კარ-გამოდებულ პირ და პირ სასადილოში)
შენც, დეღუფალო, თამარსა
წაჰბაძე ქცევა ყოფაში.
მისებრ მოქნილი, ტკბილ-სიტყვა
ვინ ვნახე დიდ-კაცობაში?
ტოლუმბაშობა დაიწყო
და დამიკრულა მტერები.
როგორც რომ დუდუკს მის სიტყვას
აჰყვენ და დაჰყვენ გერები.
აღარა გაგვია-რა,
ისე გაგვიქრა თვით ღამე.
თუ არ ენდობით ამ არაკს,
პაპუნა იყო მოწამე!
დასცალეს ჯაზაირები,

ზარბაზნებს გააქვს გრიალი;
 იმერეთს ეგონებოდა,
 ჩონჩოლი მოდის ტიალი!
ზაზუნა. აბა, მობრძანდით, ჩავუსხდეთ,
 გული მივანდოთ ლხენასა,
 ცვალებადობა თან ახლავს
 წუთის-სოფელის დენასა.

(შეუძღვებათ სასადილოში. პირდაპირ კარებში გამოჩანან მეფე და როსტომ ერისთავი, გვერდი-გვერდ დაშხდარნი).

როსტომი. წყალობა არის ჩემს თავზე
 დიდის იმერთა მეფისა:
 გული მოეცა გუნებას
 ცაზე ვარსკვლავთა კრეფისა!

სოლომონ. მე ვადღეგრძელებ როსტომსა:
 დიდის ხნის მეგობარია,—
 მიგვეზღოს თანა-ნადები—
 არვინ ჩასტოვოს ცვარია!

როსტომი. ღირსი არა ვარ მაგდენი
 წყალობის, ყურადღებისა.
 მე რა მიზეზი მიქნია
 ამდენი ჩემის ქებისა?

სოლომონ. არის! კი არის, როსტომო!
 ოჰ, მიზეზები ბევრია:
 ნაირ-ნაირი ნდომების
 ჩემს გულში მთელი მტევრია!

როსტომი. ცამდი ამიწვდა ხელი მე,
 თქვენამდი სიყვარულია.
 აზრმა რაღაცამ მიეღვა
 და შემიმგვრია გულია.
 მიბოძეთ ნება, ჩემს შეილებს
 რომ ვებაასო მაზედა;
 მოვიკლა ბარემ სურკილი
 მეფის სასახლის კარზედა.

(მეფე დასტურის ნიშანს აძლევს თავის ქნევით. როსტომ და მისი შვილები გამოდიან დარბაზში. სისადილოს კარს მიხურავენ).

როსტომი. რას ფიქრობთ, ჩემო შვილებო?

რას ხედავთ მეფის გულშია?

მეთოდე. დიდი სულგრძელი ყოფილა!

ჩვენთან დიდ სიხარულშია.

მას აღარ ახსოვს წარსული,

აღერსით თავზე გვევლება.

ჩვენში ჩამდგარი დუშმანი

აწი კი დაიწყევლება.

გიორგი. ერთობ გაბრწყინდა მეფე, რომ

ვუხარეთ ნებით თავია;

რომ აგვამაღლებს, გვადიდებს,

ეგ რაღა საკითხავია?

როსტომი. ვაი, შვილებო, შვილებო!

ვერ იჩინთ მიმხვედრობასა:

ვერ ამჩნევთ აზრი რა უღვეს,

ორ გზის „ამინის“ თხრობასა.

მეთოდე. პაპუნამ რომ თქვა?

როსტომი (თავის ქნევით). პაპუნამ...

მას ჩვენი სისხლი სწყურია,

მე ამოვუგდე ქალები,—

გავუნადგურე პურია.

მეფის სიტყვებში გველი წევს,

მუხლუხი ვითა კვირტშია:

ვარდის დამყნოსავს შხამს ასხამს,

ნდობით გაღებულ პირშია!

ჩვენ უბედური დღე გველის;

გვაწიოკებენ საწყლადა,

თუ რამე ხერხით ყინვაზე

არ გავაცურეთ წყნარადა.

ხელში გავუძვრეთ, წავიდეთ
ჩვენს ბუდე-ბარაკონშია.
მე სულ არ მომდის და არა
მეფის წყალობა გონშია!

ქეთედე. მართლაც სათუებელია
ორმაგი მეფის სიტყვები.
მაში შესაფრულ მახაშირს
კილოკავებით მიხვდები.
„ამინ და ამინ“ პაპუნას
კარგად არ დაუძახნია.
ეგ თვალ-ბედითი ფრინველის ხმა
აქამდი როდი ამხსნია!

გაბრგბ. რალაცას ნიშნავს. მწყრალოდ თქვა
შურის წვით გატაცებულმა.
მაშინვე შიში დასახა
ჩემს გულზე დატაკებულმა.

რასტამი. უეჭველია, რომ მაგათს
ხელში ვართ ჩაცვენილები,
უნდა ვიღონოთ რამ ღონე,
არ დაფრჩეთ ნასირცხვილები.
მოდით, მოგროვდით, მისმინეთ:
თვითან პაპუნა მოვიხმოთ
და მოვახსენოთ მეფესა,
გვინდა, თქვენს ახლოს რომ ვიყმოთ.
გვინდა თქვენს არეს ვიცხოვროთ,
მიიღეთ რაქა მთელია,
საცხოვრებელი გვიბოძეთ
აქ, თქვენზე მახლობელია.
სიშორე გვიშლის ხელსა, რომ
ვეახლოთ ხშირად მეფესა;
გვიშლის ხელს ერთგულ მსახურის,
რომ ვემტროთ მეფის მტერებსა.
მაშინ სულ სხვა ფერ სხვა ხმაზე

ავვიმღერდება ბატონი.

გვენდობა, ნდობას ვუმუხბოლოთ,
დავგრჩებით რაჭის პატრონი!

(მეთოდე გამოიწვევს პაპუნას)

პაპუნა, ჩემო ძვირფასო,

უნდ შეგვავედროთ მეფესა:

ახლოს გვიბოძოს სამყოფი,

რაჭაზე ვიღებთ-რა ხელსა.

ვერ ვარგეთ მეფეს სიშორით;

გვინდა, რომ ვუდგეთ გვერდშია,

ლხინში რომ მასთან ვილხინოთ,

ვიტვიროთ მის შავ-დღეშია.

(პაპუნა გაბრუნდება მეფესთან სასადილოში)

ამაზე დასტურს მივიღებთ.

სხვა ხერხიც უნდა შევლასა.

ოჯახის წამოსაგვრელად

როდი გაგვიშვებს ყველასა.

მაშ, როცა დასწერს დრამატას

და ჩავიკუჭნით უბეში,

მოვსთხოვოთ მეციხოვნენი

და გავიდევნოთ კუნთებში,

რომ მე, შენ ამან—სულ ყველამ

ყოველი ციხე რაჭისა

სული თითო-თითოდ გარდავსცეთ,

პირველი ბურჯნი მხარისა.

ამაზე უარს ვერ იტყვის,

ვერ გაეხვევა ეჭვებში

და მაშინ გაცრუებული

მეფე დავგრჩება ხელებში.

(გამოდის პაპუნა)

პაპუნა. მეფემ ისმინა ვედრება,

დარბაისელთ აქეთ თათბირი.

თათრის სამზღვრამდი გებოდა.

ქუთაის აქეთ ნაპირი;
 გეგუთში მეფე თამარის
 სასახლე ბინად გექნება;
 მეფემ მიიღო თვით თავზე
 მის შეკეთება, შენება;
 საბალახოთ გაქვს „ტიტველა“;
 „სალორე“ სანადიროდა,
 სამი ათასი ქცევა გაქვს
 ეზოთ და სამამულოთა.
 მამუკა მდივანს, ოტიას
 ღრამატის წერა ებრძანა.
 ამავე წუთში გამოვლენ
 დარბაისელნი თქვეთანა.

როსტომი. ვმადლობ ღმერთს, გულ-მოღვინებით
 მათხოვა მეფემ ყური მე!
 რატომ ვერ მივხვდი დღესამდი?
 სად ვაყავ უბედური მე?

(გამობრძანდება მეფე, დედოფალი, ულენე, დარბაისელნი)

სოლომონ. როსტომ! შენს ანტონს მიქებენ,
 ელენე ჩემი კარგია.
 ჩვენი მოყვრობა იქნება
 ქვეყნისთვის დიდი მარგია.

ელენე. ვინ და სად არი ანტონი?
 ნეტა-თუ კარგი ბლარია!?
 მე მობურჰალე არა მყავს,
 მარტვა ვერ გამიხარია.

როსტომი. გაახლებ ჩემსა ანტონსა
 რაჭაში გალენჩებულსა,
 ვერც ნახავს თვალი კაცისა
 სხვა რწყვილს მსგავსს, შეფერებულსა.

სოლომონი. მაშ მოგვიყვანე. ამ ჟამად
 ღრამატა მიბოძებია.
 მიბოძებია სამხრეთით

ეს, რაც ბარი და მთებია.

აწ შევადულოთ ჩვენ გულნი

ძმობაში, სიყვარულშია

და შიში სამზღვარ-გარეთაც

დავბადოთ მტრების გულშია.

(მიცემს ღრამატას. თავდაბლათ ვთაყვანებინ მეფეს როსტომი და მისი ძენი. როსტომი მოწიწებით ჩაიკუჭნის უბეში ღრამატას)

როსტომი. ოჰ, ამისრულდა წადილი,

აწ მივეცემი შვებასა!

ციხენი თქვენს კაცთ გარდავსცეთ,

ვითხოვთ ამისა ნებასა.

სოლომონ. აახლეთ მეციხოვნენი,

წაბრძანდით, გაძლევთ ნებასა.

მაგ თავმდაბლობით მოიხვექთ

თქვენს დიდებას და ქებასა.

როსტომი. ისე სისწრაფით მოვახდენ

ყოველსა აქა დათქმულსა,

რომ ვერ მოასწრებთ, მეფეო,

სამ გზის თვალისა ფახურსა.

გემშვიდობებით აღარა,

საქმე გვაქვს, აღარ გვცალია.

ჩემი გუნება მეფისა

წყალობით მეტად მთვრალია!

(შვილებს) აბა, არწივის ბარტყებო,

ფიცხლავ რაჭაში გადვიქრეთ,

დავფუშოთ მთაში ბუდენი,

ბარში მშვიდობით დავმკვიდრდეთ.

სოლომონ. მოკითხვა უთხარ თამარსა.

ის ქალი საოცარია!

(როსტომი მეფეს მადლობას მოახსენებს, გამოემშვიდობებიან საჩქაროზე ის და მისი შვილები ყველას და გადიან)

როსტომი. (გამავალს) მადლობას გწირავთ, მეფეო,

გიყვარვართ, გამიხარია!

(გაველენ, გაყვებათ არჩილ გიყიც)

ზაზუნა. ეს ფაცი-ფუცი არ მომწონს,
ფარისეელობას წააგავს.
მაგ გვარი კაცი, ვის გინდა,
ბაგაზე ენით დააბამს.

სოლომონ. წყინს ჩემსა ძვირფას პაპუნას
ეს შერიგება ჩვენია.
მაშ ვერ ავიხსნი, საექვოდ
მას გული რაზედ ტკენია?!

(შემოვა შიკრიკი IV, სცემს თაყვანს მეფეს და გარდასცემს ნახევ ქალაღს).

შაკრაკა. IV გზაში შემომხვდა როსტომი,
ბარათი გამომატანა.
თუ არ მიაართვი მეფესო,
მრისხანედ თან მომატანა:
ვერ ეღირსები ამიერ
თვალით რაჭისა ნახვანა
და მეც მივუგე,—მივართმევე,
თუ გინდა იქავე დამკლასა!

სოლომონ (კითხულობს). ეს რა ვისმინე? რა არი?
იქნებ ეს კი არ წერია!

ზაზუნა. ეჭეჭე! ახლა გაიგეთ,
როსტომი რომ ცბიერია?!

სოლომონ. მამუკა! მართლა წერია,
რომ მაცდურობა უქნია?
რომ იმ საძაგელს შეფუისგან
იუდა თავი უხსნია?

მამუკა (კითხულობს).

„შენსა მოველ და შევამკობ შენსა ტანადობასა,
შენი უდასტურობა-კი არღვევს ბატონ-ყმობასა.“

სოლომონ. როგორ გავიგოთ?

ზაზუნა. ისე, რომ
გვამასხრებს, გვაცუცურაგებს,

ხრიკებში შვილებსაც კი წრთენის,
იმ მელა-კუდა მსუნაგებს!

(შემორბიან იამანიძეები—ბასილა და კვირიკა და მისცემენ
პაპუნას ბარათს. ის დიდ ხანს ჭოჭმანობს: მეფეს არ აძლევს
ბარათს. ბოლოს თვით მეფე მოითხოვს).

სოლომონ. რა ამბავია? რა მოგცეს

კვირიკამა და ბასილმა?

აღბათ რაღაცა გვიმასხრა

როსტომმა, ოჯახ დამსილმა.

(მეფე ბარათს მისცემს მამუკა მდივანს)

მამუკა (კითხულობს). ესე ასე არ იქნებოდა,

ბასილა და კვირიკაო!

ციხეს მართმევს, მინდორს მაძლევს,

დავჯდე, უნდა ვირიკაო?

წადით, უთხაროთ თქვენსა მეფეს:

მე გახლავარ დიდი როსტომ,

მე ერთ გულად გიახელი,

მიპირობდი ღალატს რატომ?

სიტყვით გითვლი, წიგნსაცა გწერ,

ხელი აიღე რაქაზე,

მიხვდი, რომ აღარ გმორჩილობ:

სწორი გიდგები ძალაზე!

რაქის ბეგარას ავიღებ,

არ გერიდები ამაზედ.

უბაწროთ ვირი დამაბით

დამტვრეულ ჩელტის ბაგაზედ?

თუ მიპირებ ამოწყვეტას,

აწ მობრძანდი, რაღას ყოვნი?

ციხე მიდგას მალალ კლდეზე

და ზედ მოკვრით ბარაკონი;

ხიდის კარში მცველები მყავს

და კოშკები სამაგრონი.

ჩემი იყო, ქვეც წაგართვი

კუდარო და რაქა-ონი.

ჩემი წინაპარი იყო
 ერისთავი კახაბერი,
 თამარ მეფის მამობილსა
 ყმანი ჰყავდა ორი-ბევრი.
 მე ვარ მისი ტომისაგან,
 ვერ მატირებ, ტყვილა მღერი,
 გემორჩილო, არ გახლავარ
 ქაჯაია, შენი გერი.

სოლომონ. (ნახევრად ხრმალ ამოწვდენილ წულუკიძეს).

წადი, გარეკე ჯარები;
 შედი მახვილით რაქაში.
 მომიკალ როსტომ ვერაგი,
 თუ სისხლი გიცემს მაჯაში.
 დასწვი, დადაგე ყოველი,
 ერთი სანსილა არ დაგრჩეს,
 არ დაგრჩეს მის ბარობაზე
 რაც სვამდეს, ანუ რაც ჯამდეს.
 უსმელ-უჭმელი ციხენიც
 დაამხვე, გაანადგურე
 და სისხლი მის შვილთ ცეცხლ-გულზე
 დასაამებლად მასხურე.

ზააგა ახაშაქე. ღირსია, ღიად! მაშ როგორ
 გაბედა მეფის გაკიცხვა?
 თვით მოიწვია თვის თავზე
 ცოდვის და მადლის განკითხვა.

ბერი წულუკიძე. საომრად წასვლა მებრძანა,
 მე ვედარ ვიტყვი ვერასა.

(ბერი ლორთქიფანიძე ადგება და ძღუმარე შეჩერებია მეფეს).

სოლომონ. რად სდუმხარ, ბერო!! როსტომზე
 ეგ რისხვა გიბამს ენასა?

ბერი ლორთ. ვერ მოგახსენებ, ბატონო,
 მეშინის თქვენი რისხვისა;
 მაგრამ რა ვალი მატანს ძალს

ვითხოვ ნებართვას სიტყვისა.

სოლომონ. ნება გიბოძე, მომხსენდეს,
რაც რომ ნაფიცის გულშია.

ბერა ღმრთ. მეფეო! როსტომ ყმა არის,

რა ვუყოთ, რომე ურჩია?!

მეფე თვის თავადს შეებას,

ეგ საკადრისი არ არი.

იმერეთ-ოდიშ-გურიის

ახლავს სამასი მხედარი.

ძმა ძმასა უნდა შეაკვდეს,

უნდა შეაკვდეს მამა შვილს.

სხვა ყაჩაღები ორასი

ახლავს ყაჩაღებრ გავარდნილს.

შინა ყმა იარაღ ქვეშ ჰყავს;

ციხეები აქვს მაგრები.

ხიდის კარს ვინ რას დააკლებს? —

არიან კლდისა ქვაბები.

ერთ კაცს ათასი არ ჰყოფნის,

არ გაეპარვის გამვლელი.

სხვა გზაც არ ვარგა. ჯარისთვის...

ვწუხ, რომ გაგვიტყდეს სახელი!

ზურაბ მიქ. ეჰ, ნეტა გამაგებინა

ყმაა, თუ მეფის ტოლია!?

ყმა თუა, მეფე ხელს ვერ რევს,

მაშ მეფეც აღარ ჰყოლია!

ოტია ჩხეიძე. მისთვის რომ ხალხი გავუუყოთ,

ეგ არასფერი ქებაა.

თამაზა მესხა. ვერ დავაჩოქოთ როსტომი, —

სამზღვარ გარეთლის შეება!

მამუკა მდინაძე. ხერხი სჯობია ღონესა,

ხალხის სიბრძნესა უთქვია.

შემძვრალა როსტომ სოროში

და თავი გამოუყვია.

გვიწყრება, გვემუქარება,—
 დაუწრუბუნოთ წყნარადა,—
 გამოვიტყუოთ, გავქაჩოთ,
 რაც ეკადრება...

პაპუნა აბულაძე. მაგადა

არა ღირს მასი მუქარა;—
 როდესმე ხელში მოვიგდებთ
 და მაშინ გაწბილებსა,
 რა თქმაა, რომ ამოვიგებთ.

ქაბახაძე აბულა. არ არის როსტომ არც მეფე,

არცა მთავარი გვარადა
 და მისი შედავებაც-კი
 არა ღირს არცა ჩალადა.
 ვის ვედავებით? სალ-კოშკებს?
 კლდეს შევასრისოთ ხალხია?
 თუ მოვიტყუებთ, ხომ კარგი,
 ომი კი დასაძრახია.

თანადარუხ აფსელ. ვინ იცის, არც-კი შეგვებას,

გავიდეს სამზღვარ გარეთა;
 ირგვლივ მოსამზღვრე ხალხები
 აგვიყაყანოს მწარეთა:
 იმხროს ყიზილყო ბატონი,
 შეყაროს ჯარი ოსისა,
 გადმოგვასიოს სვანები
 ვითარცა გუნდი ქორისა.
 წამოიყვანოს ქეშელ-ბეგ,
 ასტეხოს ოსმალეთიცა;
 ჯარების დახმარებაზე
 უარს არ ეტყვის ერთიცა!
 ზოგი ჰყავს შევილობილათა,
 მოყვარე კიდე ზოგია,
 ზოგიც მეგობრათ უხრწნელათა,
 მათთვის რა დაუზოგია?

არა. ეგ აგრე არ ვარგა,
 მეც ვარჩევ მოტყუებასა.
 ღლეს ფრთხილად არის, მერმისში,
 როს მისცემს დავიწყებასა,
 ჩამოვითრიოთ, ჯვარს ვაგოთ
 გამწბილებელი ჩვენია,
 ძირში მოვთხაროთ თვით ენა,
 ის მახაშირი კბენია.

(შემოვა არჩილ-კიჟი)

ანჩილ-კიჟი. ბრელო უყარეთ ღორებსა,
 რა თავი აბრაყვებიეთ,
 თუ დაუნდობლად ყბედობდა,
 რად მყის არ დამახვევით?
 რადგან დაგვიძვრა ხელიდან
 ორგული ჩამოთრეული,
 აწ მოითმინეთ მის ბრძოლა.
 ვითა ის არის წყეული.
 როდისმე თვითან გაიხვევს
 თავის თავს თვისსა ბადეში
 და მაშინ მიწა ვაყაროთ
 იმ მოღალატე ბაგეში.
 (მეფე მღუმარებს. დარბაისლები თავს უკრავენ მას და წავლი-
 წამოვიღიან)

ვაილოზი.

(როსტომი თვალეზ დათხრილ-გატიალებული. გავერანებულ ბა-
 რაკონის სახლის ეზოში დიდი მუხის ქვეშ და მისი ვაჟი, თვალეზ
 წახდარა ანტონი. როსტომს ჩანგური უკავია ხელში.)

ანტონი. (მოკხვევა მაჰას ყელზე)

ქრისტე აღდგა, მამა-ჩემო!

როსტომი. ჭეშმარიტად, ჩემო შვილო!

ხმაზე ვიცან ჩემი ანტონ,

თვარა თვალით ვერ გიხილო!...

(ჩაეხვევა ანტონს გულში და ჰკოცნის)

ვინ მომგვარა შენი თავი?

როგორა ხარ ჯანად-ტანად?

ანტონი. თუ შენ არ გაქვს მზერა თვალში,
არც მე დავრჩი მამზერალად!
გადამიგდეს ბურთი ცეცხლში,
მივადექი როცა თორნეს,
ხაბაზებმა ჩამაყუდეს,
დამწვეს მზერა, დამალონეს.
ჩემს ელენეს, ჩემს ამხანაგს
დამაშორეს, გამომაგდეს;
მომიყვანეს ბარაკონში
და ქისკარში შემომმაგდეს.
შენს ოხვრაზე მოგაგენი,
ვინც მომაგდო, დამაბარა:
რაც მოგიხდა, პაპუნათი
და დაგვწყევლით ჩვენ ნულარა.

დასტავი. შეილო ჩემო სჯოდავო!
მე დამსაჯეს, ახი იყო,
მაგრამ შენ, ჩჩვილს, რას გერჩოდნენ,
შენი რალა ბრალი იყო?

ანტონი. ის, რომ მამის სისხლს ეძიებს,
როს იმცნობსო ყველაფერსა.

დასტავი. ალექსანდრე მეფე იყო,
უთვალომაც აენო მტერსა.
მაგრამ მე სულს არ წავიწყებენდ:
აწ არღავის მინდა ავირ—
თუ ავ-სულად გავისარჯე—
შეიწირა ჩემი თავი!
შენც ხომ გახსოვს, ბარაკონში
მეფემ თვის ძმა მოგვიგზავნა!
მეფეს თურმე პირზე ქონდა
ჩემი ზრუნვა, გულს სატანა.

იოსები თვის ძმას ენუო,
 მე ვენდევო კათალიკოსს;
 ხატზე მფიცა, ფიცი გატყდა,
 მეტი ცოდვა რა უნდ იყოს!
 კათალიკოსს ბრალი არ აქვს;—
 მოტყუილდა ის სიტყვაში,
 თუნდა თავზე დაიმცხრომა
 თვისად რისხვა მან გენათში:
 გაიძარცვა სამკაული,
 ხარისხზედაც ილო ხელი;
 მწირი მწირად დაეყუდა
 დღე-ღამ მცხარე ცრემლის ძღვრელი.
 რა რო მეფე შეაჩვენა,
 ამოწყვეტა უკიჟინა;
 „რას შეგპირდი, აგისრულიე,“
 მეფემ თუნდა დაიჯინა.

ანტონ. რას შეპირდა?

როსტომ.

მე მოგზაენილ
 კათალიკოსს შევევედრე,
 რომ არ მოგვკლან და აღვუთქვი
 მეფის ყმობა ფიცის მერე.
 მეფეს ეთქვა: ღმერთსა გფიცავ,
 არც მოვკლავ და პატივს დიდს ვსცემ
 და ქვეყანას იმ პატივით
 გავაოცებ, გავაკვირებ.
 არც მომკლა და რაც თქვა, ქვეც ქნა,
 დედა-მიწა გააკვირვა.
 ამისთანა მეფის პატივს
 მე მერჩია მთლად განწირვა.
 სული შემჩნა იმისთვის, რომ
 დღისით დღეზე ვიხარშოდე,
 მოველოდე სიკვდილს მუდამ,
 ვკვდებოდე და არც ვკვდებოდე.

ანტონ. როგორ იყო, მომიყევი,
 მამა-ჩემო, დაწვრილებით.
 ეს აღდგომა გავატაროთ
 გულ-საწვაღი შოგონებით.

რასტომ. მოდი, შვილო, ჩამიჯედი
 კალთაში და გეტყვი ყველას,
 რაც მომიხდა, ისევ ჩემით
 და ვერც ვბედავ ვერვის წყევლას.
 დიდი ხნიდგან ზოგ-ზოგ თავადს
 მეფეებთან ქიშპი გვქონდა,
 მორჩილობა არც ამ მეფის,
 არც მის მამის არ გვინდოდა.
 აღექსანდრე ჯავრმა მოკლა,
 სოლომონმა დაგვამარცხა,
 მაგრამ ჩემი დამარცხება
 დალატობა იყო რაცღა.
 რომ მე ძალით ვერ მიხელთეს,
 ოსტატობას მიჰყვეს ხელი,
 მისთვის უფრო, რომ მეფისთვის
 ხრესილზე უნდ მეწყო ხელი:
 მე თათრებთან მქონდა განთქმა,
 დავპირდი მას დავატყუე,
 სოლომონმა გაიმარჯვა,
 მე შევძრწუნდი, რომ ვიცრუე,
 და მელოდა მეფის რისხვა;
 რიდეულად შორით ვბღვერდი,
 სანამ მის ძმის, იოსების
 ნდობით ღვლერქს არ წავიქერდი.
 მიმიტყუეს გეგუთამდი,
 ლევან იაშვილის სახლში,
 წაგვესიენ მეფის ყმები,
 ამოგვართვეს ჩინი თვალში.
 გიორგი რომ გმირი იყო,

ორმა კაცმა ვერ დასძალა.
 მეფეს ხანჯლით შეუტევა,
 მაგრამ ვინცლამ არ აცალა;
 მძიმეთ დაჭრა, წააქცია,
 მეფე იჯდა კარში ქვაზე
 ერთი წარბიც არ შეხარა,
 ისე მოკვდა მეფის თვალზე.
 ქრილობაც და თვალის დათხრაც
 ორივე ველარ აიტანა,
 წავიდა და ჩემი სულიც.
 ჩემმა შველამ წაატანა!
 ის მოკვდა და რვა მამაშვილს
 მთელი ღამე თავზე გვთოვდა.
 თვალ-დათხრილებს ჩემი ძალი
 ყმუოდა და დაგვჭუოდა
 მაშინ, როცა შიგნი სახლში
 წერეთელი ქეიფობდა.
 ძალს თვის მოთქმა დაუწუნეს,
 დასქრესა და იქვე მოკვდა.
 ეს მეწყინა, როგორც შვილი
 ერთგულებისთვის მაყვარდა;
 მანამდი გაჩუმებულსა
 ტირილი ამომივარდა...
 მეფეს, რა თვალი დაგვთხარა,
 ქუთაისში ეკრა თავი
 რა რომ პაპუნას აჩუქა
 ხვადაბუნების მფარცხავი.
 ბევრი დამრჩა წვრილმანობა,
 რა მომაცოლებს ყველასა?
 ჯერ ვარციხეში გვიახლეს,
 კარვებად ვდგამდით თექასა.
 მეფემ მე გადამიტყუა
 კურდღელზე სანადიროთა,

ნავით რიონზე გადაგვსხეს,
 დალუპეს სასათუოთა.
 გაღმა ჯარები დამირჩა,
 ჩიტმა დაგვძახა თავზედა,
 წინა გრძნობამა შეგებოქა,
 ნისლი მოგვეცვა თვალზედა.
 ახლა მთელ ღამეს ნათოვი,
 გალუგებულნი წაგვლეკა,
 ვინლაცა კეთილმა სულმა,
 ეკლესიაში შაგვრეკა.
 აქიდგან ვირზე შესმული
 მოდინახეში შემდენეს.
 ბზობა დღეს წირვის შემდგომად
 შანის მოგებით მომძებნეს.
 მითხრა პაპუნამ: როსტომო,
 გაგიშვებ, მაგრამ მიჭირსო:
 ხვადაბუნებში თაველ-პურს
 აღარ გაუშვებ ერთ ძირსო!
 მეც მივახალე: პაპუნა,
 რაც ვქენი, ცოტა მიქნია.
 მიკვირს, ვახ, ახლაც შემეძლოს,
 ფარცხვასთან რად არ მიხვნია?!
 მაშინ გამიშვა პაპუნამ,
 მაახლა ათი მხედარი,
 მათ ბარაკონში დამაგდეს...
 ჩემი ამბავიც ეს არი.

ანტონ. სად გყავან ჩემი ძმანები?
 ნუ თუ სულ ყველა მკვდარია?

როსტომი. მეთოდე კანდელაკსა ჰყავს.
 ვინ სად და ვინ სად არ გდია!
 სხვის კარზე დაღინწილობენ.
 სჯობს, რომ არ იყონ ცოცოცხალი!
 და მეც... ოჰ, ღმერთო, ნუ მიწყენ,

რას მტანჯავ? ბარემ მომკალი!

ანტონ. თქვენ რომ წახვედით მეფესთან,
აქ, ბრაკონში მოცვინდენ.
დედა მითრიეს ფეხითა;
ირემ-ფრინველების სისხლს ღვრიდენ;
ცოდვისა იყო განკითხვა
ამ ჩვენს უბედურს თავზედა...
აღდგომა არის, მამილო,
იმღერე რამე ჩანგზედა!

(შემოვა მესტვირე ქალიაშვილი და მისცემს ხელში წერილს და ბატის კვერცხს როსტომს)

როსტომ. რა ამბავია? ვინა ხარ?

ქალაშვილი. გახლავარ ქალიაშვილი.
წითელ აღდგომას გილოცავს
წერილით ჯაფარაშვილი.

როსტომ (ნაწყენი). ღმერთი შეარცხვენს, მის წერილს
მე წავიკითხო კარგადა!

ქალაშვილი. მაშ შევუბერავ მეფე სტვირს,
ჩაგირაკრაკებ შექრადა!

(გაბერავს სტვირს და ამღერებს)

„სწორედ წესი არს ბრმისათვის:
კაცნი ჯოხით წინ უძლოდნენ“...*)

როსტომი (დაამღერებს ამოკვნესით ჩანგზე).

წაქცეულზედა სულ ყველა
გამარჯვებული გმირია;
ვაშკაცსა დაცემულისა
წიხლის კვრა აღარ ქირია.

*) „კრებულის“ მე-VII ნომერშია მოთავსებული ეს ლექსი...
ავტორი.

ეგრეა უენი ჯათარი:
 მილოცავს ქრისტეს აღდგომას,
 მაგრამ აშითი ვერც იგი
 ვერ ელირსება აღდგომას!

ქალიაშვილი (ჩაიწმენდს ყელს და მძლავრად დასძახებს სტვირზე).

ამოთქვი, ქალიაშვილო,
 პირში არ გიდევს აფშარა:
 სოლომონისთანა მეფე
 იმერეთში არ დაჟდარა;
 გახელდება, გარისხდება
 როგორც ყირიმი შაშხანა!
 სოლომონ ბრძანა: იესო,
 რამაც რომ გამაჩინეო,
 ის ჩემი მტერი მომეკლას,
 მაცოცხლე და მარჩინეო!
 რაც გამოდგა თავადები,
 ან ერთს რა ვაწყენიეო?
 ოქროს გვირგვინოსანი ვარ,
 არ ვარ ხელმწიფე მცირეო.
 ამისი ავი კაცი ვარ:
 ტყვე არვის ვაყიდვინეო!
 სადაც ავი კაცი იყო,
 გზა-შარას ამოვკირეო;
 მწყემსი გავუშვი მინდორში,
 გრილოს ქვეშ მივაძინეო,
 სამი წლის ხმელი მამალი
 უხვეფებში ავაყივლეო;
 ქვრივი ვახარე, ობოლი,
 ბრმას თვალი ავუხილეო,
 გოგოს და ბიჭის თამაში
 მინდორში გავაჩინეო.
 მაგ საქმისთვის, ერისთავო,
 რა საქმე მოგიხდინეო:

მუხურის ციხეს გიქებდენ,
ქფილივით გამოვქფილეო;
შემოხიზნილი ტყვეები
სულ ყველა აგიტირეო...

რასტომი. (ბოხის ხმით დაგრიანებს)

მდიდარი იყო როსტომი,
დიდობდა ბარაკონშია;
წარმავალია რამ ყოვლი
არ მოდიოდა გონშია.
მას ჰყავდა გუნდი მტაცებელ
ფრინველთა—ორბი სვავია...
ყველას ვინ დათვლის და ანაც
ის რალა საკითხავია!?

დილ-დილაობით დაჰკლავდნენ,
გაატყავებდენ დიდ ხარსა
და გაღუგდებენ თოულში
გუნდსა, შიმშილით მყვირალსა.
წაესეოდენ, ჩხუბობდენ,
ერთმანეთს სისხლს ადენდენ.
რამდენსაც ერთი მეორეს,
მძორს იმდენს რასლა აკლებდენ?
მაგრამ როდესაც არწივებს
გამოულებდენ კარებსა,
სულ-ყველა შეყუჩდებოდა,
შესწყვეტდა ჩხუბსა ცხარესა.
მბრძანებელი ყავს კაცთ გუნდებს
არწივის თანაბარადა:
მეფე რომ სადმე აღჩნდება,
ყმები იყუჩვენ წყნარადა!
მე-კი, მე წესი ბუნების-
უარ-ვეყავ, თავი წავაგე,
და სოლომონის დიდების
ხალხში მით ძეგლი ჯვაგე.

„დიდი“ უწოდეს დიდებით,
 შეუწყვეს ლექსი ტკბილია;
 მოიხსენიებს თაყვანით
 იმერთა შვილი-შვილია,
 რომ მეტოქენი მოშლოდენ
 ალექსანდრესა მეფესა,
 ვერ გაითქვამდა სოლომონ
 ვერც გულს და ველარც ხელებსა.
 მე მოლალატე-ორგულმა
 ვაჰვდე მის გვირგვინს თვალია:
 მე წავიხდინე თუნდ თავი—
 ვასრულებინე ვალია!
 სამშობლოს ამით ვარგე მეც—
 მეფესა უმსახურნია:
 ჰგავს, ამა ქვეყნად ბოროტიც
 არასფრად დასაწუნია!

სეგსტი მ. გაჩეჩილაძე

ბ ლ ე ს ი კ ა ც ი

(რომანი *)

გაღჭკელმ ფონ-ზოლენცასა

1x

ზაფხულმა გაზაფხულის იმედები ვერ გაამართლა. ხულუნ-გომ კარგათ იხამთრა და თბილი გაზაფხულის წყალობით გამაგრდა და მალლა აიწია, საანეულომაც ჩინებულად წამოიწია, ისე რომ მისში შერისა და კართოფილის მაცქერალს გული და სული გაუნათლდებოდა. წვიმიანი და მშრალი დღეები სწორედ კარგათ იცვლებოდნენ და ოცნების ზომწიფებას ხელ უწყობდნენ. ჭვავმა დროზედ დაიყარა თავთავი. თიბათვის პირველ რიცხვებში ყანები ისე მშვენივრად გამოიყურებოდნენ, რომ კაი მოსავლის იმედს უნერგავდნენ კაცსა.

მემამულეთა უმრავლესობა, რომელიც უკანასკნელი წლების მოუსაველობით სულით დაცემულიყო და გაჭირვებიდან გამოსვლის იმედი სრულიად დაეკარგა, ამ წელიწადს კვლავ გამოცოცხლდა და კვლავ დაიბადა. არა წოდება არ ცხოვრობს ასე იმედებით, როგორც გლეხობა.

დათესვიდან მოყოლებული მკის უკანასკნელ დღემდის გლეხი სულ შიშსა და იმედს შუაა. იმის გასაკეთებლად საკმარისია მხოლოდ ერთი დღე და სანაცვლოდ, თუ გადუბრუნდა ჩარხი, ერთ საათში სულ მთლად დაიღუპება.

საიმედო გაზაფხულს ცივი და წვიმიანი ზაფხული მოჰყვა. უცბათ წამოწეული ყანები უცბათვე შეჩერდნენ და ბევრ ადგილას წაწვნენ. ჭვავი ისეთ დღეში იყო, რომ კაცს ეგონებო-

*) იხ. «მოამბე» № 11. 1903 წლისა.

და რალაც უზარმაზარი გორგისს გაუვლია და იმას გაუქეცავს ასე უღმერთოთაო. თავთავს სინათლე და პური აკლდა და, რასაკვირველია, ვერც დაპურდა, ყანებში ღალაღუნტამ და სხვა უფარგის ბალახ-ბულახმა წამოჰყო თავი. ადგილ-ადგილ ქარი თუ წამოაყენებდა გაქელილ პურსა, თორემ სხვა აღარა ეშველებოდა-რა. თავთავი სწორედ არ იდგა და, რასაკვირველია, ვერც ქარი ხვდებოდა და ვერც სინათლე, რაც ყოველ არსებისათვის და მით უმეტეს მცენარეობისთვის უსაჭიროეს საგანს შეადგენს. პური უფრო ნესტიან ნიადაგისკენ იწევდა, რომელიც ფესვებს თუმცა საჭირო საზრდოს აძლევდა, თავთავს კი მაინც ვერ ჰუძღვებოდა და საჭირო ძალას ვერ უზიარებდა.

ასე სქენებოდნენ ყანები და მარცვალი ვერა პურდებოდა. თავთავი ან სულ ცალიერი იყო ან მსუბუქი და ოდი ნელ ნელა მარცვალს დღეს უღევდა.

ბალახი ჩინებული მოვიდა. ნესტიან და ქაობიან ადგილებზედაც კი მშრალი გაზაფხულის წყალობით წელს ისეთი ჩინებული ბალახი მოვიდა, როგორიც ხნიერ კაცებსაც არც კი ახსოვდათ წარსულში. მკის დრო ჯერ კიდევ არ მოახლოვებულიყო, რომ წვიმები დაიწყო, მაგრამ გლეხობამ ჩვეულებისამებრ მაინც მიჰყო მკას ხელი. გამოუღვევლი ხომ არ იქნება, აღარ გადიდარებს? მოწყალე ღმერთი განა თავისვე ნაწყალობ სიკეთეს დასალუპად გაიმეტებს?—ჰფიქრობდა თითქმის ყოველი გლეხი.

მაგრამ კოკიპირული წვიმები აღარ თავდებოდნენ. ეკლესიაში გულმოდგინეთ ლოცულობდნენ გლეხები და ღმერთს კაი დარს შესთხოვდნენ, რომ პურის აღაგება მოეხერხებინათ, მაგრამ წვიმა მაინც გამუდმებით უშხაპუნებდა. შვიდი კვირის განმავლობაში ერთხელ არ გამოიდარა და ი დალოცვილმა მზემ ერთი საათი რა არის, ერთი საათითაც კი არ გამოიხედა და ეს კი სულ იმის ბრალი იყო, რომ შვიდ ყრმათა დღეს ცუდი დარი იდგა.

როცა გადიდარა, მაშინ გვიან-ლა იყო—თითქმის ერთი კვირით შეგვიანდნენ გლეხები. მიუხედავად იმისა, რომ თივა-

სიფრთხილით დიდ, ვეებერთელა, ზვინებად დასდგეს, ნესტი მაინც გასულიყო ძირამდის და თივა სულ ერთიანად დაეღუპა. როცა ზვინები დაშალეს, თივას ორთქლი და მყარალი სუნნი ასდიოდა, რადგან დამპალიყო და დაბუდგულს წააგავდა. გაფუჭებულ თივას საქონელი პირს აღარ აკარებდა. ისე რომ სათივეზედ კი აღარ ინახავდნენ, სანაგვეში ჰყრიდნენ, ან არა და—საქონელს ფეხ-ქვეშ უგებდნენ.

ბოლოს მზეც გამოჩნდა, რომელიც ორი კვირის განმავლობაში განუწყვეტლივ ათბობდა დედა-მიწას. „ღმერთი მოწყალეა!—ამბობდა მღვდელი ეკლესიაში.—უყურეთ რა ჩინებულ მზეს გვაძლევს“!

გლეხები გულ-მოდგინეთ უგდებდნენ ყურსა: აბა მღვდელს წინააღმდეგობას ხომ ვერ გაუწევდნენ? მაგრამ გულის სიღრმეში კი ღვთის განგების უწინდელ მორჩილებას ვეღარ პოულობდნენ გლეხები. „რაც უფრო ძალიან გვიჭირს, მით უფრო ახლოა ხვთის შეწვენა“-ო. ან „ვინც უზენაესს მიენდობა, ის ქვიშაზედ როდი აშენებს სახლსაო“, მართალია ჩინებულად ლაპარაკობდა მღვდელი, მაგრამ ხან-და-ხან კი კაცს ეგენებოდა ზეცასაც ქვეყნიურ უფროსებთან ერთად ნაკლებათ უნდა შესტკიოდეთ გლეხობისთვის გული და გლეხების საჭიროება ნაკლებათ უნდა ესმოდეთო. მაშ სხვა რითი უნდა ასხნილიყო ასეთი უსამართლობა, რომ ეხლა, როცა საჭირო აღარ არის, ასეთი ჩინებული დარი დადგა და მაშინ კი, როდესაც ერთი ამისთანა დღე სულ ერთიანად გამოაკეთებდა გლეხობის საქმეს, ცაც გარისხებული იყო და ქვეყანაც. ზოგიერთები თავებს აქნევდნენ „ყველაფერი უკუღმართად ხდება, ყველა ძრეულია და კაცმა აღარ იცის რა ჰქნას და როგორ იცხოვროს“-ო, — ამბობდნენ.

ავერ ძნასაც დაუწყეს ზიღვა. ცხადი იყო, რომ წელს ბზე ბევრი უნდა მოსულიყო. როცა არ გაითელა ქვაკვი კიდევ ბლომათ მოჰკრიბავდა ადამიანი. მაგრამ გათელილ ადგილებში კი ყანები საძაგელ სურათს წარმოადგენდნენ. მხოლოდ ეხლა, როცა მკას შეუდგნენ, ცხადათ დაინახეს, რომ პური არეულიყო

ერთმანეთში და ნაბადს დამსგავსებოდა. თითქმის სულ ველარ მუშაობდნენ ყანაში. იმას რასაც უწინ ერთ დღეში გაათავებდნენ, ეხლა ორ დღეს უნდებოდნენ. ყოველ ნაბიჯზედ ახალ ახალ უბედურებას და ნაკლულევნებას წააწყდებოდნენ ხოლმე საბრალო გლეხები. ადგილ-ადგილ ნესტისა და ნიადაგთან სიახლოვით პური აღოლოვებულყო. ობსაც და სხვა ავათყოფობებსაც ბევრი პური გაეფუჭებინათ.

მთელი მარიამოზისთვე მშრალი და თბილი ამინდები იდგა. კიდე კარგი, რომ ბოლოს მაინც გადმოხედა ღმერთმა და მკის დროს მაინც არ დაუსველა პური. ამ გარემოებამ ცოტათი მაინც გააჩუმა ღვთის მგმობელნი და მუდამ მოწუწუნე გლეხები და ვისაც წასრული უამინდობით თავი და ტანი დაეკარგათ, კვლავ შეურიგდნენ ღმერთსა. აფსუს, რომ მღვდელს არ უთხარით ეკლესიაში: „მაგოდენი წყალობა არც კი დაგვიმსახურებია ღვთისაგანაო“.

მაგრამ ჯერ ყველაფერი დაკარგული არ იყო. ჯერ ნაძოვარი ბალახი მომკილი არ იყო და, ვინ იცის, იქნება იმას მარცხ გაეწია გაფუჭებული თივის მაგიერობა და საქონლის საკვები შუა ზამთარში არ გამოლოცოდათ. შვრიასაც არა უშავდარა, თუმცა ზოგიერთა ქცევა ბოგანო ჭიას გაეფუჭებინა. კარტოფილი ჩინებული მოვიდა და ბევრი. თუ ენკენისთვე არ უმუხთლებდა, კართოფილს არა უშავდა რა და გლეხობას მადლობის მეტი არა დარჩებოდა-რა.

* *

მოხუცმა ბიუტნერმაც მიჰყო პურის მკას ხელი. წელს ყველაფერზედ მეტი ჭვავი ჰქონდა მას დათესილი. ერთ ქცევაზედ, სადაც ძალიან მჭიდროთ დაეთესა ჭვავი, სულ ერთიანად წაწოლილიყო. მაგრამ იმ ადგილებში კი, სადაც უფრო თხლათ დაეთესა, თავთავი ქარს წამოეყენებინა და ეხლა სწორედ იდგა.

მოხუცს კაი ხანი ვერ გაეხედნა მკა. უკანასკნელ დღეებში ბევრჯერ შემოუარა გლეხმა თავის ყანებს და ერთხელ არხშიც კი გაიარა, რომ დარწმუნებულიყო ყველგან მომწი-

ფებულა პური თუ არაო. ბიუტნერს როგორღაც ღერო არ მოსწონდა და ეგონა მარცვალი ჯერ საკმაოდ გამომხმარი არ იქნებოა. ბოლოს ერთ საღამოს კი ბრძანება გასცა:

— ხვალ ადრინად მკას შევეუდგებით!

კარლი შუალამემდის ცელების და ნამგლების ლესვაში იყო. გათენებისას ყველანი სამუშაოთ გავიდნენ. ჯერ იმ ქცევას შეუდგნენ, რომელიც იქვე შენობასთან იწყებოდა, რადგან ეს ნაწილი უფრო ადრე მომწიფდა.

ბრძანებას აღარავინ მოუცადა და სამუშაოდ გამოსულნი ყველანი რიგზედ ჩამწყრივდნენ. ყველამ იცოდა წინა წლებში ვინ სად იდგა და ეხლა ადგილების ამორჩევაზედ ლაპარაკი საჭირო აღარ იყო. მამა წინ მიდიოდა, იმას ტონი მისდევდა, რომელიც ხელეუბრებს ძნებათა ჰკრავდა, მერე კარლი მიდიოდა, იმას თავისი ცოლი ტერეზა მისდევდა. ერნესტინას მოვალეობა ულოების მომზადება იყო. ბიუტნერის დედაკაცი ავათ-მყოფობისა გამო შინ იყო დარჩომილი.

დილის მხის სხივებზედ ნამგლებმა სასიამოვნო ელვა დაიწყეს და სულ მოკლე ხანში ამ ვეებერთელა ქცევას ერთი ნაწილი წაწოლილი პურით აიშო. მოხუცის გამოცდილ ხელოში, რომელიც მანქანასავით სწორედ მკიდა, ნამგალი საკვირვლად თამაშობდა. ღონიერი მოქნევით შიგ ძირში, იქვე მიწასთან გამოსდებდა ხოლმე ქვავს ნამგალსა და განიერ ტოტათ დასცემდა ძირს. კარლი მიუხედავად იმისა, რომ ოც და ათი წლით მაინც იყო მამაზედ ყმაწვილი, მაინც ვერ გაეჯიბრებოდა იმას და მხარში ვერ ამოუდგებოდა. მამასა და შვილის შორის მანძილი თითქმის სულ ერთი რჩებოდა. კარლი ფეხს არ ადგავდა მამას, რაც ყოველთვის ხდება ხოლმე, როცა წინ მოხუცი კაცი მიდის და უკან ახალგაზდა და მარჯვე მუშა მისდევს. არც თუ ქალებს აკლდათ სამუშაო: იმათი მოვალეობა იყო ფეხ-და-ფეხ მიჰყოლოდნენ. მამაკაცებს და შეკრული ძნები რიგზედ დაეწყათ.

ასე ნახევარი საათი მეტი იმუშავეს, მაგრამ მოხუცი დასვენების ნიშანს მაინც არ იძლეოდა. ტონის დაღალვისა და

დაქანცვის ნიშნები გამოაჩნდა. ამ ქალზედ ვერც უწინ იტყო-
და ადამიანი ხელმარჯვე გოგოაო და ეხლა ხომ, როდესაც იმი-
სთანა მდგომარეობაში იყო, როცა ყოველი მძიმე სამუშაო
საძაგლათ მოქმედობს ქალზედ, რაღა მუშაკათ ჩაითვლებოდა?

— გადი, დაანებე თავი, — წასჩურჩულა დას ძმამა, — აქ
ერნესტინა დადგეს და შენ იმის მაგიერობა გასწიე.

ტონიმ მუშაობას თავი დაანება და ღვთის წინაშე დროც
კი იყო: საცოდავს ოფლის ხვითქი სდიოდა და სახე დასქარ-
ხლდებოდა. კარლმა თვალით ანიშნა ერნესტინას, აქ მოდი და
ტონის ადგილი დაიჭირეო. მუშაობა ისევ გაცხარდა და მკით
გატაცებულმა მოხუცმა ცვლილება ვერც კი შენიშნა. ერნეს-
ტინა ძალიან ხელმარჯვე გოგო იყო. ვინც იმის წერწეტ და
სუსტ სხეულს შეჭხედავდა, ვერაფერ მიხვდებოდა, რა ღონის და
უნარის პატრონი იყო.

მხოლოდ მაშინ, როცა მოხუცის ნამგალი ქვას წააწყდა
და ბიუტნერი იძულებული შეიქმნება ნამგლის გასაღესად გა-
ჩერებულყო, მხოლოდ მაშინ შესიშნა, რომ უფროსი ქალის
ადგილი ერნესტინას დაეჭირა. ტონი უკან წასულიყო და
ულოებს ამზადებდა. მოხუცი მოიღუშა, იმ საათში მიხვდა რა-
მაც გააქცია ტონი, მაგრამ მაინც ხვა არ ამოიღო. სანამ მამა
ნამგალს ჰლესავდა, სხვებმაც ისარგებლეს ამ შემთხვევით და
ცოტა შეისვენეს, მაგრამ მალე შეუდგნენ საქმეს.

ჯერ რვა საათიც არ იქნებოდა და მზე კი უწყალოთ
სწევავდა დედამიწას. სახლიდამ ძლივ ძლივობისას მოჩანჩაღდა
მოხუცის ცოლი და გაწყალებული ლუდი და კარაქ წასმული
პურის ნაჭრები მოიტანა. ამის შემდეგ ბევრ ხანს არ გაუვლია,
რომ ყველანი საუზმეთ დასხდნენ.

ამ ბოლოს დროს ძნელად თუ წარმოადგენდნენ ხოლმე
ბიუტნერის ოჯახის წევრები ასეთ სასიამოვნო სურათს. ჩხუ-
ბები და უსიამოვნება ძალიან გახშირდა იმათ შორის. თითონ
მოხუცი არც უწინ ააზიხებდა არც შეილებს და არც ოჯახის
სხვა წევრებს. მამაპურად ის მუდამ ბატონი იყო ოჯახში და
სავსებით სარგებლობდა ოჯახის თავის და პატრონის უფლე-

ბებით. მაგრამ, მიუხედავად თავის სისასტიკისა, უსამართლობას და ძალმომრეობას მაინც არასოდეს არ კადრულობდა, ყველაფერში სიმართლის მხარე ეჭირა, მაგრამ ამ ბოლოს დროს კი სულ ერთიანად გადაირია მათი განწყობილება.

უწინ არც კი მოაგონებდა თავის ცოლს იმის ავანტიურაობას, მაგრამ ეხლა კი, მოიტანდა სიტყვა თუ არ მოიტანდა, მაინც სულ ამ ავანტიურაობას და სნეულობას უკიჟინებდა. ხშირად შეიღებდაც უსამართლოთ და სასტიკათ ექცეოდა. ცოლმა ზოგიერთ მეზობლებს შესჩივლა კიდევ, ჩემი კაცი ან გამომიცვალეს ან მომიჯადოვესო.

ვერ იქნა და კარლთან ვედარ მორიგდა მოხუცი. კარლი როგორც ხელით მუშაობაში არ იყო ხეირიანი, ისე ჭკუით და მოსაზრებითაც იყო ჩამორჩენილი. კარლის ეს სისუსტე უწინაც ყველამ კარგათ იცოდა და, სხვათა შორის, არც მოხუცს გამოეპარა ეს გარემოება, მაგრამ გაავკაცებულმა ბიუტნერმა თითქო ეხლა შენიშნაო, სულ იგინებოდა, ილანძღებოდა და მუდამ იმას გაიძახოდა, თუ გადაირია ჩვენი ოჯახის საქმე, ამაში მხოლოდ კარლს მიუძღვის დანაშაულიო. და ემუქრებოდა, თუ არ გამოიცვლები, სამკვიდროთ აღარაფერს დაგიტოვებ და სულ ცალიერზედ დაგვამო. კარლი ხმა ამოუღებლივ ითმენდა ყველაფერს. მაგრამ სანაცვლოდ ტერეზა გაათვარებულ კატასავით იცავდა თავის ქმარს. სწორედ ეს იყო იმის მიზეზი, რომ ბოლოს დროს ისეთი აურზაური და უსამოვნება უხდებოდათ ოჯახში, რომლის მაგალითს უწინდელ ცხოვრებაში კაცი ვერ იპოვნიდა. ერთხელ ბიუტნერის მეუღლე მომაკვდავსავით გადაფიტობული და ცაცხვის ფოთოლსავით აცახცახებული, ძლივ ძლივობისას მოჩანჩალდა მინდორზედ და კარლს უთხრა, — ჩქარა წადი, მიხედე, თორემ ტრაუგოტმა და ტერეზამ ლამის ერთმანეთი დასჯამონო.

ოჯახს აწეწილ-დაწეწილ რამეებზედ ეტყობოდა, რომ სახლში რაღაც დიდი ცვლილება უნდა მომხდარიყო.

რივი და წესი აღარაფერს ეტყობოდა. დილის სისხამზედ სდგებოდნენ, იწყებდნენ მუშაობას და საშინლათ დაქანცუ-

ლები მეორე დღეს სრულიად უგულოთ და ცივად ეკიდებოდნენ საქმეს. ყაირათს იქ ეწეოდნენ, რაშიაც ყაირათი არც საჭირო იყო და არც არას უშველიდა. ბიუტნერი ცოლს ფლანგვასა და ფუქსათობას სწამებდა, თუ სადილზედ ცოტაოდენ კარგ საქმელს მოიტანდა. იმ დროს, როდესაც სადილი და საქმილები სრულიად უყუათო მოჰქონდათ სუფრაზედ, თითონ კუჭებს მოხუცის ზურგს უკან იყორავდნენ და იძლობდნენ, ბიუტნერს უნდოდა საქონლისთვისაც დაეკლო საქმელი. ცხენებში ამ ბოლოს დროს თვალითაც კი არა ხედავდნენ შვრიასა და სამუშაო კი ერთი ორათ და სამათ მოემატათ. მოხუცი, რომელსაც მთელ მაზრაში ჰქონდა გავარდნილი კაი მემამულეს სახელი და ყველანი ლაპარაკობდნენ, რომ მოხუცი ბიუტნერი საქონელს ძალიან კარგათ უვლისო, ეხლა ჩაივლიდა თუ არა თავისი გამხმარი ცხენებით სოფელში, დიდი და პატარა უღმერთოს უძახდა და ისიც იძულებული იყო მოეთმინა.

ამასთან ყველაზედ ცოტა მოსვენება თითონა ჰქონდა, რადგან გამუდმებულ მუშაობასა და ფიქრში იყო. თვალეზრაცვიანი და დაბეჩავებული ხან რას მიაწყდებოდა და ხან რასა. ხანდისხან, უფრო სადილობის დროს, ძილი წამოერეოდა და ვერასგზით ველარ დაიმაგრებდა ხოლმე თავსა. ეკლესიაში უწინ სამაგალითო მლოცველ და ღვთის მოყვარულ ბიუტნერს, დაიწყებოდა თუ არა ქადაგება, უსათუოდ წასთვლიემდა. ლამ-ლამობით კი ხშირად იღვიძებდა და ლაპარაკით თუ ყვირილით თავის დედაკაცს შიშის ზარს დასცემდა ხოლმე.

რასაც უფრო მეტს სუსტდებოდა ბიუტნერი, თან და თან უფრო ჯიუტდებოდა და თავის ნება ხდებოდა. უცბათ რაღაც სულელური აზრი მოუიდოდა და სანამ არ განახორციელებდა, ვერ მოისვენებდა. მაგალითად, ვინც კი ჰყავდა სახლში, ყველას რომელიმე კლდის ამოგდება-ამოფხვრაზე დააყენებდა და თუმცა ეუბნებოდნენ, სახნავ-სათესი მიწა ისედაც ბევრი გვაქვს და სამუშაოც არ გამოგვლევიო, მოხუცი მაინც თავის აზრზედ იღვა და ვერას გზით ვერ გადაახვევინებდნენ ხოლმე. ყოველ წინააღმდეგობას ბრაზით და ცოფით ეგებებოდა. ენკენისთვის ერთი

კვირა მიწის პატარა ნაგლეჯის გაწმენდვას მოანდომეს, რომელიც დამტვრეული ქვითა და კლდით იყო მოდებული. ენკენისთვის ეს ერთი კვირა, რასაკვირველია, სხვა სამუშაოს უფრო სარგებლიანად მოხმარდებოდა.

ბოლოს დროს მოხუცი ბიუტნერი ყველას ებუზღუნებოდა და ეჩხუბებოდა. საკმარისი იყო სულ უბრალო მიზეზი, რომ ბიუტნერი მოთმინებიდან გამოსულიყო და ჩხუბი და დავიდა-რაბა აეტეხნა.

ერთხელ, როგორღაც, ბიუტნერიანთ გვერდზედ კაპიტანმა შროფტმა ჩაიარა და მოჰკრა თუ არა მინდორში მომუშავე ბიუტნერს თვალი, შეაჩერა ცხენი და ტკბილად გამოეხმაურა. მოხუცმა ისე გადახედა კაპიტანს, თითქოს არამც თუ ერთხელ გულახდილი ლაპარაკი ჰქონია იმასთან, თითქოს თავის სიცოცხლეში არც კი უნახავს კაპიტანი და არც არა გაუგონია-რა იმისგანაო. როცა კაპიტანმა უწინდელი ლაპარაკი მოაგონა და დაეკითხა—ეხლა როგორღაა შენი საქმეო, მოხუცმა სრულიად მოულოდნელად ლანძღვა-გინება დაიწყო. ბიუტნერი მებატონეებს სწყევლიდა, გლეხების გალატაკების სურვილს სწამებდა და ისეთ საწყენ სიტყვებს ეუბნებოდა, რომ გრაფის მოურავმა ცხენს დეზები ამოუჭირა და გაალმასებულ ბებერს საჩქაროთ თავი დააღწია. ამ ბოლოს დროს ბიუტნერი სოფლის საზოგადოებას და მთავრობასაც წაეჩხუბა. სოფელში მიმავალი გზა ბიუტნერის მამულების საზღვარზედ მიდიოდა. სწორედ ამ გზის პირად ბიუტნერმა ორმო ამოსთხარა, საიდანაც სხვა-და-სხვა საქიროებისათვის ქვიშას ეზიდებოდა ხოლმე. დროთა ვითარებისა გამო ორმოს ნაპირები ჩაინგრნენ და, რასაკვირველია, ორმოს პირი უფრო გაუგანიერდა, ისე რომ ფეხით თუ ცხენებით და ჯრმებით მოსიარულე მგზავრთათვის ეს ორმო სახიფათო ადგილად გადაიქცა, მით უმეტეს ნამქერში და ცუდ ამინდებში მთელ სოფელს ეშინოდა ამ ორმოსი. სწორედ ეს იყო მიზეზი, რომ სოფლის საზოგადოებამ სრულიად კანონიერად მოსთხოვა ბიუტნერს ორმოს მოაჯირი შემოავლეო. მაგრამ ბიუტნერმა ამბრძანებას არავითარი ყურად-

ღება არ მიაქცია, რადგან დარწმუნებული იყო, თავის მამულში პატრონი და სრული უფალი თითონ უნდა ყოფილიყო და არა სხვები. სოფლის საზოგადოებამ, დაინახა თუ არა, რომ თითონ ვერაფერს გახდებოდა, მაზრის უფროსთან უჩივლა ბიუტნერს. მაზრის უფროსმა არც აცივა, არც აცხელა და გადაჭრით დაუნაშნა ვადა, რომლის განმავლობაში ბიუტნერს უსათუოდ ორმოსთვის მოაჯირი უნდა შემოეფლო. გლეხმა თითიც არ გაინძრია და, რასაკვირველია, მთავრობის ბრძანებაც ვერ შეასრულა. მაგრამ არც თუ მთავრობა დარჩა ვალში, რადგან ურჩ და ჯიუტ ბიუტნერს ჯარიმა შეაწერა. გლეხი ილანძღებოდა და იქაურობას იკლებდა, მაგრამ რაც უნდა ეჯიუტნა, მაინც ვერაფერს გახდებოდა. მაზრის უფროსის ბრძანება ბოლოს მაინც უნდა შეესრულებინა და ჯარიმაც ხომ უნდა გადაეხადნა.

განა მარტო ამ საქმეში, საზოგადოთ, ყველაფერში ბიუტნერი ამ ბოლოს დროს ისე იქცეოდა, რომ ზარალი არ ასცდებოდა ხოლმე, თითქომ რაღაც ავმა სულმა დაუბნელა გონება და თვალთ აუბაო. მისი ცოლი, ღვთის წინაშე, მართალს ამბობდა, როცა შესჩივლებდა ხოლმე მეზობლებს: ქმარი გამიფუჭესო.

ბიუტნერს მართლა ზურგს უკან რაღაც შემზარავი მოჩვენება უდგა მუდამ, რომელიც ზურგზედ შეაჯდებოდა, არ ბეინებდა, არბეინებდა და თითქმის გააგიჟებდა ხოლმე. ბიუტნერმა არ იცოდა სად წასულიყო და ამ საოცარ და საშიშ ძალას სად დაჰშალოდა. იმ დღიდან, რაც გარდასსოვიცს თამასუქი მისცა, ბიუტნერმა მოსვენება დაჰკარგა. ვაჭარი ჯერ ბიუტნერის სახლს არც კი გასცილებოდა, რომ გლეხი მზათ იყო გასულიყო და ფული უკან დაებრუნებინა, თუმცა გარდასსოვიცის წინააღმდეგ არაფერი ჰქონდა და ვაჭარი მიტომ მეგობრათ და კაი კაცად ეგულებოდა. ერთი ფიქრიც კი იმაზედ, რომ ქვეყნად ისეთი კაცი მოიპოვება, რომელსაც იმისი სული ხელში უჭირავს, ეს ფიქრიც კი შიშის ზარსა სცემდა და მოსვენებას უკარგავდა. იმ კაცს ბიუტნერის ხელმოწერილი

ქალღმერთის პატარა ნაგლეჯი უჭირავს და ამ ქალღმერთში მთელი მისი ბედი და უბედობა გამოიხატება,—ეს აზრი ბიუტნერს ახრჩობდა და დღე თუ ღამე მოსვენებას აღარ აძლევდა, მოჩვენებასავით თანა სდევდა და ღამ-ღამობით გულგახეთქილს ზეზე-წამოაგდებდა და გიჟისავით რაღაც უთავბოლო სიტყვებს აყვირებდა ხოლმე.

პირველად, როდესაც ვილის გასწორების დრო ჯერ კიდევ შორს იყო, ბიუტნერს საქმის კეთილად დაგვირგვინებისა და დაბოლოების იმედი ჰქონდა. ოღონდ მოსავალი მოვიდეს კარგი და ბაზარზედ ფასები ნუ დაიკლებენ! უწინ მარტო ჰვავს გაჰყიდდა ხოლმე ორი ათასი მარკისას, რატომ წელს კი ვერ მოხდებოდა ეს ამბავი? მით უმეტეს, რომ წელს ჰვავი ძალიან ბევრი დასთესა. ბზეც ბლომად გაიყიდება, იქნება რამდენიმე ურემი თივაც გაიყიდოს. ასე რომ მარტო შემოდგომის ნათესი ცოტა ფულს არ მისცემდა. გაზაფხულზედ ნათესი ოჯახს მოხმარდება, გარდა ამისა, ნაწილს გაზაფხულზედ გაჰყიდის.

აი, რის იმედები ჰქონდა გლეხს შემოდგომამდე. წვიმით დასველებული თივა პირველი მენი იყო გლეხისთვის. მაშასადამე, თივის იმედი აღარ უნდა ჰქონებოდა; ის ერთი ბევრი თივა, რომელიც ათასი ვაი-ვაგლახით ძლივს გადაარჩინა, თითონ დასჭირდებოდა ზამთარში. მერე პურსაც მოუარეს. ბიუტნერმა ბევრი ზვინი დასდგა მინდორზედ, ისე, რომ კაცს ეგონებოდა პური ბევრი მოსვლიაო. მერე გამომშრალი პური კალოზედაც მიიტანეს.

ბიუტნერს პატარა საღეწავი მანქანა ედგა ეზოში, რომელიც ცხენით მოჰყავდათ ხოლმე მოძრაობაში. მაგრამ პურის უმეტეს ნაწილს მაინც ძველებური ჩვეულებით ზამთრობით ჯაჭვებით ჰღეწავდნენ ხოლმე, ასე ბზე უფრო უკეთესი გამოდიოდა, მაგრამ ესეც რომ არა ყოფილიყო, ბიუტნერს საშინლად ეზიზღებოდა ახალი ჩვეულებები და რაღაც მანქანები. მანქანა რაც უნდა იყოს, მაინც მანქანად რჩებოდა. მაგრამ წრეულს კი ბიუტნერმა რამდენიმე დღე პური მანქანით

აღეწვინა. მაშ რა ექნა? ჭვავს რასაც მალე გაჰყიდდა, ის ერ-
ჩინა.

თვითონ გლეხი გვერდზედ მოსდგომოდა მანქანას, კარ-
ლი ძნებს უწყობდა და ტერეზას ცხენი დაჰყავდა. მოხუცი
პურს იღებდა და თითონვე რწყავდა, მაგრამ რაც უფრო მეტი
დრო გადიოდა, სახე თან და-თან ეღუშებოდა და ეჩრდილე-
ბოდა.

— არაფერი გამოდის და არც არა გამოვა-რა! — შესძახებ-
და ხოლმე იმედ-გადაწყვეტილი.

რაში ეკნაჭება ამოდენი ბზე, თუ პური სულ არ ექნება?
მერე კართოფლის ნათესზედ ჰქონდა წელს ჭვავი დათესილი,
რომელიც მშვენივრად იყო დანოყივრებული არც შრომა,
არც ჯაფა არა შურდა და მაინც არაფერი გამოვიდა! ზაფხუ-
ლის პირში ცივი ღღეები და ღამეები იდგნენ და ამან სულ
ერთიანად გააფუქსავატა გლეხის ნამუშევარი.

ბოლოს ანიავებული და კარგათ გაცრილი ხორბალი
ვეებერთელა მთათ დააგროვეს კალოზედ.

— ნეტა კაი ფასი მაინც მომცენ! — სთქვა მოხუცმა და
შვილი სამიკიტნოში გაჰგზავნა. კარლს ერთი ჭიქა ლუდი უნდა
დაეღრია და ადგილობრივ გაზეთში ენახა ჭვავი როგორა ჰჟა-
სობდა ბაზარში.

კარლი დაბრუნდა და ამბავი მოიტანა, ენკენისთვის პირ-
ველ კვირას ჭვავი ოთხმოცდაათ პფენიგათ*) ჰჟასობდა. კაშელ-
ერნსტი ამბობს, ეს ფასი უეჭველად იკლებს, რადგან საზღვარ
გარეთიდანაც ბევრს შემოიტანენ ეხლაო. კარლი იმეორებდა
იმას, რაც წაეკითხა ან გაეგონა და თითონ არც კი ესმოდა
ამ სიტყვების მნიშვნელობა. კაშელერნსტი თითქოს ამას ამ-
ბობდა: „ჭკვიანურად ის მოიქცევა, ვინც გაზაფხულამდის შეი-
ნახავს ჭვავს, რადგან კაი ფასს მხოლოდ მაშინ აიღებსო“.

ბიუტნერმა წარმოიდგინა რანაირი დამშვიდებული სახით
იტყოდა კაშელერნსტი ამ სიტყვებსა. ადვილი სათქმელია:

*) გერმანიაში და ავსტრიაში პფენიგი თითქმის კაპიკის მეოთხედს
უდრის.

გაზაფხულამდის შეინახე! ოჰ, ის საზიზლარი და საძაგელი! თითქოს არ იცოდეს, რომ ბიუტნერი იძულებულია უსათუოდ ეხლავე გაჰყიდოს ჭვავი; თითქოს არ იცოდეს, რომ რა ფაიცუნდა მისცენ, მაინც მისცემს. ვინ ეკითხებოდა, ვინ ეხვეწებოდა მეგობრული რჩევა მომეციო? მერე ვინ აძლევს ამ რჩევას?—ის კაცი, ვინც მოულოდნელად, ვერაგულად მოსთხოვა ვალის გადახდა! ამ ფიქრებთან გლახმა ყელს იტაცა ხელი და, თითქოს რაღაცა ახრჩობსო, სცდილობდა ნერწყვი ჩაეყლაპა.

ბიუტნერმა ანგარიში დაიწყო. ანგარიშის დრო სრულის საიდუმლობით ჰქონდა ხოლმე ბიუტნერს მოცული. საანგარიშო დაფორები არასოდეს არა ჰქონია ბიუტნერს და მთელი წლის ხარჯთ-აღრიცხვას ისე, ჩაუწერლად იხსომებდა. ბიუტნერს შეეძლო უკანასკნელ გროშამდის მოეგონა რამდენიმე წლის წინათ დახარჯული ფული. თუმცა დაფორები არა ჰქონდა და ხარჯის თუ შემოსავლის ჩაწერა არ უყვარდა, მაინც დროგამოშვებით შემოსავლის და ხარჯის ჯამი გამოჰყავდა ხოლმე. ამისთანა დროს ბიუტნერი ან კედელს ან რომელიმე მაგიდას მიადგებოდა ცარკით და სულ ერთიანად ციფრებით ააჰრელებდა ხოლმე. კედელზედ ან მაგიდაზედ ციფრებს ჩამოამწკრივებდა და მთელ არითმეტიკის ცოდნას გამოიყენებდა ხოლმე. მაგრამ ამ ციფრების და ანგარიშების საიდუმლო აზრი მხოლოდ ბიუტნერს ესმოდა. ბევრიც რომ ეყურნათ ამ ანგარიშისათვის, მაინც ვერაფერს გაიგებდნენ, მაგრამ ვაი იმის ბრალი, ვინც იმ დროს ოთახში დარჩომას მოინდომებდა. მოხუცის ეს ხასიათი მთელმა ოჯახმა მშვენივრად იცოდა. თუ ვინმე იტყოდა: „მამა ანგარიშობსო“, ყველა სცდილობდა მოშორებოდა, რადგან კარგათ იცოდნენ ამისთანა დროს ვერაფერს ვერაფერს გახდებოდა.

მოხუცმა ბიუტნერმა ეხლაც ანგარიშს მიჰყო ხელი. ჯამი მეტად უბირი და აშკარა იყო: რვაასი მარკა. ამაზედ მეტს ვერ იშოვნოდა. ეს ფული, რასაკვირველია, არ ეყოფოდა, რომ თამასუქიც გამოეყიდნა და სარგებელიც გაესტუმრებინა.

მოხუცმა მუშტი მოკუმშა, თითქო ვიღაცას ემუქრებოა. ვისი რა ბრალი იყო, რომ იმას მოსავეალი არ უვარგოდა? რა უნდა ექნა—ღმერთი გაემტყუნებინა, თუ ვისმეხედ შეეჩვილა მისთვის? ვინ იყო იმისი მტერი, ან სად იყო ის იღუმალი ძალა, რომელმაც ოჯახს ნიათი გამოუღო?

გლეხმა ვიღაცას მუშტი მოუღერა, მაგრამ მოკლე ხელი ჰქონდა და მოღერებული მუშტი იმ დაწესებულებებს, მთავრობას თუ ხალხს ვერ მისწვდებოდა, რომელთაც ამოდენა შრომა და დაღვრილი ოფლი გაუფუქსავატეს და გაუწყალეს. სადღაც არსებობდნენ დაუწერელი კანონები, რომელნიც გლეხს თავისი გაუნვითარებელი და გაუნათლებელი ჰკუთვნებდა. ეს კანონები რკინის მუხრუჭებსავეთ შეეებრებოდა უქერდნენ ბიუტნერსაც და ბაუტნერისთანა სხვა გლეხებსაც, რაღაც უხილავ და იღუმალ ბორკილს უყრიდნენ ხელოვნებში და მოისურვებდნენ თუ არა საბრალო გლეხები ამ ბორკილისა და მუხრუჭისაგან განთავისუფლებას, ძირს ეცემოდნენ და საშინელ ტანჯვა-წამებას გამოსცდიდნენ ხოლმე.

ანგარიშის შედეგი ცხადი და აშკარა იყო მისთვის. თუ თამასუქის დახსნას მოინდომებს, სარგებელს ვეღარ გაუძღვება და თუ სარგებელი მისცა, თამასუქს ვეღარას უშველის.

ერთი იმედი-და რჩებოდა, რომ გარასსოვიცი აღროვებს და სხვა ვადას დაუნიშნავს ვალის გადასახდელათ.

ჯერ ვალის გასტუმრების ვადა არ მოსულიყო, რომ ბიუტნერი ქალაქში წავიდა, უნდოდა გარასსოვიცი ენახა და წინდაწინვე მოჰლაპარაკებოდა ამ საგანზედ. სამუილის კანტორაში რომ შევიდა, ბიუტნერს უთხრეს, პატრონი ჯერ არ მოსულაო. გლეხი წავიდა, მაგრამ რამდენიმე საათის შემდეგ ისევ დაბრუნდა, ეხლა გამოუცხადეს—გარასსოვიცი ძალიან გართულია საქმეებში და დღეს ვერავის მიიღებსო. მაგრამ ბიუტნერის მოშორება ეგრე აღვილი არ იყო. ბიუტნერი ეუბნებოდა, დიდი, ძალიან საჭირო საქმე მაქვს ბ. გარასსოვიცთან და თუ არა ვნახე, არ შემიძლიანო. კანტორაში მოსამსახურემ მეორეს დაუძახა, რომელსაც „ბ. შმეისი“ უწოდა. ეტყობოდა, ახალ-

გაზდა შმეისმა ყველაფერი იცოდა, რომ გაიგონა თუ არა გლეხის გვარი, დაეკითხა: თამასუქის ვადის გამოსაცვლელად ხომ არ გასჯილხართო. მოხუცმა მიუგო, სწორედ მაგ საქმეზედა ვარ ჩამოსულიო და თან უკვირდა, ეს ახალგაზდა შმეისი ასე ამაყად რად მექცევასო. ორი ძვე კიდევ მოიცადოს იმისმა ბატონმა, სანამ შვრისასა და ჭვავს კაი ფასად გაჰყიდდეს, რა ჰქნას, ისე ხომ ვერ გადაყრის ამოდენა შემოსავალს?

— გარრასსოვიცს დიდი სიფრთხილე ჰმართებს—მიუგო შმეისმა.— ეხლა ვადა რომ გამოგიცვალათ, თქვენ შეგიძლიანთ რაც გაბადიათ, ფულათ აქციოთ და გარრასსოვიცი ცალიერზედ დასვათ, მერე თქვენგან რალა განოდნება? გიცნობთ, კარგათ გიცნობთ! ვადა აღარ გამოიცვლება! თუ დროზედ არ ჩაგვაბარებთ ფულს, ჩვენ ნულარაფერში გაგვამტყუნებთ და ნუ დაგვემდურებით.

ამ სიტყვებით შმეისი განცვიფრებულ ბიუტნერს ჩამოშორდა და გულ-გრილათ რალაც საქმეებს შეუდგა.

ეს დღე ბიუტნერმა ქალაქში გაატარა. მაინც იმედი ჰქონდა, იქნება სადმე მოგვრა გარრასსოვიცს თვალი და რაჟე გავარიგოვო. ბიუტნერს არა სჯეროდა, რომ ეს პასუხი თვით გარრასსოვიცის ბრძანებით იყო მოცემული, რადგან ვაქრის გულკეთილობისა და პატიოსნების დიდი იმედი ჰქონდა. მაგრამ ამ დღემაც ისე გაიარა, რომ გარრასსოვიცი მაინც ვერა ნახა.

მერე გაიფიქრა, იმ ბანკირთან მაინც წავიდე, ამას წინათ ჩემი მამული რომ დაიგირავაო. მაგრამ შენბერგერთანაც უთხრეს: ბანკირი ძალიანა სწუხს, რომ ვერას გზით ვერ გინახულვებთო.

ასე დაღონებულ-დაძმარებული ბიუტნერი საღამოზედ ისევ გალბენაუში დაბრუნდა.

რამდენიმე დღის შემდეგ, ის შმეისი, რომელმაც ისე უწყალოთ გამოისტუმრა გარრასსოვიცის კანტორიდან მოხუცი ბიუტნერი, თვითონ ჩამობრძანდა გალბენაუში. შმეისი დაქი-

რავებულ ეტლში იჯდა და გვერდზედ ახალგაზდა ქალი ახლდა. იმ დროს როდესაც თითონ შმეისი ბიუტნერის სახლში შევიდა, დიდ შლექიფიანი კაბით ქალი სოფელში დასეირნობდა და გალობენაუს ახალგაზდობა განცვიფრებაში მოჰყავდა. სოფელში არასოდეს არ ენახათ არც ასეთი მაღალ ქუსლებიანი ფეხსაცმელი, არც ასეთი ვიწრო წელი და არც გაბერილი სახელოები.

ედმუნდ შმეისი ახალგაზდა, შუა ტანის კაცი იყო; უღვაშები დაგრეხილი ჰქონდა და თმა დახუჭუჭებული. როცა ბიუტნერის ეზოში დაგროვილ ნაგავს ჩაუარა, ცხვირი აიბზიკადა:

— აი გლეხუქას ცხოვრებაო — ზიხლით წარმოსთქვა.

მისი ნავთის ფერი, ჩინებულად შეკერილი ტანსაცმელი და ქცევა „პირველი ხარისხისა“ იყო. აქ შმეისის საყვარელ სიტყვებსა ვხმარობთ. იქნება მცოდნე კაცს ეთქვა — გარეგნობაზედ ნათლად ეტყობა, რომ საქონელი შიგნიდანაც არ უნდა ვარგოდესო. ეტყობოდა, საზოგადოთ, ქცევა, მიხვრა-მოხვრა თუ სიარული სხვებისაგანა. ჰქონდა გადაღებული — უსათუოდ ან აფიცრებისაგან გადიღებდა ან ახალგაზდა მოხელეებისაგან, მაგრამ, სული სწორედ უნდა ამოვიდეს, კარგათ მაინც ვერა ჰბაძავდა იმათ.

კაცი ძნელათ მიხვდებოდა შმეისი რა ხელობისა უნდა ყოფილიყო. გარრასსოვიცი „ჩემ ერთგულ ყმაწვილს“ ეძახდა. შმეისი შენბერგერისთვისაც „მუშაობდა“, თუმცა არავინ არ იცოდა და ვერც გაიგებდა, რაში მდგომარეობდა ეს „მუშაობა“. ჩვეულებრივ შენობებისა თუ მამულების ყიდვაში შმეისი გარრასსოვიცისა და შენბერგერის ნაცვლად ვაჭრობდა ხოლმე; თუ საჯაროთ ისყიდებოდა სადმე მამული, შმეისიც უსათუოდ იქ გაჩნდებოდა და, თუ საჭირო იყო, მშვენივრად ასწევდა ხოლმე მამულის ფასს. თუ რომელიმე პატარა ვაჭარი ან ხელოსანი „დროებით გაჭირებაში“ ჩავარდებოდა, შმეისი უსათუოდ იქ გაჩნდებოდა და გაჭირებაში მყოფს ხელს გაუმართავდა ხოლმე. ის მუდამ მზათ იყო სხვის თამასუქი თითონ ჩაეგდო ხელში, რასაკვირველია, თუ ხელ-საყრელი იქნებოდა, და გაჭირვებულისთვის სხვაგანაც კი ესესხნა ფული, აღონდ

ნაშოვნის ფულიდამ შრომის დასაჯილდოვებლად იმისთვისაც რამე გაენაწილებინათ. თავისი შრომის ფასს კი პატარას არასოდეს არა ნიშნავდა. ის სხვა და-სხვა „სავაჭრო სახლების“ სახელით დაბრძანდებოდა სოფლიდან სოფელში თუ ქალაქიდან ქალაქში და რაღაც „ამხანაგობების“ წარმომადგენელად ასახელებდა თავის თავს, თუმცა ამ „ამხანაგებს“ ჰრავინ იცნობდა. ამგვარი საქმე მუდამ გამოუღეველი ჰქონდა, ერთი სიტყვით, შმეისი ძალიან საჭირო, მოხერხებული და „ფხიზელი“ კაცი იყო, რომელმაც ყველა კანონი და სასამართლოს ასავალ-ჩასავალი ზედ მიწევნით იცოდა. ყველა საეჭვო საქმის ავან-ჩავანი ეს იყო. თითონ თავის თავს დიდის სიამოვნებითა და პატივით „კომისიონერს“ უწოდებდა და სხვას რაც უნდა ეწოდებინა, ამის დარდი შმეისს სრულიად არა ჰქონდა.

ედმუნდ შმეისი ბიუტნერიანთსა სადილობის დროს შევიდა, მაგრამ დაინახა თუ არა, რომ მთელი ოჯახი სუფრას შემოსჯდომოდა, სთხოვა ნუ შესწუხდებითო. ღეთის წინაშე, არც თუ თითონ შეიწუხა თავი! ის პირდაპირ მიუბრუნდა ბიუტნერს და ყველას თანადასწრებით დაეკითხა: გსურთ თუ არა თქვენი თამასუქი დაისხნათ, რომელსაც დღეს ვადა გაუვიდაო?

ყველანი ზეზე წამოცვივდნენ და გაკვირვებულნი უცნობ პირს შესცქეროდნენ, რომელიც ასე მოულოდნელად შეუვარდა სახლში და ასე მოურიდებლად დაურღვია ოჯახს მყუდროება. მოხუცმა პირველად ვერაფერი უპასუხა, მაგრამ მალე მოვიდა გონზე და გამოუცხადა, ეს საქმე მარტო მე და გარრას-სოვიცს შეგვეხება და მესამე პირს ამ საქმეში მე არ ჩავრევო.

— რას ლაპარაკობთ, რის გარრასსოვიცი! — შესძახა ედმუნდ შმეისმა: — ეხლა ის აღარაფერ შუაშია! ჩემი გმართებთ და მე უნდა გამისწორდეთ, მე! ამაში თქვენ თითონ შევიძლიანთ დარწმუნდეთ. აი თქვენ თამასუქზედ რა სწერია, წაკითხეთ!..

ამ სიტყვებით ახალგაზდა კაცმა თამასუქი გადასცა ბიუტნერს და სთხოვდა მეორე გვერდზედ წარწერილ სიტყვებისთვის მიექცია ყურადღება.

გლეხმა მართლა რაღაც დაინახა, რაღაც სახელს მოჰკრა თვალი. მაგრამ ეს რა იმის საქმეა? ამ ახალგაზდა კაცს ერთი გროშიც კი არ მიუცია მისთვის არასოდეს და მისი თამასუქი იმას რად და როგორ უნდა გასჩენოდა ხელში? გლეხმა თავი გააქნია და გაიმეორა, რომ იმას მარტო გარჩასსოვიცისა ჰმართებს და სხვებს არც კი ვიცნობო.

შმეისი მოთმინებიდან გამოვიდა.

— ღმერთო ჩემო! რა დაგემართათ, არ გესმით, თუ როგორ არის თქვენი საქმე?— დაიყვირა შმეისმა:— თქვენ მოუწერეთ თუ არა გარჩასსოვიცის თამასუქზედ ხელი? ეს თქვენი ნაწერი არ არის?

გლეხმა მიუგო: მართალია, ჩემი ხელმოწერილიაო, მაგრამ ერთხელ კიდევ ჩააკვირდა თამასუქს და ერთხელ კიდევ გადააბრუნა გადმოაბრუნა ქალაღი.

— ეს ფული ნაღდათ მიიღეთ თუ არა? მე გეკითხებით, მიიღეთ თუ არა გარჩასსოვიცისაგან თავის დროზედ ობხასი მარკა?

— მართალია, ფული სრულიად მივიღე, აი აქ, ამ მაგიდაზედ. არა, დედაკაცო, შენც აქ არ იყავი?

დედაკაცმა თავი დაუქნია.

— მართალია, ბატონო, მართალი!

— ჰო და მეც მაგას არ ვამბობ? გარჩასსოვიცმა ჩემზედ გაანაღდა თქვენი თამასუქი. ამას სამი თვის აკცენტი ჰქვიათ. მაშასადამე თამასუქის პატრონი ეხლა მე ვარ. საქმე ნათელ, კაშკაშა ღღესავით ცხადია და თქვენ რა დაგემართათ, რით ვერ გაიგეთ რას გეუბნებით? თქვენ, როგორც გეტყობათ, ცუდ, უკანონო საქმეს მწამებთ. ამის თქმა გასურს?

გლეხი რეტ დასხმულსავით იდგა და შმეისის ლაპარაკიდან ერთი სიტყვაც ვერ გაეგო. მაგრამ რაკი შმეისი იმისკენ იწევედა და, როგორც ეტყობოდა, ძალიან გაჯავრებულიც უნდა ყოფილიყო, გაუბედვართ წაილულლულა:

— არა, რად დაგწამებთ!

— ჰო და მე გეკითხებით!...— განაგრძო შმეისმა და ამასთან თვალები საშინლად დააქყიტა და შუბლი შეიკრა.— თა-

მასუქს დღეს ვადა გაუვიდა და გეკითხებით, გსურთ თუ არა ვალის გადახდა?

ამან ხომ უფრო გადარია გლები. ოჯახის სხვა წევრების სახე ათას რამეს გამოჰხატა, მაგრამ უფრო კი შიშის ზარსა და ამ უცნობი ბატონის მოკრძალებას, რომელსაც ამ პატარა ქალაქის წყალობით მოხუცებდაც და ოჯახის სხვა წევრებზედაც რაღაც ძალა და უფლება მოეპოვა.

— მე გეკითხებით, გსურთ თუ არა, მეთქი ვალის გადახდა, ბ. ბიუტნერ? ამის გაგებას, მგონი, დიდი მტვრევა არ უნდა თავისა.

მოხუცმა კიდევ მოინდომა თამასუქის გასინჯვა. აცახცახებულის ხელებით კიდევ გადაატრიალ-გადმოატრიალა თამასუქი და გამოყეყეყებული თვალები ასოებს დააშტერა, მაგრამ ასოები ერთმანეთში ირეოდნენ და, თითქოს დაძვრებიანო, მოხუცს ვერც ერთისთვის თვალი ვეღარ მოეკრა.

დედაკაცმა შვილები კარში გარეკა: იმათ არ უნდა ენახათ მამის სისუსტე და სილაჩრე. მერე თითონ მიუახლოვდა ქმარსა.

— დამშვიდდი, კაცო, რა დაგემართა?—ამშვიდებდა დედაკაცი,

— ღმერთო ჩემო!—ტირილის კილოთი შესძახა მოხუცმა —რა ვქნა? რა უნდათ ჩემგან, რას მემართლებიან?

— ვალის მიღება სურთ, მეტი არაფერი! გადინადეთ თქვენი ფული და მე სამუდამოთ მოგშორდებით,—გაისმა შმეისის უგრძნობელ-უგულო პასუხი.

— მერე ფული? სად უნდა გიშოვნოთ ფული, სად? მე ერთი გროშიც არა მაქვს.

შმეისმა მხრები შეიშმუნა და ბერლინის ქუჩებზედ დასწავლილი სიმღერის სტვენით ოთახი მიათვალ-მოათვალიერა.

ამ დროს ცოლ-ქმარი რაღაც თათბირში იყვნენ. მოხუცს ცოტაოდენი ფული კიდევ ჰქონდა ყუთში. ამ რამდენიმე დღის წინათ გაყიდულ ჭვავის ფულიდან მხოლოდ ესღა გადაერჩინა. იმ ფულიდან ამის სარგებელი და სხვა-და-სხვა გადასახადები

გაეტუმრებინა და ამიტომ თითქმის არაფერი დარჩენოდა. თამასუქის ვალს ეს ფული რას გაუძღვებოდა?

მოხუცს შუბლზედ ოფლის ხვითქი გასდიოდა. სკამზედ ჩამომჯდარიყო, თვალები ერთი წერტილისთვის დაეშტერებინა და აცახცახებულის ნიკაბით საცოდავ სურათს წარმოადგენდა. დედაკაცი კი ანუგეშებდა.

— კარგი, დამშვიდდი, რა დაგემაართა? ბატონი კიდევ დაგვაცდის, გულს ნუ გაიტეხ.

მერე ახალგაზდა კაცს მიუბრუნდა. შიშით და კრძალვით მიუახლოვდა, ძლივს შეეხზა იმის მკლავს და უთხრა:

— არა, კეთილო ბატონო? ხომ ცოტას კიდევ ადროვებთ ჩემ კაცსა? უეჭველად გადავიხდით ვალსა, გროშსაც არ შეგიჭამთ, გვერწმუნეთ.

ედმუნდ შმეისმა ცივად მიუგო—მაგისთანა ლაპარაკი ერთხელ და ორჯერ არ გამიგონია და ახალი ვადის დანიშვნაზედ ვერ დაგეთანხმებითო. ეს თამასუქი იმიტომ ვიყიდე, რომ საიმედო მეგონა. გარასსოვიცმა დამარწმუნა, ბ. ბიუტნერს თავისუფლად შეგიძლიან ენდოო. მეც სრული დაიმედებული ვიყავი, რომ დღეს უსათუოდ მივიღებდი ჩემ ფულსა; ამის დაგვარად სხვა საქმეებიც მოვაწყე—აი რად გაწუხებთ და ძალას რად გატანთ, რომ დღესვე უეჭველად იქნას გადახდილი ვალი. თუ დღესვე არ მივიღე ფული, მაშინ ნება-უნებურად სასამართლოს მივმართავ და ძალით გადაახდივინებთ ვალსაო.

— ნუ თუ სასამართლოს მიმართავთ?—შესძახა შეშინებული დედაკაცმა.

— მე სრული უფლება მაქვს, ასე მოვიქცე, — მიუგო ახალგაზდა კაცმა.

— ღმერთო ჩემო!—შესძახა დედაკაცმა. მერე პირზედ ხელი მიიფარა, ჩუმთა ქვითინი მორთო და თან ამბობდა.—შე საწყალო, შენა, ეხლა რაღა გვეშველება?

ამაზედ პასუხათ მოხუცმა გმინვა მორთო.

და ორთავე რაღაც გაუგებარმა შიშის ზარმა აიტანა. უფლებებზედ და სასამართლოს შესახებ ცნობები მეტად ბუნდოვან-

ნი და დახლართული ჰქონდათ ორთავეს. იმათის აზრით, სასამართლოში საქმის გარჩევას უსათუოდ სატუსალო და საპყრობილე მოსდევდა. სასამართლოსა და ვეჟილის წინ როგორღაც უსახსროთა ჰგრძობდნენ ხოლმე თავსა. იმათ ეგონათ, აი მოვიდა კიდევ ბოქაული და ჩვენი უკანასკნელი ძროხა წაიყვანაო. თუ მართლა მიჰმართა შმეისმა სასამართლოს, მაშინ სულ დავიღუპებით და ველარა გვიშველის-რაო, ჰფიქრობდნენ მოხუცები.

და ის გულადი ბიუტნერი, რომელმაც ორ ომში თავისი შეუდრეკლობა და გმირობა ცხადათ დაამტკიცა, სასამართლოს ხსენებაზედ ცაცხვის ფოთოლსავით ცახცახებდა. კაცს ეგონებოდა, ფხიზელი ჰქუის პატრონი და მუდამ გამჟვრიახი ბიუტნერი ეხლა სულ გადაირია და გონება დაჰკარგაო. შიშისგან დაჭუტულ თვალებით ეს სამოცი წლის ადამიანი კატასავით შესცქეროდა ამ ახალგაზდა კაცსა და ეგონა ამაზეა დამოკიდებული მთელი ჩემი ბედი და უბედობაო.

ელმუნდ შმეისმა ჯიბიდან ოქროს დიდი საათი ამოიღო და გასაღებს თითი დააჭირა, რისგანაც თავსახური თავისთავად აიხადა.

— მეტი ლოდინი აღარ შემიძლიან! — წარმოსთქვა მედიდურად შმეისმა: — ქუჩაზედ ერთი ქალი მიცდის. მშვიდობით, ბატონებო!

ამ სიტყვებით კარებისკენ გასწია. დედაკაცი უკან მიჰყვა და ცუხცუხით და თვალ კრემლიანი ევედრებოდა არ წასულიყო და რამე შეღავათი მიეცა.

— თუ რამე გაქვთ სათქმელი, სთქვით, რაღას უცდით? დრო იგივე ფულია.

ცოლქმარმა კვლავ თათბირი დაიწყეს. ბიუტნერი, თითქოს ჰქუიდან შეიშალაო, რაც უნდა ეთქვა ცოლს, ის საცოდავად სულ იმას იმეორებდა: „არ ვიცი, არ ვიციო“.

— მე მინდა ერთი წინადადება მოგცეთ, — დააწყო ახალგაზდა კაცმა: — რითიმე უნდა გავათავოთ ეს საქმე თუ არა, მომბებრდა კიდევ, ღვთის წინაშე, თქვენთან ლაპარაკი. თქვენ

რაც ნაღდი ფული გაქვთ ამ ჟამათ სახლში, დღესვე უნდა ჩამაბაროთ და რაც დარჩება, იმის თამასუქი ცალკე უნდა მომცეთ, გესმით? ამ ახალ თამასუქის უკანასკნელ ვადათ ქრისტეშობისთვის უკანასკნელ რიცხვებს დაგინიშნავთ. რასაკვირველია, ამაში ცალკე ფულს გამოგართმევთ. სამი თვის თამასუქებზედ ათ პროცენტს ვიღებ, სამსაც საშუაეკაცოს. ეს პირობები კიდევ მსუბუქები არიან, თუ იმასაც მივიღებთ მხედველობაში, რომ თქვენგნით ფულის მიღება ადვილი არ არის. ყაბუღსა ხართ თუ არა?

მოხუცმა ვერც ამ ლაპარაკიდან გაიგო რამე, ის მხოლოდ ერთსა ჰხედავდა და ჰგონობდა, რომ თუ დასთანხმდებოდა, სასამართლოდან თავს დაიხსნიდა. ბიუტნერი აჩქარებული ყუთთან მივიდა, აცახცახებულის ხელებით ამოიღო რაც ფული ჰქონდა და მაგიდაზედ გადასთვალა. სულ ას-ოცი მარკა მოგროვდა. ედმუნდ შმეასმა თითონაც გადასთვალა ახოხოლაფებული ვერცხლის ფული, დანარჩენი წვრილი ფული გლეხისკენ გასწია და უთხრა:

— წვრილ ფულს მე არ ვატარებ.

მერე საათის ძეწკვზედ მიმაგრებული ოქროს ყარანდაში აიღო ხელში და რალაც ციფრების წერა დაიწყო.

— მაშასადამე ას-ოცი მარკა მექნება ნაღდათ მიღებული. დაგრჩებათ გადასახდელი ორას ოთხმოცი მარკა. არა, ბ. ბიუტნერ?

გლეხმა, ცოტა დაფიქრების შემდეგ, თანხმობის ნიშნად თავი დაუქნია.

— სარგებლითა და სხვა-და-სხვა ხარჯით—გესმით? საშუაეკაცო ფულით და გარასსოვიცის და ჩემთვის პროცენტებით სულ სამას სამოცი მარკა შესდგება. აი, ეს გემართებათ ამ ას-ოცი მარკის გარდა. სამას სამოცი მარკა, თუ ღმერთი გწამთ, არ დაგაფრწყდეთ, სამას სამოცი! აი, ამ თანხის თამასუქი უნდა მომცეთ. ძველ თამასუქს აქვე, თქვენ წინ, დაფხრეწავ. ყველაფერი აშკარა და ნათელია, არა?—დაეკითხა შმეისი და ჯიბიდან თამასუქის ქაღალდები ამოიღო.

— მაგრამ, — მალე დასძინა შმეისმა, — სამას სამოცი მარკა რა დიდი ფულია? აი რა აზრი მომივიდა: თქვენ მეურნე ხართ და, რასაკვერელია, ნიადაგის სასუქი დაგჭირდებათ, საქონლისთვის ჩენჩოსაც გამოგიგზავნით დაკლებულის ფასით. წელს თივა ნაკლებათ მოვიდა და, ვიცი, შუა ზამთარში შემოგაკლდებათ თივა. ცოტა მიწავაშლასაც დაგითმობთ. აი ექვსასი მარკის თამასუქი მომეცით. ორას ოცი მარკისას მიწის სასუქს და საქონლისთვის ჩენჩოს გამოგიგზავნით. სწორედ კაი დროს მოგესწრობათ, მე და ჩემმა ღმერთმა!

გლეხი ჯერ კიდევ არ მოსულიყო გონებაზედ და ახალგაზდა კაცის ლაპარაკიდან ერთი სიტყვაც არ ესმოდა.

— ნუ თუ არ გესმით, რასაც გეუბნებით, ბ. ბიუტნერ? ამაზედ ადვილი გასაგები რაღა იქნება? — და კვლავ თავიდან ჩამოუთვალა მოხუცს სუყველაფერი. — თანახმა ხართ თუ არა?

გლეხმა, ცოტა დაფიქრების შემდეგ, მიუგო, რომ სასუქს მუდამ ბუნებრივსა ვხმარობ და კაცის ჭკუითა და ხელით გაკეთებულ სასუქზედ პირველად მესმის ლაპარაკიო, არც ჩენჩო მინდა, რადგან, იმედი მაქვს, ზამთარი როგორმე ნაშოვარი ბალახით გავატაროო. ის ეხვეწებოდა, თუ ღმერთი გწამთ, დამიხსენით იმისთანა რამეებისაგან, რომლებიც არც ჩემ მამა-პაპას ჰყვარებია და არც მე მიყვარსო.

— კარგი! — მიუგო ედმუნდ შმეისმა, როგორცა ვსურთ, ისე იყოს, ბ. ბიუტნერ. — ამ სიტყვებით წამოდგა და სერთუკი შეიკრა. — მინდოდა, დახმარება აღმომეჩინა თქვენთვის, მაგრამ თუ დაფასებაც არ შეგძლებიათ...

და ისევ კარებისაკენ გასწია, მაგრამ დედაკაცი უკან გაჰყვა და იმდენს ემუდარა, რომ ისევ დაბრუნდა.

— კაცო! ჭკუა მოიკრიბე, რა დაგემართა? — ეჩიჩინებოდა ქმარს დედაკაცი. — ვერა ჰხედავ, ბატონს შენთვის სიკეთე უნდა... დასთანხმდი და გამოართვი, რასაც გაძლევს.

ბიუტნერს თავი ძირს ჩაექინდრა და ხმას აღარ იღებდა. დედაკაცმა დიდის ფაცი-ფუცით საწერ-კალამი მოიტანა.

— კალამი ხომ კარგია? — დაეკითხა დედაკაცი და უკბილო პირით დიდის ალერსით გაუღიმა ახალგაზდა კაცსა. უკაც-

რავად, ჩვენ იშვიათად თუ დავწერთ. რამეს და ამიტომ არც კალამი გვივარგა.

შმეისმა თამასუქის ქალაღლი სულ შეავსო და, მოუწერა თუ არა ბიუტნერმა ხელი, ძველი იქვე დახია და ნაგლეჯები მოხუცს მიაწოდა. ეს იმას ნიშნავდა, რომ ძველი თამასუქი გაუქმდა და ახლა ახალი შევიდა ძალაშიო.

ამის შემდეგ შმეისი დიდხანი აღარ დარჩენილა. ადგა წასასვლელოდ, მაგრამ კარებში გაჩერდა და დაუძახა.

— დანაპირებს ძალიან მალე მიიღებთ, ბ. ბიუტნერ! და რაღა ლაპარაკი უნდა, რომ პირველი ხარისხისა იქნება ყველაფერი. მშვიდობით!

ამასობაში სოფლის ქუჩაზედ შმეისს მეგობარი ქალი მოუთმენლად ელოდა. ამ ხნის განმავლობაში ყველაფერი დაეთვალიერებინა, რაც კი ღირს-შესანიშნავი იყო გაღბენაუში: ეკლესია, მღვდლის სახლი, სკოლა, ღარიბთა თავშესაფარი და ცეცხლის მქრობელი რაზმის საწყობი. სხვა აღარაფერი იყო დასათვალიერებელი. სოფლის ტბაში მუდამ მოცურავე ბატებისაგან წყალი მოსვრილი იყო. სახლები სოფელში დაბლები იყვნენ და ჩალის სახურავები ჰქონდათ. მტვრიან ქუჩებზე მოთამაშე მოთხვრილ-მოსვრილი ბავშვები, ქალაქიდან ჩამობრძანებულ ქალის აზრით, საზიზღრები იყვნენ.

მინდვრიდან რამდენიმე ქალი დაბრუნდა სოფელში, რომელთაც მხრებზე თოხები გაეწყოთ და ზედ რაღაც კალათები ეკიდათ. ქალებს ახალგაზდა ვაჟები მისდევდნენ. სოფელში მომავალმა ახალგაზდობამ შორიდანვე მოჰკრა თუ არა ამ საოცარ ტანსაცმელში გამოწყობილ ქალს თვალი, გოგობმა სიცილ-კისკისი დაიწყეს და ვაჟებმა მუჯღუგუნები წასცხეს ქალებსა.

ქალაქის ქალი მეტად განრისხდა სოფლის გოგო-ბიჭების უზრდელობით და პირ-ბადე ჩამოიფარა.

მაგრამ აგერ გოგო-ბიჭები მიუახლოვდნენ კიდევ ქალსა, ვაჟებმა თვალები ჩააშტერეს სახეში და ქალებმა შეკავებული სიცილით და ფხუკუნით ჩაუარეს.

— ერთი შეხედეთ! — დაიყვირა ვილამაც. — სახეზედ კოლოების შიშით ბაღე ჩამოუფარებია!..

ამ შენიშვნას საერთო ხარხარი მოჰყვა.

ედმუნდ შმეისი რომ მოვიდა, თავისი მეგობარი მეტად გაჯავრებული და „სოფლის უზრდელობით“ მოთმინებიდან გამოსული დახვდა.

ივ. შალუშოვსკინოვი.

(შემდეგი იქნება)

ბრძოლის ველზე

მთხრობა

აქცავ მიხბოსა

(ფრანგულით)

(დასასრული *)

რაც წამოვედით, ჩემმა ტანმა მოსვენება რა არი არ იცო-
და, სულ მუდამ მოუცლელი ვიყავ, ერთ ბეწო ხანს მარტო
არ დავრჩენილვარ, დრო არა მქონდა მეფიქრნა. მაინც ვიგო-
ძენ, რომ საზარელმა და უღმობელმა სურათებმა, განუწყეტ-
ლივ თვალწინ რომ მედგა, გამიღვიძეს ცნება ადამიანის ცხოვ-
რებისა. დაჩლუნგებულ ყრმობისა და გარინდებულ ყმაწვილო-
ბის ჟამს ამ ოცნებას ეძინა ჩემში. როგორღაც ბუნდად გამე-
ღვიძა ეს ცნება, თითქო დიდს ხანს და მწარედ მაჯლაჯუნა
მაწვა და როგორც იყო განვთავისუფლდიო. სინამდვილემ ცხოვ-
რებისამ უფრო თავზარი დამცა, ვიდრე სიზმარმა. თვალი გა-
დავაღლე ჩვენს მცირე ჯგუფს მაწანწალათა, იქიდან გადავედი
მთელს საზოგადოებაზე, გავითვალისწინე ჩვენი ინსტიქტი, ჩვე-
ნი წადილი, სწრაფად გამიელვა თვალწინ პარიზში ნახულმა
სურათებმა ცხოვრებისამ, გამხეცებულმა ბრბომ, მათმა ჯუჯგურ-
მა და მივხვდი, რომ კანონი ქვეყნიერებისა—ბრძოლაა მეთქი;
კანონი უღმობელი, კანონი კაცის მკვლელი. ეს კანონი სხვა

*) იხ. „მოამბე“ № XI,

და სხვა ხალხთ ერთიმეორეზე ამხედრებს, მაგრამ ამას როდის სჯერდება: ერთმანერთს აკლავს ერთისა და იმავე მოდგმის, ერთისა და იმავე ოჯახის, ერთის დედის მუცლიდან გამოსულ შვილებს.—ყოველ ამალღებულ თვისებას მოკლებულად მეჩვენა სიტყვები: პატიოსნება, სამართლიანობა, მოწყალება, სამშობლო. ამ სიტყვებით სავსეა კლასიკური წიგნები, ეს სიტყვები ნიადაგ გვესმის ჩვენის ყრმებიდან მოკიდებული, ამ სიტყვებით გვარწევინ, გვხიბლავენ, რომ უფრო ადვილად მოვატყუოთ გულკეთილნი და სუსტნი, უფრო ადვილად დავიმონოთ, უფრო ადვილად წავახრჩოთ. რაღაა ის სამშობლო, რომლის სახელით ამდენ სისულელეს და ავკაცობას სჩადიან; რომელმაც ჩვენ მშობელს ბუნებას მოგვწყვიტა და მძულვარებით აღტყინებული, მშიერი, ტიტველი დედინაცვალ მიწაზე დაგვიყარა?.. რაღაა ის სამშობლო, რომელიც ჩვენ გენერლად განხორციელდა, უტვინო და ხალხის დამაწიოკებელ გენერლად, რომელიც არბევდა მოხუცებს, უღმერთოდ სჩებდა ტყეს; განხორციელდა ქირურგად, რომელიც ავადმყოფებს ჰანღურსა სცემდა და შვილებზე მგლოვიარედ მყოფ მოხუც დედებს ლანძღავდა და ათრევდა?!. რაღაა ის სამშობლო, რომლის ყოველ ნაბიჯზე საფლავი ჩნდება; საკმარისია ამ სამშობლომ შეხედოს დამშვიდებულ წყალს მდინარისას, რომ წყალი მყისვე სისხლად იქცეს; ეს სამშობლო სულ მიდის წინ, შეუწყვეტლივ, უფრო ღრმა საფლავებსა სთხრის და შიგ იხრწნებიან კაცობრიობის საუკეთესო ძენი. რაღაა ასეთი სამშობლო? გავშეშდი, როცა პირველად დავუკვირდი და ვსთქვი, სახელოვანი და ქებულნი ისინი არიან, ვინც უფრო მეტი გაძარცვეს, ვინც უფრო მეტი ხალხი მოჰკლეს, ვინც უფრო მეტი სახლები გადასწვეს. თუ ვინმე გაჭირვებულმა ღამით სადმე ყრუ ქუჩის მოსახვევში კაცი მოჰკლა, სიკვდილითა სჯიან და თავმოკვეთილს ტანს მისას სამარცხვინო სამარეში აგდებენ, მძოროსავით. მაგრამ დამპყრობი კი, რომელმაც გადასწვა ქალაქნი, ამოსწყვიტა ხალხნი სულელ და ლაჩარ საზოგადოების კერპად ხდება; მის პატივსაცემლად აღმართავენ ხოლმე დიდების თაღებს, უმაღლეს სვეტებს ბრინ-

ჯაოსას და ტაძრებში კი ხალხი ღვთის მოშიშ სახით მის მარმარილოს საფლავის წინ იჩოქებს, თვით ამ საფლავს წმინდანნი და ანგელოსნი იფარავენ, რომელთაც თვალი კმაყოფილისა და აღტაცებულის უფალისა ზევიდან დასცქერის!.. სინიღისმა დამტანჯა, დამტანჯა საშინლად, რომ ამდენი მიცხოვრია, ცხოვრებაში ამდენი ამოცანა შემხვედრია და ყველასათვის ისე ჩამივლია, რომ არც-კი ვცდილვარ ახსნას, თითქო უსინათლო და ყრუ ვყოფილიყავ! თავის დღეში ერთი წიგნიც არ წამიკითხავს, თავის დღეში არ მიკითხავს ჩემის თავისათვის, რა დანიშნულება აქვსთ სულიერ არსებათ, რისთვის არის გაჩენილი ესა თუ ის საგანი-მეთქი; არაფერი, სრულიად არაფერი ვიცოდი. და აჰა, ერთბაშად, დამებადა სურვილი ყველაფერი გავიგო, რიდე ავხადო ცხოვრების ამა თუ იმ გამოცანას, საიდუმლოებას; მინდოდა გამომეცნო თუ რა აზრი ჰქონდათ სხვა-და-სხვა სარწმუნოებათ—მათს აღმსარებელს ხალხს რომ აპირუტყვებენ, სხვა და სხვა მთავრობათა, ქვეშევრდომთ რომ სტანჯავენ, საზოგადოებათა; რომელნიც ხოცავენ და ჟლეტენ ადამიანთ; მეჩქარებოდა ამ ომს მალე მოვრჩენილიყავ, რომ თავი სავსებით შემეწირნა ამაღლებულ საქმეთათვის, მოძმეთა ხსნისათვის. ჩემი აზრი შორს, შორს მიმაფრენდა ოცნებათა სამეფოში, სადა არს სიყვარული უზადო, ძმობა და უსრულებელი. მთელი კაცობრიობა თვალწინ დამიდგა: ყველანი წელში ოთხად იყვნენ მოხრილნი, ზურგზე აკიდებული სიმძიმე საცაა გასკყლეთს ყველასაო, თვალთაგან ცრემლი სდიოდათ, ახველებდნენ და სისხლს იღებდნენ პირიდან; ვეკითხებოდი ჩემს თავს რადა, რისთვის, ნუ თუ ეს არის უმაღლესი კანონი ბუნებისა-მეთქი, გულ ამომჯდარი სლუკ-სლუკს გულშივე ვიკლავდი. შევნიშნე, რომ სხვა მაშინ შეებრალება ადამიანს, როცა თვითონაც უბედური და შესაბრალისია. იქნება სხვები იმიტომ შემებრალა, რომ მე თვითონ შესაბრალისი ვიყავ. ამ ცივს ღამეში, მტრის მახლობლად, რომელიც, შესაძლებელი იყო, უთენია გამოჩენილიყო, საშინლად მიყვარდა კაცობრიობა, მაგრამ იქნება იმიტომ მიყვარდა, რომ თვითონ ჩემი თავი მიყვარდა,

მინდოდა თვითონ ჩემის თავისათვის ამერიდებინა ტანჯვა, მწუხარება? დიახ, ვნანობდი ცუდად განვლილს წარსულს, მომავლისათვის ათას გვარ გეგმას ვარდგენდი, ასე ვიზამ, ისე ვიზამ-მეთქი, ასე გულმოდგინედ ვიმუშავებ, ათას გვარ კვლევადიებას შეევსწირავ ჩემს თავსა მეთქი,—მაგრამ ყოველივე ეს აზრი, მე მგონია, იმიტომ დამებადა, რომ თავიდან ამეცილებინა ამ წუთში მოსალოდნელი ხიფათი, უბედურება, რომ გონებიდან წამეშალა საზარელი სურათებო სიკვდილისა, შემქსრვისა, შეუწყვეტლივ სიბნელეში რომ მელანდებოდა საზარლად, გულის გასახეთქად?

ღამე პირქუშად, ბნელად გრძელდებოდა. ზევინდან ცა გულმოსულად დასცქეროდა დედამიწას, ერთი ღიმილიც კი არ ემეტებოდა. ხოლო ძირს გაშლილს მინდვრებს ისეთი სახე გადაჰკვროდა, თითქო დაუსრულებელი ზღვაა ჩრდილისაო. საცა დავჯექ, არ გავძრეულვარ, სიცივემ სხეული გამიშეშა, კრიჭა შემიკრა. რის წვალებით ავდექი და ტყეს შემოვუარე. ჩემის საკუთარის ნაბიჯების ხმამ შემაშინა; მეგონა, უკან ვინმე მომდევს-მეთქი. ფრთხილად მივდიოდი, ფეხ-აკრეფით, თითქო დაძინებულ მიწის გამოღვიძებისა მეშინოდაო, თანაც ყურს ვუგდებდი, ხომ არავინ მოდის-მეთქი; იმედს არა ვკარგავდი, უეჭველად მოვლენ და გამომცვლიან მეთქი. არავითარი ფაჩუნი, არავითარი სულთქმა, არავითარი სინათლე, არავითარი სახე ადამიანისა არ გამოჩენილა ამ უთვალო და უხმო ღამეში. მხოლოდ ორჯერ მკაფიოდ გავიგონე ფეხის ხმა და გულმა ძალუშად დამიწყო ცემა... მაგრამ ხმა მოშორდა, ცოტ-ცოტათი იკლო, მისწყდა და სიჩუმე უფრო მძიმე, უფრო საშიშო, უფრო სასოწარმკვეთი შეიქმნა... ხის ტოტი ლოყაზე გამეხახუნა; უკან დავინიე თავზარდაცემულმა. ცოტა მოშორებით ამობურცული მიწა კაცი მეგონა, მოკუხულა და ჩემსკენ მოხახავს-მეთქი; თოფი გავტენე... დავინახე გუთანნი, ორი ხელი ზევით ჰქონდა აშვერილი, თითქო მდევის რქებიო, სულთქმა დამაკლდა და ცოტას გაწყდა არ წავიქეცი... მეშინოდა ჩრდილისა, სიჩუმისა, სულ უბრალო საგნისა, რომელსაც ჩემი დაავადებული

წარმოდგენა საზარელის სახით მაჩვენებდა ხოლმე... ძალზე ცივოდა და მე კი მსხვილი ოფლი ჩამომრეცხდა ტანზე. ვსთქვი, მოდი ჩემს სადარაჯოს თავს დავანებებ, ბანაკში წავალ-მეთქი. ჩემს თავს ვაჯერებდი ლაჩრულის საბუთებით, ალბად ამხანაგებს დაფავიწყდით და რომ მიპოვნიან, ძალიან გაეხარდებათ-მეთქი... რა თქმა უნდა, —ვაჯერებდი ჩემს თავს, —რაკი არავინ გამომცვალა, რაკი ოფიცერს არ ჩაუვლია ჩემს სანახავად, ეტყობა, წავიდნენ და მე კი აქ დავავიწყდით!.. მაგრამ, ვაი თუ ვსცდები, მაშინ რილათი ვიმართლო თავი, როგორ დამხვდებიან?.. მოდი, იმ ფერმაში წავალ, სადაც ამ დილას ჩემი რაზმი გაჩერდა, და ამბავს ვკითხავ-მეთქი... კარგა ხანს ვფიქრობდი... მაგრამ შიშისაგან აღელვებულს მხარი მეცვალა, დავკარგე უნარი ადგილ-მდებარეობის გამოცნობისა და ამ თვალუწვდენელს და შავ-ბნელს ველზე უქვევლად დავიკარგე-მეთქი... მაშინ ერთმა საზიზღარმა, ლაჩრულმა აზრმა გამიელვა თავში... მოლა, თოფს მკლავზე მოვიხვედრებ, თავს დავიჭრი, გავიქცევი ბანაკში და ამხანაგებს ვუამბობ, პრუსიელნი თავს დამესხნენ და დამჭრეს-მეთქი... ჩემს თავს საშინელი ძალა დავატანე გონი მომეკრიფა, ჭკუაზე არ შევცდე-მეთქი, მოვიკრიფე აგრეთვე უკანასკნელი ღონე ზნეობრივი, რომ თავიდან მომეწყვიტნა ეს სამარცხვინო და ლაჩრული აზრი, ეს საზარელი სიმთვრალე შიშისა; თავს ძალას ვატანდი მომგონებოდა წარსული სასიხარულო ამბები, თვალ წინ წარმომედგინა ტკბილნი, მოლიმარე სახენი ძვირფას არსებათა, მათი სანეტარო სუნთქვა, სამოთხისებური ალერსი... ეს სახენი წარმომიდგა სიზმრის მსგავსად, მაგრამ სრულეებით გამოცვლილნი, საშიშარნი და შიშმა გზა-კვალი ამირია... დავინახე ტურუვრის ტყის კუთხენი, სადაც მე ასე მიყვარდა მთელის დღეების გატარება, შიგ ტკბილად ოცნება, ბურნოზე გაშლართულს; მაგრამ მაშინდელ ალერსიან ტყეს კი არა ჰგავდა ახლა: ერთმანერთში აირია, დომხალივით, გადიხლართა და მისი მალალი ზეები თავზე მეცემოდა; შემდეგ ჰაერში ზარბაზნების ყუმბარები გაჩნდა, ერთი-მეორის პირდაპირ მოზუზუნებდა,

ერთი-მეორეს ეხლებოდა; ერთმა მათგანმა ფრთები შეისხა, ალის ფერი, ჩემს თავს ზემოდ კამარა შეჰკრა, მერე გარს შემომეხვია... გულიდან ყვირილი ამომხდა... ღმერთო ჩემო! ხომ არა ვგიჟდები-შეთქი? გავიშინჯე ყელი, გული, თეძოები, ფეხები... აღბად, მკვდრის ფერი გადამკრავდა ამ დროს, ვგრძობდი, რომ გულიდან ტვინისაკენ რალაც სიცივე წავიდა ფოლადის ბურღივით... „ნუ გეშინიან, ნუ გეშინიან!“ ვეუბნებოდი ჩემს თავს ხმა მალლა, რომ თავი დაშეჯერებინა, არა მძინავს და ვარსებობ-შეთქი...

„ყოჩაღად იყავ, ყოჩაღად!“ ორი ყლუპი ვქენი და მათარაში რაც არაყი ჩამრჩენოდა, სულ გადავყლაპე. სიარული ვიწყე საშინელის სიჩქარით, მიწის გორბებს ფეხით ვფშვნიდი გამძვინვარებული, თანაც სიმღერა შემოვსძახე, ჯარის კაცთა სიმღერა, გრძელის გზის შესამოკლებლად რომ ამბობენ ხოლმე. ცოტათი დამშვიდებული ჩემს მუხასთან მივედი და წაღები ზედი-ზედ მისს ტანს შემოვკარი. ეს ხმაურობა და ეს მოძრაობა მჭიროდა... მომაგონდა მამა-ჩემი, ჩემს სახლში მყოფი მარტოდ-მარტო... სამი კვირა მეტი იყო მისგან წერილი არ მიმეღო... ღმერთო, რა დაღონებული და საბრალო რამ იყო მისი უკანასკნელი წერილი!.. მართალია, არ წუწუნებდა, არ ჩივოდა, მაგრამ, ეტყობოდა, ყოველი იმედი დაჰკარგოდა, საშინლად ემძიმებოდა მარტოდ ყოფნა ამ დიდსა და დაცარიელებულს სახლში; ეტყობოდა, რომ ეშინოდა ჩემი, ზურგზე ჩანთა მოკიდებული, ვინ იცის, სად დაეხეტებოა, ვინ იცის, სად ამოხდება სულიო!.. საწყალი მამა!.. დედა-ჩემთან ბედნიერი სულაც არა ყოფილა... დედა-ჩემი ერთი ავადმყოფი, ნიანდაგ აღელვებული ადამიანი იყო, მამა-ჩემი არ უყვარდა, ახლოს არ იკარებდა... ცოლი ასე ექცეოდა, მაგრამ რაც უნდაც კი სიტყვები ეთქვა, რაც უნდა მკვახედ მოქცეოდა, მამა-ჩემს ერთი ბეწო საყვედურიც არ წამოსცდებოდა პირიდან!.. ერთგულ ძაღლსავით ამოიხრებოდა და გარედ გავიდოდა. —ახ, რა რიგ ვნანობდი, რატომ უფრო მეტად არ მიყვარდა-შეთქი!.. იქნება ისე არა მზრდიდა, როგორც უნდა გავეზარდე?.. მა-

გრამ საყვედურის ღირსი მაინც არ არის: იმას შერებოდა, რაც შეეძლო!... თვითონაც გამოუცდელი იყო, ცხოვრებისა ბევრი არაფერი გაეგებოდა, არ იცოდა, სიავეს როგორც გამკლავებოდა, გულკეთილი იყო, მოკრძალებული. და რაც უფრო თვალწინ მიდებოდა მამა-ჩემი, რაც უფრო დაწვრილებით ჩნდებოდა მისი სახე, დედა-ჩემი ჰქრებოდა, ჰქრებოდა ისე, რომ მისის ძვირფასის სახის ნაქვთების ვერაფერი დავინახე. იმ წუთას რაც დედისადმი სიყვარულსა ვგრძნობდი, მთლად მამაზე გადავიტანე. გული ამომიჯდა, როცა მომაგონდა მამი-ჩემის სიტყვები, დედაჩემის სიკვდილის დღეს ნათქვამი. მუხლებზე დამისვა და ნელა მითხრა: იქნება, ასე სჯობდეს კიდევცაო“. და დღეს მივხვდი, თუ რამდენი მწუხარება და განვლილი ტანჯვა იხატებოდა ამ სიტყვებში. ეს სიტყვები დედა-ჩემისთვისა სთქვა საწყალმა მამა ჩემმა, იმიტომ სთქვა, რომ დედა-ჩემი ებრალებოდა; სთქვა ჩემთვისაც, რომელიც დედას ძალიანა ვგავდი; თავის თავი საწყალს კაცს არც კი ახსოვდა, მე ტანჯვისა და მოთმენისათვის ვარ გაჩენილიო... სამის წლის განმავლობაში ძალზე მოტყდა, დაბერდა; მისი მაღალი ტანი მოიხარა, გაღვივებული სახე გაყვითლდა, დაქცნა, თმა თითქმის სულ გაუთეთრდა. რაც დედა მოკვდა, ჩვენს პარკში შემოსულ ფრინველებზე აღარ ნადირობდა, აღარც კატებს ერჩოდა და ისინიც თავისუფლად და უშიშრად სვლავდნენ აუზში წყალსა. თავისს საქმეს ყველაფერს თავი დაანება... ყველაფერზე გული აიყარა...

მამა-ჩემი წერილებს რატომ არა მწერდა? იქნება ჩემი წერილები არც-კი მისდიოდა? ჩემს თავს ვაყვედრიდი, მეტად ცივს წერილებსა ვწერდი-მეთქი. ჩემს თავს აღვუთქვი, ხვალ, როგორც-კი თავისუფალ დროს ვიხელთებ, გრძელ წერილს მივწერ და შიგ გადავუშლი მთლად ჩემს გულს, ჩემს ტკბილს გრძნობებს-მეთქი...

ცას ოდნავ ნათელი ეფინებოდა შორს, ცისკიდურთან. ღამის სიბნელე ჯერ არ იფანტებოდა, მინდვრებს პირქუში სა-

ხე ედოთ, მაგრამ კაცი გრძნობდა, საცაა უცისკარი გამოჩნდებოდა. სიცივე უარესად იკბინებოდა, სიარულის დროს მიწას ქახუნი გაჰქონდა, ხის ტოტებზე წვიმის წვეთები იყინებოდა. და ცოტ-ცოტათი ცა ოქროს ფერად განათდა, სინათლეს თანდა-თან ემატებოდა. ნელი-ნელა საგნები სიბნელიდან გამოდიოდა; გადაწოლილი სიბნელე მინდორ-ველთა მუქ იის ფერად იცვლებოდა... უცბად ხმა მესმა, პირველში სუსტი იყო, თითქო შორს, სულ შორს დაფდაფს უკრავენო... გულის ფანცქალით ვუგდებდი ყურს... ერთს წამს ხმა მისწყდა და მამლებმა იყივლეს... ათს წუთს უკან ხმა ისევ მოისმა, უფრო ძლიერად, უფრო მკაფიოდ და თან-და-თან მიახლოვდებოდა... ცხენის ფეხების თქარა-თქურის ხმა იყო, რომ მოისმოდა... ინსტიქტიურად ზურგზე ჩანთა მოვიკარ და თოფი გავშინჯე, ხომ გატენილია-მეთქი... ძალზე ავღელდი; საფეთქელთან ძარღვები მებერებოდა... ისევ მოისმა თქარა-თქური... ძლივას მოვასწარ მუხის უკან მოვკუზულვიყავ, რომ ჩემგან ოციოდ ნაბიჯის სიახლოვეს გზაზე უშველებელი ჩრდილი გამოჩნდა, ქანდაკების მსგავსი. საშინელი იყო ეს ჩრდილი, აღმოსავლეთის სინათლესე რომ ინძრეოდა, უზარმაზარი! მხედარი მეტისმეტად განდიდებულად მეჩვენა!.. თავზე პრუსიული ბრტყელი ქუდი ეხურა, შავი გრძელი წამოსასხამი განიერ გულმკერდს უფარავდა. ვერ ვარჩევდი ოფიცერი იყო, თუ უბრალო სალდათი, რადგან შავი ფორმის ტანისამოსი ნიშნებს უფარავდა... მკაფიოდ გამოჩნდა მისის სახის ნაქვთებიც. ღია თვალები ჰქონდა, ქერა წვერი, ახალგაზდურ სიმრთელით სავსე იყო; სახე ღონესა და გულკეთილობას უმტკიცებდა, იმავე სახეზედ ეხატებოდა კეთილშობილება, მხნეობა და თან ნალველი. ცალი ხელხ ბარძაყზე დაედო ბრტყლად და მის წინ მდებარე მინდორს აკვირდებოდა. ჟამითი-ჟამად ცხენი ფოლოვებით მიწას ფხეკდა და ათრთოლებულ ნესტოებიდან ბოლქვა-ბოლქვად ორთქლს უშვებდა... უეჭველი იყო, ეს პრუსიელი მზვერავად იყო გამოგზავნილი, უნდა გაეგო, სად როგორ ვიყავით დაბანაკებული! იმის უკან, ალბად, ჯარი იდგა და ეს ანიშნებდა. თუ არა, თავს დაესხმოდა

ჩვენებს... კარგად ჩასაფრებული, გატრუნული, სასროლად გამზადებულ ვშინჯავდი ამ კაცს. მართლა რომ ლამაზი იყო; ჩასხმულ ტანში სიცოცხლე სდულდა და გაღმოდლიოდა. გული ამიჩვილა მისმა ყურებამ! მინდორ-ველს გასცქეროდა ერთავად, და ის მომეჩვენა, რომ აქაურობას უფრო პოეტის თვალით ათვალიერებს, ვიდრე სალდათისათი-მეთქი. თვალეში აღელვებას ვამჩნევდი. იქნება სრულებით დაავიწყდა აქ რისთვის მოვიდა და აღიტაცა ქალწულის მსგავს და დიდებით მორკმულ დილის ყურებამ-მეთქი. ცა სულ აღისფრად შეიღება; დიდებულად ენთებოდა; გაღვიძებულნი ველნი თვალეებს იფშვნეტდნენ, პირიდან იძრობდნენ რიდეს ვარდისფერ და ლურჯ ორთქლისას, რომელიც ჭრილობის შესახვევ ჩითსავით გრძლად დაცოცავდა, თითქო უხილავი ხელი ანძრევსო. პატარა ხეებმა, ლარიბულმა ქონმა თავი ამოჰყვეს ამ ვარდისა და იისფერ ზღვიდან... დიახ, ეს პრუსიელი დასაზვერავად, საომრად, მტრის ამბის შესატყობად წამოსული, შესდგა, მოხიბლული, ტყვედ მქნილი ახლად დაბადებულის დღის წინაშე და მისი სული რამდენისამე წუთით სიყვარულმა დაიმონავა.

— იქნება პოეტია—ვამბობდი ჩემს გულში,—იქნება არ ტისტია; გულკეთილია, ამიტომ რომ ბუნების სიმშვენიერემ აჩვილა.

და მის სახეზე წავიკითხე ყოველნი გრძნობანი კეთილის კაცისა, ყოველი თრთოლვა, ყოველი ნაზი და კეთილშობილური მოძრაობა მისის აჩვილებულის და აღტაცებულის გულისა... არ მაშინებდა მისი ყურება. პირიქით, რაღაცა ძალა მისკენ მეწეოდა და იძულებული ვიყავ ჩემს ხეს მოვბლაუჭებოდი, რომ ამ კაცის მისაგებებლად არ წავსულიყავ. მინდოდა დავლაპარაკებოდი, მეთქვა—კარგია თაყვანისცემა ცის მშვენიერებისა და მეც მიყვარს ეს მშვენიერება-მეთქი... მაგრამ ამ დროს მისი სახე მოიღუშა, თვალეებზე დარდის რიდე გადაეფარა... ცისკიდური, რომელსაც ეს თვალეები უყურებდა, შორს იყო, შორს, იმის იქით კიდევ სხვა. ცისკიდური იყო, მეორეს იქით—მესამე

იყო!... ამ თვალების პატრონი გულში ამბობდა: როდის იქნება, რომ აღარ ვატარო ჩემი ცხენი სახლების ნანგრევთა შორის, მიცვალებულთა შორის; როდის იქნება, რომ არ მოვკლას ხეები, რომ ყოველთვის საწყევარი არ ვიქნე?... მერე, უეჭველია, მისის ოცნების საგანი იყო დატოვებული სახლი, რომელსაც ავსებდა მისი ბავშვების მხიარული სიცილ-ხარხარი, ცოლი, რომელიც ღმერთს მისს მშვიდობით დაბრუნებასა სთხოვდა... კიდევ მელირსება-ლა მათი ნახვაა?... დარწმუნებული ვარ, რომ სწორედ ამ წუთას იგონებდა ყოველს წვლილს, ყოველს უბრალო, გარნა მომხიბლველ ამბებს თავის ცხოვრებისას იქ, სახლში... ალბად, მოიგონა ერთს საღამოს რომ ვარდი მოსწყვიტა და თავისს ცოლს თმაში გაუკეთა, მოიგონა კაბა, რომელიც ცოლს ეცვა მისს წამოსვლის დროს, მოაგონდა ლურჯის ლენტის კვანძი, პატარა ქალის ქუდზე გაკეთებული, მისი წის ცხენი, მოიგონა ხე, დელის ერთი კუთხე, ქაღალდის გასაჭრელი... მოაგონდა ეს საამოდ მოსაგონარნი არსებანი, ნივთნი, ამბავნი, და გადახვეწილის კაცის მსგავსად დაღონებულ თვალის ერთის შეხედვით წინ გადაიშალა ყოველივე, რითაც აქამდე ის ბედნიერი იყო... მზე ამოვიდა გააგანიერა ველნი, შორეული ცისკიდური უფრო შორს დასწია... შემეცოდა ეს კაცი და შემიყვარდა; გეფიცებით, შემიყვარდა!.. როგორ მოხდა, მე თვითონ არ ვიცი... თოფი გავარდა, და იმავე წუთას კვამლის შორის დავინახე ზევით აშვერილი წაღა, დაჭმუჭენილი კალთა მოსასხამისა, თაფარ აშვერილი ცხენი, გზაზე სირბილით მიმავალი... მეტი არაფერი... მერე ხმაღმა ჩხარუნი მოიღო, ძირს მძიშედ დაეცა ტანი კაცისა, ცხენი გაჭენდა... მერე არაფერი... თოფი ცხელი იყო და კვამლი ისევ ასდიოდა... ხელიდან გამივარდა... სიზმარში ხომ არა ვარბეთქი? ჩემს თავს ვკითხე. არა?.. გზაზე ამართულ დიდ ჩრდილისაგან ცოტა რამ დარჩა: ტანი კაცისა, შავად გაშხლართული პირქვე, გულხელ-დაკრეფილი... მომაგონდა მამა-ჩემმა კატა რომ მოჰკლა სწორედ იმ, დროს, როცა საცოდავი პირუტყვი აღტაცებულის თვალებით პეპელას ფრენას უყურებდა... მე კი, სუ-

ლელურად, შეუგნებლად, კაცი მოვკალი, კაცი, რომელიც მიყვარდა, კაცი რომელსაც გული ჩემი თანაუგრძნობდა, კაცი, რომელიც ამომავალ მზის მშვენებას შეჰხაროდა და აგონდებოდა უნაზესი ამბავი თვისის ცხოვრებისა!.. ვინ იცის, იქნება სწორედ იმ წუთსაც მოვკალი ეს კაცი, როცა თავის გულში ამბობდა: „როდის-ღა მელირსება ჩემს სახლში დაბრუნება?“.. როგორ? რისთვის?.. მით უფრო, რომ მიყვარდა, მით უფრო, რომ სხვა სალდათებს რომ რამე ეთქვათ მისთვის, მე მოვექომაგებოდი, სიკვდილისაგან ვიხსნიდი, და სწორედ ეს კაცი, სწორედ ეს კაცი მოვკალი! ორ გადახტომით მიცვალებულის გვერდით გავჩნდი... დავუძახე; არ ინძრეოდა... ტყვია კისერში მოხვედროდა, ყურს ქვემოთ, და სისხლი ლუკ-ლუკით მოდიოდა გაწყვეტილ ძარღვიდან, გუბდებოდა და უკვე წვერსა სვრიდა. აკანკალებულის ხელებით ნება-ნება ავსწიე, თავი დაკანტურდა და უძრავად და მძიმედ დაეკიდა... მკერდი გაფუშინჯე: გული არა სცემდა... უფრო მეტად ავსწიე და მისი თავი მუხლებზე დავიდე; უცბად დავინახე მისი თვალები. მისი ღია თვალები, ნაღვლიანად მიყურებდნენ, შიგ არც ზიზღი იხატებოდა ჩემდამი, არც საყვედური. ცოცხალის კაცის თვალები გვეგონებოდათ ეს ორი თვალი!.. მეგონა, გული წამივა-მეთქი, მაგრამ თავს საშინლად ძალა დავატანე, მოვიკრიფე უკანასკნელი ღონე, ხელები მოვკიდე ცხედარს, ჩემს წინ დავიყენე, ჩემი სახე მისს გასისხლიანებულს სახეს დავაწებე თავდავიწყებით, და ვაკოცე!...

ამ წამის შემდეგ თვალწინ მიდგება კაპლი, თოვლით დაფარულნი ველნი და სახლთა ნანგრევნი, ცეცხლმოკიდებულნი; ღამით სიარული, უგზო-უკვლოდ, უგონოდ; ჯაჯგური ოღრო-ჩოღროიან გზებზე, სადაც სურსათის ფურგონები იყო გახიდული და სადაც დრაგუნები, ხმალამოდებულნი, ცხენებით გვთელავდნენ, ოღონდ გასავლელი გზა ეპოვათ როგორმე; თვალწინ მიდგება ჯრმები ახალგაზდა ყმაწვილების ცხედრებით სავსე, თვალწინ მიდგება უთენია გაყინულ მიწას რომ ვაბარებდით და ჩვენს თავს რომ ვეუბნებოდით, ხვალ ჩვენი რიგი

იქნებაო; თვალწინ მიდგება ზარბაზნების ახლო გაგორებული ცხენები, სალამოს დავესევოდით, ასო-ასო ავსკრიდით, ბანაკში მიგვქონდა და მგლებივით ვიღრინებოდით, როცა ვსკამდით!... ვხედავ აგრეთვე ჩვენს სამხედრო ხირურგს, რომელიც სახელოვან გადაწყვეტილი, პირში ჩიბუხ-გაჩრილი, პატარა სალდათს დაჭრილს ფეხს უხვევდა და ამ დროს კი ზარბაზნის ყუმბარები ელავდნენ შეუწყვეტლივ!...

თ. ს.

მ ტ ი უ ღ ე ზ ი

ქართულის ლიტერატურიდან

IV

(დასასრული *)

კაცთა შორის დამოკიდებულება იმდენზედ ცინტერესება ჩვენს პოეტს, რამდენადაც იგი გამომხატველია „სულთან გულის გადამბმელის ძალის“, რომელიც ყოველთვის თვალ წინ უდგამს ქართველს ფერ-მიხდილ საქართველოს, ბუნებასა და კაცს შორის დამოკიდებულებაც ამავე საზომით იზომება. რამდენადაც ბუნების სურათი აღმძვრელია ეროვნულის გრძნობისა და რამდენადაც იგი სამშობლოს ბედის სიმბოლოა, მხოლოდ იმდენზედ არის საინტერესო. აი თუ გნებავთ საქართველოს ისტორია ამგვარად აღწერილი

„მზე ჩაესვენა ბრწყინვალე ქართლის
„და მან დაჩრდილა მით არე-მარე,
„დაბნელდა... მაგრამ მაინც მის ბედზედ
„ბოლოს გამოჩნდა შუქ-მფენი მთვარე,
„ლაყვარდ ცაზედა წყნარად მცურავი
„პირ-ბადრი, ნაზი, პირ-მომცინარე,
„და მას თან ახლდა მისი თან-მსრბოლი
„ერთი ვარსკვლავი მოსხივ-ცისკარე.

*) იხ. „მოამბე“ № 11.

„მაგრამ ამ ღროსაც მოულოდნელად
 „აღმოტყდა სუსხით რისხვის გრიგალი,
 „აღმოსავალით გადმოიტანა
 „შავი ღრუბელი დიდი, დიდ-ძალი.
 „ცა-მოწმენდილი, ლაქვარდოვანი
 „დაიფარა და დაბნელდა არე!
 „ვით გველეშაპმა მზეთ უნახავი,
 „ისე ჩაყლაპა ღრუბელმა მთვარე“.

და ამ სურათს თვითვე აგვიხსნის მგოსანი: „აი სურათი ქართლის ბედისა, როდესაც განქრა მისი თამარიო“.

მთელი ბუნებაც საქართველოსი მისი წამების უტყუარი მოწამეა და ან კი როგორ აუაროს გვერდით პოეტმა ყოველ ბიჯზედ თვალში წამოჩხირებულ ფაქტს:

„მთანი და კლდენი სისხლს უჩვენებენ,
 „ქვესკნელი საფლავს და ძვლებს გამხმართა,
 „რომელნიც ანდერძს მოგვაგონებენ
 „მსხვერპლად შეწირულთ ჩვენ წინაპართა.“

ბუნების სანახაობა თითქო ჩვენის ბედის სურათიაო.

„აი მდინარე აქაფებული, ქვე მიაქანებს ას წლოვან ხეთა, მალ-მალ ტალღით სცემს განრისხებული და სურს გაგლუჯაო კლდოვანთ კიდეთა, რომ სწრაფლ მორეცხოს მან-სისხლი ძველი, მის კიდებზედ გადათხეული, მაგრამ კიდეთა შეუკრეს ხელი და მისგამაა აღელგებული.“ განა თუ ეს სურათი არ არის იმავე ლეჩაქ მოხდილის და ფეხ-შიშველის ნესტან დარეჯანისა, ქაჯთაგან ტყვედ ქმნილისა, ხოლო სხვა გვარად დახატული კი. მაგრამ, აქ ცოტა შევსცდი, ეს არის სასურველი სურათი და არა სურათი ნამდვილი. სინამდვილე კი სხვას გვეუბნება: ტურფა, ცხრა კლიტულში ჩაკეტილი, სრულიადაც არა ჰგავს მდინარეს, რომელიც მისგანაა აღელგებული, რომ კიდეთა შეუკრეს ხელი, წინააღმდეგ, რამდენად უფრო ძლიერად უჭერს ხელს, იმდენზედ უფრო მოსვენებითა გრძნობს თავის თავს,

იმდენზედ უფრო განცხრომილია და დამშვიდებული. ამიტომაც ესაა სურათი პოეტის ოცნებაში ჩასახულის საგნისა და არა უტყუარის რამ ნამდვილისა.

პოეტს ბუნება თავისს თანამოაზრედ შიაჩნია, მისის ფიქრისა და აზრის სრულ მეგობრად, ისე როგორც ჩანგი და ზურნა შიაჩნია მისის სევდისა და კვნესის გამომსახველად: ბუნებას თითქო ესმოდეს მგოსნის კვნესა და გოდება, თითქო ისიც ლეჩაქ-მოხდილის სატრფობის სიყვარულით იყოს გაგიჟებული, თითქო მასაც შეეძლოს ჰყავდეს ასეთი სატრფო და ამ სატრფოს ნესტან დარეჯანი ერქვას, ბუნებას აი რა დიდი საქმე უკისრია; „თუ ვნებავთ გაარჩიოთ წმინდა ბრე წინაპრების და მტრების ბილწი მტვერი,“ თვალ-ყური ადევნეთ, თვით ბუნებას განუსაზღვრავს ესა: „იქ ეკალი ამოდის, სადაც მტერი მარხია, და სადაც ჩვენმა ძველმა წმინდა სისხლი დაჰღვარა, აქ მოდის ყვაფილები და ზოგანც ვარდის ხეა“.

ბუნება კიდევ უფრო სიცხოვლესა და გრძნობიერებას იჩენს, კიდევ მეტად განსულიერებულია და განხორციელებული პოეტის ხელში, როცა „გულში იხუტებს საშვილიშვილო სამარეს, მამა დავითსა ავედრებს, აბარებს ქვეყნის მოყვარეს, მთა-წმინდა ჩაფიქრებულა, შეჰყურებს ცისკრის ვარსკვლავსა, მნათობი სხივებს მალლით ჰფენს თავდადებულის საფლავსა. დადუმებულა მთა წმინდა, ისმენს ღუდუნსა მტკვრისასა, მდინარე ნანას უმღერის რაინდსა ურჩსა მტრისასა“. თქვენ კარგად იცით ვისი საფლავია ეს დიდებული განძი დღეინდელის საქართველოისა და აწ თქვენთვისადვილი მისახვედრია, რომ დაულაღავი მგოსანი თავის სამშობლოისა ერთს სურვილს, ერთს თხოვნას უცხადებს ქვეყანასა და ბუნებას, იმ ბუნებას, რომელიც ასეთს მეგობრობას უწევს მას, ასე უჭერს მხარს. ეს თხოვნა დიდი არ არის, პოეტის თქმის არ იყოს: „დედაშვილობამ ბევრს არ გთხოვ, შენს მიწას მიმბარეო, ცა-ფირუხ, ხმელეთ ზურმუხტო, ჩემო სამშობლო მხარეო!“ და ვინ იცის საიდუმლოება ბუნების მოვლენათა, ვინ იცის დაფარული კავშირი მოვლენათა, ვინ იცის იქნება ეს სამშობლო მიწაც კმა-

ყოფილი იქმნეს და ბედნიერის ისეთის მგოსნის დასაკუთრებით, რომელმაც შეიძლება უსულო ბუნების ფიქრებიც კი სავსებით შეიგნო.

როგორც სიყვარულს, ისე ბუნებასაც პოეტისთვის მხოლოდ მაშინ აქვს მნიშვნელობა, თუ იგი დიადის საგნის მოტრფიალეა, ნიადაგ მაზედ ფიქრებით აღსავსე, თორემ სხვა სულ ერთია მგოსნისათვის და „ბუნება გაზაფხულზედ საპატარძლოდ მორთულია და ჰფეთქს მისი ძალი, ზამთრით გამოღვიძებული, რაც კი ქვეყნად გაჩენილა უენოა, თუ აქვს ენა, სულიერს, თუ უსულოსა საზოგადო ჰქონდესთ ლხენა“.

პოეტის გაზაფხული თუ არ მოსულა ჯერაც კიდევ, არას დასდევს, „თუნდ ზმელეთიც აბიბინდეს და აჰყვავდეს კიდის კიდე“. შესაძლოა ბუნების სიმშვენიერეში მგრძნობიერმა მგოსანმა დაინახოს, რომ „ქვეყნიერად გადმოსულა სასუფეველით სიყვარული, იწვევს ყოველ სულიერსა, რომ მიჰმადლოს სიხარული, ცა და დედამიწას შეამყარებს ეს ქორწილი“—ეს მისთვის რა ხელ საყრელია?—მხოლოდ მას ერთს ამ ფერხულში არა აქვს წილი, „სანამ მისი სიყვარული ქაჯებსა ჰყავთ ცხრაკლიტულში, ვინ აღიარებს სასუფეველს, ჯოჯოხეთი უძევს გულში“.

სიყვარულის გრძნობის არ იყოს, თ. აკაკი წერეთელმა მშვენავერად იცის კავშირი ბუნებისა და ადამიანს შორის, გამოუცდია მისი გავლენა ადამიანზედ. „ბუნება მისთვის შემოქმედების სარკეა, და ნეტავ თუ იყოს ქმნილება, სქვრეტდეს და არ გრძნოს მან ნეტარება“. მასაც უგრძენია სიმწარე სულით მარტოობისა და ხშირად მიუმართავს ბუნებისათვის, როცა მის საბრალოდ გულს უგრძენია საჭიროება გრძნობის გამოთქმისა, მქირდავი კაცის თვალისათვის ზურგი შეუქცევია, მარტოობა ამოურჩევია „და მთა, კლდე, ტბები, მდინარე, ველი, მიწა და ქვანი გაუხდია მისის კვნესის მოწმედ“, უგრძენია რატვირთი დაფარულის ტანჯვისა, მისი ვისთვისმე გაზიარება მოუწადინებია და უსულო საგანზე შეჩვილება გარდაუწყვეტია, ეგებ მათ მაინც იგრძნონ მისი სიმწარე. ბედს მისთვის ერთი

მხოლოდ ბუნება „დაუნიშნავს მუდამ-ნუგეშად“, და ჩვეულე-
ბრივად სტკება ბუნებით და გაიხარებს „ქვეყნად ყურს უგ-
დებს ტკბილი ბუნება და ზეციით ეშხით დანათის მთვარე და
სევდისაგან გარე მოდებულს ბნელს გაუნათლებს მას საღმრთო
ელვა!“ ამგვარი გამეგობრება ბუნებისა ჩვენთვის ნაცნობია,
ბარათაშვილიც ხომ დამაფიქვრელ, ვერანან, უდაბურ მთა-
წმინდას მიჰმართავდა ხოლმე კაცთა უგულებით დევნილი და
მტკვრის დუღუნს დაეკითხებოდა თავისის ქვეყნის ისტო-
რიას. ჩვენი პოეტიც ნუგეშსა და იმედს ჰხედავს ბუნებაში,
ხანდისხან ის წმინდა პანტეისტურ ექსტაზში მოდის, როცა
ტკბილ ნეტარებით შეზავებული სანახაობა ბუნებისა „საღამოს
ხანზედ სამოთხისაკენ იტაცებს გულსა, რომ საიდუმლო სასი-
ქადულო კაცსაც ბუნების შეატყობინოს და საღაც კჳუა
სცდება და სტყუა, იქ მარტო მხოლოდ გულს აგრძნობინოს“, მა-
შინ პოეტი გრძნობს, „რომ ზრას ზეცა აღვისილი რაღაც ძალით
საგზნობით და ეს ქვეყანა, ყოველგნით ყველგანა თავს უხრის
შემქმნელს მადლით საგრძნობით“. მაშინ ბუნება ხორც შეს-
ხმულ არსებად წარმოუდგება, „დახეთ ამ თვარეს, სხივ მომფი-
ნარეს თითქოს ტკბილ სევდით ივსებსო გულსა, მოკაშკაშენი,
მოკიკიკენი, ვარსკვლავნი ირგვლივ აბმენ ფერხულსა, ძალითა
დიდება, შექმნათა ქება არს საიდუმლო მათი სიმღერა! ქვე-
ყნით ბუნება, ბანს ეუბნება და ეს ბანია მის გულის ძგერა.
ყვავილთა ენა, არს სუნნელთ ფშვენა, საგალობელად აღმა-
კმეული, წყალთა ჩქრიალი, ფოთოლთ შრილი ბალახთ ბიბინი
რაღაც გრძნეული, ბუნების მაყრულს, საქორწინოდ სრულს
გჳავშირება, ზე ემატება და ეხლა ის გრძნობს საიდუმლოდ
სცნობს, რომ არის კაცში ღვთისა ხატება!“ ასეთის პოეტურის
ფილოსოფიით და ფილოსოფიურის პოეზიით არის აღსავსე
აკაკი წერეთლის შეხედულება ბუნებაზედ, მაგრამ არა მარტო
ლირიული მხარე დაგვიხატა მან ბუნებისა, უ. ი. არა მარტო
ბუნების მოვლენათა შინაგანის კავშირის გამოუენა იღვა თავს,
არამედ გარეგანი ბუნების მშვენიერი სურათებიც მოგვცა. ასე-

თი არის შესანიშნავი ადგილი „თორნიკე ერისთავიდან“ ბრძოლის წინ დილის აღწერა:

„ვითა ეთერი მზეთ-უნახავი,
 „საყვარლის მლოდე, თრთის და კანკალებს
 „სახეს ვარდის ფრად იღებავს გრძნობით
 „და იელვარებს სურვილით თვალებს,
 „ისე განთიადს ცისკრის ვარსკელავი
 „ლაქვარდ ცაზედა კაშკაშით თრთოდა
 „და ფერ მიხდილად ნათელ-ძლიერი
 „მზისა ამოსვლას ეშხით შეტრფოდა.
 „თითქოს ქვეყანაც, მით მოხიბლული
 „გამსქვალულიყო მისის თანგრძნობით
 „და უგალობდა „ციურ ნანინას“
 „საიდუმლო და უცნაურ-გზნობით,
 „სუნნელთა მფენი დილის ნიავი,
 „ბალახთ ბიბინი, ფოთოლთ შრიალი
 „ბანსა აძლევდნენ ღვთიურს ნანინას
 „და ათანხმებდა მათ ძალთა-ძალი.
 „ციურის ნიჭის მისაღებელად
 „ვარდმა კოკობმა თავი ახარა;
 „ცრემლად დაეცა გულზედ მანანა
 „ააელფერა და გაახარა!..
 „თურმე ბუღბუღიცი ამას უცდიდა:
 „თავისებურად იწყო მან სტვენა,
 „თითქოს უნდოდა მით მოეტანა
 „კოდვილ-ქვეყნისთვის კურთხევა ზენა.
 „მაგრამ ამა დროს საზარელის ხმით
 „უცბად რაღაცამ დაგრიალა
 „და მით სიხარბემ ჯოჯოხეთისამ
 „გამოიჩინა ბოროტი ძალა:
 „შეიქმნა ბუკის, საყვირის ცემა,
 „ასტყდა ჭიჭყინა ზურნის საზარი...

„აჰა თენდება და ემზადება

„სისხლის სათხევლად ორივე ჯარი.“

პოეტმა ბუნებასთან კავშირი ადამიანისა საუცხოვოდ და საესებით დაგვიხატა. ხოლო ისეთის მშვენიერის ლექსით დაგვისურათა ბუნების ძლევა-მოსილი გავლენა სიყვარულის გრძნობაზედ, უკეთესის წარმოდგენა ძნელიც არის. გულ-დათუთქულ საყვარლის საფლავის მაძებარს ვარდი ნიშნად თანგრძნობისა თავ-დახრით შეეგება და ცვარ მარგალიტი ციური დაბლა ცრემლებად დაყარა; სულ განაბულმა ბუღბულმა შეიფრთქილა, ყვავილს ნისკარტი შეახო, ჩაიკენეს ჩაიჭიკჭიკა, თითქოს თქვა „ღიახ, ღიახო“ — მოციმციმე ვარსკვლავმა სხივები გადმოაყარა და იმ დროს ყურში ჩურჩულით ნიავმა გაახარა. ამგვარად მისი სიყვარულის თანამგრძნობი, მისის გრძნობის ეხო თვით ბუნება შეიქმნა; ცა დედა-მიწა და პირუტყენი: „სამათ დაშლილა ის ერთი ვარსკვლავათ, ბუღბულ ვარდათო“ და იმ დღიდან ტრფობის ქურუმი მგოსანი

„ბუღბულს ყურს უგდებს, ვარდს ყნოსავს,

„ვარსკვლავს შეყურებს ღხენითა

„და რასაცა გრძნობს ის იმ დროს,

„ვერ გამოუთქვამს ენითა“.

ამგვარად დაარსდა საუკუნო კავშირი მგოსანსა და ბუნებას შორის, მათ შორის მეგობრობის ხიდი გაიდვა და, ვინ იცის, იქნებ ეს სამად დაშლილი სიყვარული იგივე მისი სამარადისო სატრფოსადმი გრძნობაა, რომელსაც ყოველი ნაბიჯის გადადგმაზე აგონებს ცაზედ ვარსკვლავი, ირგვლივ ტყე ბუჩქნი და ვარდი მისის მიჯნურის ბუღბულით; თვალს მოციმციმე ვარსკვლავი აგონებს სატრფოს, ქაჯებისაგან მოტაცებულს, მის ყნოსვას ვარდი და ია აღვიძებს და იმავე სატრფოსაკენ მიახედვინებს, ხოლო მის სმენას ბუღბული ატკბობს და ჩასძახის ზეციურ ჰანგებს, მოძმეთა გასალვიძებლად.

სიყვარული, ბუნებასთან კავშირი და სიკვდილ-სიცოცხლე—აი დიდი საგნები, რომელსაც ეხება მსოფლიო ლირიკა და ქართული ლირიული ლიტერატურაც აღსავსეა მაღალ ნიჭიერ და დიდებული ლექსებით, რომელთაც აქვთ შინაარსად ბუნებისა და სიყვარულის გამოხატვა. საგრამ სიკვდილ-სიცოცხლე კი ნაკლებ იპყრობდა ქართველ მგოსანთა ყურადღებას. არც ჭავჭავაძეები, არც ორბელიანები, არც ერისთავები არ შეხებიან ღრმად ამ საგანს. ეს კიდევ არაფერი. ქართველის ერის სულის კაემნის გენიოსი ბარათაშვილის ყურადღებასაც კი არ იქცევდა ეს მძიმე საგანი, მხოლოდ ერთხელ, ისიც წერილში და კიდევ მეტი რუსულ ენაზედ— აღგვიწერა საიდუმლო სევდა სიკვდილის სიმბოლოს სასაფლაოისა, თორემ ლექსში ერთი სიტყვაც უთქვამს. გასაოცარია, რატომ იზიდავდა ასე სუსტად ეს საგანი კმუნვით აღსავსე ჩვენ მგოსნებს, რომელთაც ყოველივე ხელს უწყობდათ სიკვდილზედ ეფიქრათ, სიცოცხლე დაეგმოთ და სიკვდილს მიგებებოდნენ როგორც დამხსნელ ძალას. მეშინია თქმა, მაგრამ არ შეეცდები თუ ვიტყვი, რომ ეს არის ბრალი მისი, რომ ქართველები მეტად ნაკლები ფილოსოფოსები ვართ, ძალიან გვაკლია სიღრმე ბუნებისა და ამიტომაც გვერდს უვლის ჩვენი ლიტერატურა თვით უდიდესა და უმძიმეს საგანს პოეზიისას, რომელიც უცხოელ ლირიკოსთ ყოველ მხრივ აქვთ დახატული.

არც თ. აკაკი წერეთლის ჩანგს მოუცლია სიკვდილ-სიცოცხლის საიდუმლოების აღსანიშნავად, ამ მოვლენისაგან აღმძვრელის გრძნობების გამოსახატავად. მისთვის როგორც ყოველივეს ამ ქვეყნად სიკვდილსა და სიცოცხლეს მნიშვნელობა აქვს პოეტის მთავარის აზრის მიხედულებით. სიცოცხლე იმდენად მიაჩნია საჭიროდ, რამდენადაც იგი ემსახურება სამშობლოს. სამშობლოსთვის თავგანწირულის მგოსნის სიცოცხლეს იგი ხატის წინ ანთებულ სანთელს ადარებს.

„ის საიდუმლო პარპალით

„ბნელს ფანტავს თვისი ნათელით.

ეტიუდები ქართულის ლიტერატურიდან

„მყუდროდ, უხმოდ და უძრავად
„დნება, ვით მსხვერპლი დიადი,
„რომ მადლით გაასპეტაკოს
„თვალ-უწდომელი წყვილიადი!
„მისჩერებია ამ დიდ ძალს
„მწარ-ტკბილად ჩაფიქრებული
„მეცა უსიტყვოდ, უძრავად,
„ცის სვეტად გაქვავებული
„რალაც უცნაურ ერთობას
„ხედავს სანთელს და მის შუა
„მხოლოდ გრძნობს... თვარა ვერ სწვდება
„მისი ჭკუა და გონება;
„სანთელი მგონის ხორცია
„სიცოცხლე—მოკლე პატრუქი,
„ნათელი—ჭკუა გონება
„იმათგან გამონაშუქი.
„ მისი ხატია სამშობლო,
„სახატე—მთელი ქვეყანა
„და რომ იწოდეს, დნებოდეს.
„არ შეუძლია მასც განა?
„კი მაგრამ,—განაგრძობს სევდა მორეული
პოეტი, მნათე არსად ჩანს,
ჩემთან მომტანი „ცეცხლისა,
ის მოციქული მომავლის
მსგავსი ჭიკჭიკა მერცხლისა.“

ყოველივე განმარტება ამ ღვთივ მშვენიერის ლექსისა მეტია, თქვენ ნათლათ ჰხედავთ აქ სიწრფელესა და სიდიადეს მაღალის გრძნობისათვის თავ-განწირულებისას.

სიკვდილი თ. აკაკი წერეთელს მიაჩნია რალაც არა სანა-ტრელად და ორ ჭირში ერთის არჩევას ამჯობინებს, მხოლოდ დღე ნიადაგ იმას იმეორებს „სჯობს სიცოცხლესა ნაზრახსა, სიკვდილი სახელოვანიო“ და იმაზედ კი თავის დღეში არ

დაფიქრებულა პოეტი, თუ სიკვდილის წინაშე ან სახელოვანი სიცოცხლე რა არის და რა ფასი აქვს. გაბიაბრუებულსა და მოტყუებულ სატრფოს ლეჩაქ-მოხდილს, გაშიშვლებულს და ფეხით გათელილს ეუბნება: იცი მე რას გირჩევ,

„ვით სნეულსა და ავადმყოფს?
 „თუ ორ ჭირში ერთს აირჩევ,
 „გარყვნას ისევ სიკვდილი სჯობს“.

საფლავისკენ თუ მიისწრაფვის, იმიტომ, რომ „შავ საფლავამდის მტრობა ველარ ჩაპყვება ძალ-მიხდილს მკვდარსა და მცილებელთა შავნი საქმენი ფერს ვერ უცვლიან თეთრსა სუდარსა“. სიკვდილი განსვენებაა „გრძნობათაგან“, რადგან საუკუნო ძილით განსვენებული ველარსა გრძნობს. ამიტომაც თუ პოეტი „საფლავისკენ მიეშურება“, იმიტომ, რომ იქ „იხილავს ის განსვენებას, უგრძნობლობითა იმ უმწარ-ტკბილით, ბოლოს მოუღებს რა მოთმინებას საუკუნოსა უფსკრულის ძილით“. ნაღვლიან გულიან მგოსანს, რომელსაც შავბედი ეწვია და ფრთებდაკვეცილმა ოცნებამ მთლად წაუწყმიდა იმედი და სიცოცხლე გაუმწარა, ასე ურჩევს გონება:

„დააცხრე გულის ვნებაო,
 „სიცოცხლე არის მონება
 „სიკვდილი განსვენებაო“.

თ. აკაკი წერეთელმა პოეტი ფუტკარს შეადარა ბზუილა მოუსვენარსა, რომელიც „დაბზუა, დაფრინავს, ქვეყანას თაფლუქს უზადებს და სანთელს უნთებს ზენასა, და ვინც ხელს უშლის შრომასა, იმის დროზედ კბენასაც არ იშლის“. არცთუ აკაკი წერეთლის მუხას მოუშლია დროზედ კბენა ხელის შემშლელებისა. თ. აკაკი წერეთლის სატირაც, როგორც რეალური, ბევრად განირჩევა რომანტიულისა და კლასიკურის სატირი-საგან. თუ კლასიკური სატირა სასაცილოდ ხდიდა საზოგადო-ნაკლულევენებას კაცისას (სიძუნწეს, სიმხდალეს, სიბოროტეს

და სხვა) და რომანტიკოსებს თავიანთის კბენის ღირსად მარტო ბაროტ სულები და ღმერთები მიაჩნდათ, თ. აკაკი წერეთელი უფრო მდაბიურ საგნებს ეხება. ჟმეტესი ნაწილი მისის სატირისა პირადობას ეხება და ხშირად მეტად რიგიან პირადობასაც. ამგვარი სატირა, უნდა ვსთქვათ, თ. აკაკის სუსტი მხარეა. მისის „კბენის“ მსხვერპლნი გამხდარან ისეთნი, რომელთაც თავისდღეში მისის შრომისათვის ხელი არ შეუშლიათ. საკმაოა გააჯავროს პოეტი ვინმემ, ბრალია თუ უბრალო იგი, რომ პოეტმა თავისი შხამიანი ისარი მომართოს გარდა ამ შემთხვევაში იგი ისეთს დამნაშაევობასაც კი ჩადის, რომ თავისს დიდებულ თანამეკალმესაც არ დაინდობს ხოლმე. და ამისა მისს სატირას უფრო ხშირად კერძო პირადობა აქვს ხოლმე, რომელთა მცირე სიბოროტეს არავითარი დიდი მნიშვნელობა არ აქვს ცხოვრებისათვის და ამიტომაც თ. აკაკის სატირას მარტო დროებითი ხასიათი ჰქონდა და აქვს და მართლაც უკომენტარიოდ ძნელი გასაგებიც არის. სწორედ ეს დარგი მწერლობისა უნდა ჰქონდეს თ. აკაკის სახეში, როცა ერთ ადგილს სწერს: „ჟმეტეს ჩემ ნაწერს დღეს იმდენათ დაკარგული აქვს მნიშვნელობა, რამდენათაც დრო და ჟამი იცვალა და მხოლოდ მაშინ იგულისხმება, როცა მოვიხსენიებთ იმ გარემოებას, რასაც გამოუწვევია ჩემი მხრით რომელიმე გვარი მწერლობა“-ო. თუ აქ თავისი პუბლიცისტიური და სატირიული ლიტერატურა ჰქონდა და მხედველობაში თ. აკაკის, სრული ჰემმარიტებაა სწორედ. მაგრამ ამ დარგშიაც მოიპოვება ერთგვარი ლექსები, რომელშიაც თ. აკაკიმ მისი ნიჭის საუკეთესო მხარე გამოიჩინა. ეს გახლავსთ მისი არაკები. მართალია, როგორც საზოგადოდ, ისე მისი არაკებიც გადმოკეთებულია, მაგრამ აქ სწორედ გადმოკეთება ნიშნავს გადმოქართულებას. ეზოპის, ლაფონტენის და კრილოვის არაკების შინაარსი ნამდვილის ქართულის მოტივებით აქვს გადმოცემული და სწორედ დიდოს ხელოვნებითაც. (მაგ. დემიანოვა უბა—ქირვეული თამადა აკაკისა). არაკებშიაც სწორედ იმათ უნდა დავუთვალოთ უპირველესი ადგილი, რომელიც პოეტის მთავარ აზრს

ეხება. ამათში კი შედეგად „ალექსი“ უნდა ჩაითვალოს და რომლის ეგრეთ წოდებული, უნდა იყოს: „მელა კულურა და მასთან მურა, რომლებიც წელან მეგობრათ სწამდა, მრისხანე ძალით, თვალის ბრიალით, უღრენდენ და თანც ილესდენ კბილებს! და მაშინ ცხვარმა, შიშით შემკრთალმა, ცრემლით ურჩია საბრალო შეილებს: „აწ კი გვიმართებს, ამ მანდვრებს და მთებს გამოვეთხოვოთ—მონა ვართ მელის.... გვაწვევს ღვთის რისხვა, სახამ აწ ჩვენ სხვა ან გამოგვიხსნას და ან გვაშველას... ვმონოთ ჯერ შავ ბედს, ნუ ვკარგავთ იმედს: სოფელი ბრუნავს აღმა და დაღმა. რომელმაც ჩვენა არ მოგვასვენა—ეგებ დაგლიჯოს მელაც იმ ძაღლმა და ჩვენც მაშინა... ჩუ! შემაშინა რალაც ჩვენებამ, ამბობს „ფრთხილადო! ჯერ მსხვერპლი უნდა, უმანკო წმინდა, განსაწმენდელი შვილის-შვილადო. ეს რა წარმოთქვა, ყელს შეიბა ქვა ნიშნათ მონების... დადუმდა ცხვარი ძირს თავ დახრილი იწყუა ტირილი... დღესაც არ თქრება იმას ცრემლთ-ღვარი, იმ არე მარეს, ჩაგრულ მწუხარეს გულ მოსაკლავათ რწყავს ის ცრემლთ ღვარი.... და რომ შეაშროს ის ცრემლი ერთ დროს, მისთანა გმირი ჯერ არსად არი“.

ამით ვათავებთ ჩვენ თ. აკაკი წერეთლის პოზიის შესახებ ბაასს. ჩვენ არ ვვხვებით არც მის პროზას, არც მის პოემებს, არც მის დრამატიულ ნაწარმოებებს, ჯერ ერთი იმიტომ, რომ ჩვენის წერილის უმთავრესი საგანი სალირიკო ლექსებია და მეორეც იმიტომ, რომ პოეტის ნიჭი, რომელმაც შექმნა დიდებული ნაშთი და ღრმა კვალი გაატარა ჩვენს ცხოვრებაში, სწორედ ამ ლექსებში გამოიხატა სავსებით. მისი ისტორიული პოემა „თორნიკე ერისთავი“, „ბაგრატი“, დრამა „თამარ ცბიერი“ და „პატარა კახი“, მისი „ბაში-აჩუკი“ არიან ერთისა და იმავე აზრით აღსავსენი, სულ საქმობლო ისტორიის იდეალიზაციად და ამ მხრით ივინი ნაშდვილი რომანტიული ნაწარმოებნი არიან და მარტო პოეტის პირადის შეხედულების გამომსახველი. ეს პოემები და დრამები გვარწმუნებენ, რომ ძველ საქართველოს მზეზედ არც ერთი შავი წინწყალიც არ

ყოფილა. ყველანი მხენი იყვნენ, გულადნი, მამაცნი, ყოვლის სიკეთითა და მშვენებით აღსავსენი. ბერი ბერობას არ კადრულობს, პოლიტიკური მოღვაწეა და თავ-განწირული მოწამე, მეფე ისე აღვილად სწირავს თავისს გვირგვინს თან ერთად თავისს თავს და სკრიპტრასთან ერთად სულს სამშობლოსათვის, თითქო ფლავის ქამა გადაეწყვიტოს. ზნე-დაცემული დედოფალი, ვნებათა ღელვის უძირო ზღვა, თვალის დახამხამებაში იცვლება ანგელოზად და სწირავს არა თუ თავის ვნებას, თავისის სიცოცხლესაც შეურაცხყოფელ სატრფო მგოსანს და მისის აზრის განხორციელებას შველის. ომში ყოველთვის ერთი ქართველი ათასზე იმარჯვებს, სიბრძნეში და ომის ტაქტიკაში ქართველები სჯობნიან. ეს ყველა გაზვიადებული და პოეტის ოცნებით შეფერადებული წარმოდგენაა სინამდვილისა. თქმა არ უნდა, დიდი გმირული სული უნდა სდგმოდა იმ ერს, რომელმაც ამდენ აოხრებას კიდევ გაუძლო, მაგრამ ისიც მართალია, რომ თუ დიდ გმირებს გვერდით დიდი სულით დაცემულები არა ჰყოლოდათ, ჩვენის ბედის ჩარხი სხვა რიგად დატრიალდებოდა.

მე მგონია, აკაკიზედ რისამე მთქმელს და ამ ნათქვამის გამგონესაც თავში უტრიალებს ერთი აზრი, ეს აკაკისა და ილიას შედარება. ეს სურვილი სრულიად სამართლიანია და კანონიერი. ორი დიდი მწერალი, წარმომადგენელი ჩვენის ტურფა მხრის ორი საუკეთესო კუთხისა (იმერეთისა და კახეთისა) ძალა-უნებურად აღვიძრავს სურვილს შედარებისას და რაკი შედარება იქმნება, ადამიანს აზრად მოუვა, რომელი მათგანი სჯობია ან უმაღლესად სდგასო *). მაგრამ ამ საკითხზედ პასუხის გადაჭრით მიცემა ყოვლად შეუძლებელია.

ხშირად შემეძარებია ხოლმე ქართლისა და იმერეთის ბუნება. კორტოხს იქით მწირი ბუნებაა, გაშლილი ველი, ერთ-

*) ჩვენ სახეში გვაქვს, ამ ორ მწერალთა მხოლოდ სალირიკო ლექსების შედარება და არა მათის საზოგადო ლიტერატურულის მოღვაწეობისა და მნიშვნელობისა. (ამის გამო იხილეთ ჩვენი ეტ. ქართ. ლიტ. წერ. IV თ. ილ. ქვეკავადე).

ფერი და ერთგვარი, ირგვლივ მთები და გორაკები გაცრც-
 ვნილი და ქვა-კლდით აღსავსე, შუაში მდორე და მღვრიე
 „მრავალ დროის უტყვი მოწამე“ მტკვარი „მიბუტბუტებს“,
 იქა-იქ ციხე-ქალაქთა ნანგრევები მოსჩანს, ცა როგორღაც გა-
 ხუნებულის ფერის არის, იმერეთის დაგვარად ცასთან შედა-
 რებით. მწვანეს როგორღაც კადამწვარის, გამხმარის ფერი
 ადევს. მაგრამ ყოველივე ეს თქვენში ღრმასა და აღმო-
 უფხვრელ წარუბოცველ შთაბეჭდილებას იწვევს, თქვენი გუ-
 ლი სევდითა და ვარამით ივსება, თქვენის თვალის წინ
 იშლება სურათი ჩვენის ტანჯულის სამშობლოსა, თქვე-
 ნი თვალი თითქო აგერ ხედავს ათასგვარის ხალხის ჯარს,
 რომელსაც თავისი ძლევა-მოსილი მსვლელობა აღუსრულებია
 საქართველოზედ და თავისი მტრობისა და გამარჯვების სამა-
 რადისო კვალი ცეცხლითა და მახვილით აღუნიშნავს ჩვენის
 სამშობლოს ავანგარდის გულ-მკერდზედ. ეს გაცრცვნილი
 მთები, ეს ციხის ნანგრევები, დროთა ვითარებისაგან ძაძით შე-
 მოსილნი, თითქო ბედ-კრულს სამშობლოს გლოვენო, ასე გგო-
 ნიანთ გუშინ იყო დამწვარი და გადაბუგული მონგოლთა და
 სპარსთაგან, ეს სანახაობა საუკუნო მქმუნვარების ბეჭედს სვამს
 თქვენს გულში. თქვენს გულსა და გრძნობას იტაცებს ეს
 აოხრებული მიდამო და ღრმით ჩაგაჩნდებათ ხსოვნაში სასი-
 ცოცხლოდა და სასიკვდილოთ.

ამ „ჯართა ველზედ“ თქვენ ხედავთ, რომ ერთის ციხის
 ნანგრევის გვერდით თავმოყრილია მცხოვრებნი, თითქო წიწი-
 ლები კრუხს შეჭფარებიანო (შედარებაც აკაკის არაკიდანაა);
 რაკი ყვავ-ყორანის უცნაური ჩხაველი გაიგონესო, ერთმანერთს
 მიჰკვირან, რომ მტერს თვალი აუხვიონ და თუ აღარა გაეწყობა-
 რა, მერე ერთის ძალით შეებრძოლონო. აქვე მუშის ღულუნს
 გაიგონებთ, იმ უცნაურის კვენსიტა და სევდით აღსავსე ღუ-
 ლუნს, „მწუხარეს ვით გლოვის ზარსა“, რომელიც „თუ სევ-
 დას მობერს დაჩაგრულს გულსა, უკუტყარის კიდევ ვითა ღრუ-
 ბელი“. ეს ღულუნი გამომხატველია მთელის საუკუნოების ქართ-
 ველის ტანჯვით შემოსილის გოდებისა და კვენსისა, ეს ღუ-

ღუნი აღმოსავლეთის პესსიმიზმის ნათესავია, იმ პესსიმიზმის, რომელსაც ბუდა და ქრისტე ჰყავდა მოციქულებად—იგი ერთხმად, მონოტონური, მაგრამ მასთანაც ღრმა გულის ძირიდან აღმონაკენსი „ნაღველ-ძმრით“ შეზავებული და ერთხელ გაგონილი საუკუნო საშახსოვროდ რჩება სმენასა და გონებას. მთელი ეს ბუნება, ბუნების ნაწილი ტყე და ველი, კაცი და მისი სიმღერა და ლაპარაკი მელანხოლიით აღსავსეა. თავდაპირველად კაცს თითქო კიდევაც გულგრილად და ნაწყენად სტოვებს, მაგრამ თან-და-თან თავისის ერთგვარის ღრმა სევდიანის სახით ჰიპნოტიურის ძალით ხიბლავს და იზიდავს ადამიანს და დაბოლოს სამარადისოდ იმონებს. ასეთი არის, ბატონებო, „განდევლის“ ავტორის პოეზია.

სულ სხვა გვარია კორტოხის აქეთა ბუნება. ყოველი ნაბიჯი სულ სხვა და-სხვა სანახაობას წარმოადგენს: აგერ ველი, აგერ მინდორი, აგერ გორაკი, აგერ მდინარეებით დასერილი ხეობა, ხე-ტყე და მწვანე ბალახი ათასფერია, მართალია მწვანეა, მაგრამ ეს მწვანე ათასგვარის ტონისაა, ნიადაგ მოციხარი და მხიარული ბუნებაა. აქ ნანგრევებიც კი სულ მწვანე ხავერდით შემოსილია, თითქო დარდი თავის დღეში არ ეგემოს და სადღესასწაულოდ მორთოლიყოს, აქ მდინარე ანკარაა და ჩქარი, გატაცებული ეკვრის გულში ტურფა მიდამოებს, მის სარკე წყალში იხატება „ცა-ფირუზ“—„ხმელეთ-ზურმუხტი“. აქ ადამიანთა მოსახლეობა ერთი მეორეზედ მოშორებით არის, თითქოს ბუნების სიმშენიერით გამაძლარ კაცს არც კი სჭირდებოდეს თავისის მსგავსის სიახლე, აქ ზამთარშიაც კი ია-ვარდი ჰყვავის.

ამ მხარეს რომ შეჰხედავ, ასე იფიქრებ, კაცს აქ თავის-დღეში სევდა სიზმარშიაც არ უნახავს და კენესის ხმა შორიდანაც არ მოსმენიაო.

აქაური სიმღერა ცელქი და ცქრიალაა, კლიმანქურებით აღსავსე, ადვილად მისახვედრი და გასაგები, მაგრამ ადვილადვე დასავიწყებელი სულ მთლად ერთიანად. ამ სანახაობას არც სიღრმე აკლია და არც აზრი და მშენიერების რამ ღმერთაა. ასეთი სურათი თუმცა ისეთს ღრმასა და მკმუნვარე ბეჭედს ვერ

ასვამს კაცის სულსა და გულს, მაგრამ სამაგიეროთ უეცრათ გზიბლავსთ, თავს გაყვარებსთ. იგი თავისის სიცხოვლით და სიცოცხლით სასოებისა და იმედის აღმძვრელია და ჭირსაც კი სიცილით უხვდება. აქ უსულონი და უსაკონიც კი იცინიან და მხიარულებენ, ჩიტნი გალობას ამბობენ, ფოთოლნი ტაშს უკრავენ და მდინარეც კი, თითქო ლეკურს თამაშობსო, მარდათ მისრიალობს სიცილ-კისკისით, ეშმაკურად უვლის ზურმუხტით შემოსილ მიდამოს და თითქო ყურში უჩურჩულებს ტყესა და ველს, ქვასა და კლდეს: „არ მომკვდარა, მხოლოდ სძინავს, მოვა დრო და გაიღვიძებსო“.

ასეთი არის, ბატონო, პოეზია იმ ტრილოგიისა, რომლის მადლით ცხებული ავტორი სიყმაწვილიდან „აღმართ აღმართ მიდიოდა, მოხიბლულის და შემცდარის სატრფოს სანახავად“ და მისის გულგრილობით დანამულმა „ნახევარის სიცოცხლის გზა გალია, სიტკბოზედა მწარე მეტი დალია, მაგრამ მაინც არ შორდება მწუხარება და ჭირი“, და ბოლოს თუმცა თავი „უბედურად“ დასახა, რაკი სატრფო მისი მტრად გარდაექცა, მაგრამ გული მაინც არ გასტეხია, გაზაფხულზედ მაინც „მერცხალი“ შეუფრინდება ხოლმე, „გაზაფხული, გაზაფხულიო“ შესძახებს, „გულს იმედი დაესახება და სასოებაც ფრთას გაშლის“ ხოლმე და გამამხნევებელის ფიქრებით მოკუელია; „ახლოს არის ზომავალი, მოესწრება რაც უნდოდა ზამთრისაგან დაჩაგრულსა, ნახავს ქორწილს ბუნებისას, გაიგონებს მის მაყრულსა დაჰყნოსს ვარდსა გადაშლილსა, უჭვრეტს ნაზად დახრილ იას და ბუღბუღივ გააგონებს ძველებურად „ტია, ტიას“.

თ. აკაკი წერეთელი ერთი იმ სამ დიდ პოეტთაგანია, რომელნიც აცისკროვნებენ ამ საუკუნის ჩვენ ლიტერატურას. პირველი ამ პოეტთაგანი „ჭკუით ურწმუნო, გულით უნდო, სულით მახვრალი“ დაუსრულებელის თავგანწირულებითა და ლმობიერებით აღსავსე სასოწარკვეთილებისა და კაემნის მგო-

სანი იყო. მეორე კი მხნე და მამაცი მგოსანია „დღეინდგლობით“ აღშფოთებული, მისი მედგარი და სასტიკი მსჯავრის მდებელი; წყევითა და კრულვით მომხსენებელია იმ ცხოვრებისა, რომელსაც უწოდებს „ცოდვის სადგურს, სადაც მართალი გზას ვერ აუქცევს განსაცდელსა მას ეშმაკისასა, სად ცოდვა კაცსა სდევნის დღე და ღამ, გითა მპარავი და მტაცებელი, სად რყვნა, წაწყმედა და ლალატია, სადაც ძმა ჰხარბობს სისხლსა ძმისასა, სად ყოვლი ნიჭი მაცდურებაა, სად თვით სიტურფე და სათნოება ეშმაკის მახე და ცდუნებაა.“ მიუხედავთ ასეთის მკაცრის შეხედულობისა ცხოვრებაზედ, „განდევილობის“ მაინც უარმყოფელია და წინასწარმეტყველია ნუგეშისა და იმედის სიმბოლო „შვიდფერიანის სარტყელის ცისა“. ეს დიდი პოეტი ჩვენის ერის შეგნებულის უმცირესობის მედროშეა. ხოლო მესამე კი თვით თ. აკაკი წერეთელი მთელის ჩვენის ერის მკირედაც არის გონებაში ჩახედულის ნაწილის სასოებისა და უიმედობის, ტირილისა და სიცილის „სარკეა“, მთელის უმეტესობის სევდა-ოხვრისა და სიმღერა-გალობის მეჩანგურეა და შესალამურე; ბუღბუღია დღე-და-ღამ განუწყვეტლად მყეფარი სატრფო ვარდის „დაზრობის“ გამო; უნუგეშო ტარიელია, რომელსა ცრემლი სდის შეუშრობელი, ნესტანის ქაჯთაგან ცხრაკლიტულში დამწყვდევის გამო. იგი „ფუტკარია, ბზუილა მოუსვენარი, ხატის ბუზი, ზეცის მუშა, რომელიც სულისა სწირავს და გულს უძღვნის ღვთის და კაცის ტკბილ სამსახურს და ვინც ხელს უშლის შრომის დროს, მხოლოდ იმისი მკბენარი“; იგი ამ ნახევრის საუკუნის განმავლობაში „სანთელი“ იყო, რომელიც „საიდუმლო პარპალით ბნელს ჰფანტავს თავას ნათელით და მყუდროდ, უხმოდ და უძრავად დნება, ვით მსხვერპლი დიადი, რომ მადლით გაასპეტაკოს თვალ უწდომელი წყვილი“.

მაშ რაკი ასეა, დაე, მთელი მისი ქვეყანა, ე. ი., მთელის მისის ერის გული მადლობით აღსავსე გული, მგოსნის სახატედ

იყოს, რომელშიაც ექმნება მას სამარადისო და ხელ უხლები ბონა
ფრის თანაგრძობისა და სიყვარულისაგან აღგებული და ერის
თაყვანის ცემისა და დიდებისაგან შეხურული.

კიტა აბაშიძე.

მოკლე მინერალური ქიმია

თეორეტიული ნაწილი.

(დასასრული *)

ზიარებანი ქიმიურ რეაქციებისათვის ანუ ქიმიურ დაშლა-შეერთებისათვის.

ქიმიური რეაქციები სითბოს, სინათლის, ელექტრონის, დაწოლის ან დაკერის ზედგავლენით. ქიმიური რეაქცია ნივთიერებათა ურთიერთშორის ზედგავლენით. ნივთიერებათა ერთმანეთთან სავსებითი შეხება და ამ პირობის მნიშვნელობა ქიმიურ რეაქციებისათვის. ეგზოტერმიული რეაქციები და ნივთიერებანი. ენდოტერმიული რეაქციები და ნივთიერებანი. უმეტეს სითბოს წარმოშობის კანონი.

ჩვენ ვნახეთ, რომ ქიმიური ენერგია თავს იჩენს და მოქმედობს ფიზიკურ ძალის ზედ-გავლენით: სითბოს შემწეობით შესაძლოა ყოფილა ხის, ხორცის, თოფის წამლის და სხვა რთულ ნივთიერებათა დაშლა უფრო ნაკლებ რთულ ნივთიერებებად, შესაძლოა ყოფილა მარტივ ნივთიერებების, მაგალითად, რკინის და გოგირდის, ერთი მეორესთან ქიმიურად შეერთე-

*) იხ. „მომავლ“ № 10.

ბა და ამ რიგად უფრო რთულ ნივთიერებათა მიღება; მაგრამ, გარდა სითბოსა, ასეთსავე ქიმიურ დაშლა-შეზავებას ადვილად წარმოშობენ ხოლმე ბუნებრივ ძალის სხვა ფორმებიც, მაგალითად, სინათლე, ელექტრონი და მექანიკური ზედმოქმედებაც დაწოლა ან დაკვრა. ყველამ კარგად იცის, რომ სინათლის ზედგავლენით ფოტოგრაფიული თეთრი ქაღალდი სწრაფად შავდება, რადგან ქაღალდზედ წაცხებული თეთრი რთული ნივთიერება, ქლორიანი ვერცხლი, სინათლისაგან იშლება თავის შემადგენელ ნაწილებად, რომელთაგან ერთი წარმოადგენს წაშავო მტვერს ლითონ ვერცხლისას და ქაღალდზედვე რჩება, მეორე გაზოვანი ნივთიერება კი არის ქლორი და ჰაერისაკენ მიისწრაფვის. ადვილად წარმოსადგენია აგრეთვე, რომ ელექტრონის შემწეობით თოფის-წამლის აფეთქებაც შესაძლოა და ხის, ხორცის დაწვაც; თუნდაც, მაგალითად, მეხის ჩამოვარდნის დროს. ბოლოს რაც შეეხება მექანიკურ ზედგავლენით ქიმიურ რეაქციის გამოწვევას, ამის მაგალითები ხომ ბევრშემაც კი იცის თუნდ ზოგიერთ წუმწუმის თავების ან ფისტონების ქვით ან ჩახმახით გახეთქვა. რალა თქმა უნდა, ფისტონში ჩაკრული თეთრი წამალი და სპიჩკის თავებიც რთული ნივთიერებანი არიან და ქვის დაკვრით დიდის ენერჯის სითბოს წარმოშობით სწრაფად ირღვევიან ქიმიურად და ჰბადებენ სხვა ახალ რთულ ნივთიერებათა. გარდა აქ ჩამოთვლილ პირობებისა აღსანიშნავია აგრეთვე ის გარემოებაც, რომ ზოგიერთი მარტივი და რთული ნივთიერებანიც მხოლოდ ერთმანეთის ზედ გავლენით ამოქმედებენ თავიანთ პოტენციალურ ენერჯიას და ეს უკანასკნელი-კი ხელს უწყობს მათ დაშლა-შეერთებას; მაგალითად, როდესაც ახალ გამოძწვარს და სრულებით გაცივებულ კირს ცივსავე წყალს დაასხამენ ხოლმე, ჩვენ ვამჩნევთ, რომ წყლით დასველებული კირი საოცრად იწყებს გახურებას, წყალსაც თან-და-თან ახურებს და საბოლოოდ მდულარე ფაფად გარდაიქცევა. შემდეგ დუღილი შესწყდება, ფაფა სრულებით გაცივდება და

თუნდაც სულ რომ გავაშროთ ჰაერზედ, ამგვარად მიღებული თეთრი ნივთიერება ველარ შესძლებს ისეთივე სითბოს, ენერჯის წარმოშობას, როგორც გაჩნდა გამომწვარ კირის წყალთან შეერთების დროს. თუ გვინდა, რომ ჰაერზედ გამშრალი ფაფა ამ მხრით ისევ გამომწვარ კირს დაემზავსოს, საჭირო არის იმის ხელმეორედ ქურაში გამოწვა. ესე იგი იმისაგან წყლის სრულებით განდევნა. რაც აქ ითქვა კირის შესახებ, ყოველივე ამას უექველია მკითხველიც კარგად დააკვირდებოდა, მაგრამ ამავე კირის შესახებ ერთი ფრიად საყურადღებო დაკვირების მოყვანაც არის საჭირო, რომელსაც ყოველდღიურ ცხოვრებაში ძნელად თუ მიაქცევდა მკითხველი ყურადღებას. ეს დაკვირება იმაში მდგომარეობს, რომ თუ ჩვენ ზამთარში, ყინვიან დარში, როდესაც ჰაერის ტემპერატურა 0⁰ ბევრად უფრო ნაკლებია, ახლად გამომწვარ კირის ნაფლეთებს, ყინულის ნატეხებთან ერთად აურევთ, ვერაფერ სითბოს წარმოშობას ასეთ ორგვარ მაგარ ნივთიერებათა ნარევიში ვერ შევამჩნევთ; მაშინ როდესაც საკმარისია ასეთი კირ-ყინულის ნარევი ოთახში შევიტანოთ და ყინული წყლად ვაქციოთ, რომ წყლით დასველებული კირი სწრაფად გახურდეს.

კირის და წყლის ქიმიურ შეზავებით, როგორც ვიცით, სჩნდება ახალი ნივთიერება წყლიანი ან ესრედ წოდებული დანელებული, დაშლილი კირი, რომელიც აღარ უერთდება წყალს, ქიმიურად, არამედ იშლება მასში მხოლოდ მექანიკურად, როგორც საქმელი მარილი.*) ჩვენ დავინახეთ, რომ დანელებული კირი უფრო ადვილად სჩნდება დამწვარ კირის წყალთან შეზავებით, ვიდრე ყინულთან შერევის დროს, სხვანაირად რომ ვსთქვათ, მაგარი ნივთიერება უფრო ადვილად უერთდება სხვა სითხეთ ქცეულ ნივთიერებას, ვიდრე იგივე მაგარ მდგომარეობის

*) საკმარისია მარილას ხსნილი ცუცხ ღზეუ დავაშროთ, რომ ისევ მაგარი მარილი მივიღოთ.

ნივთიერებას. ესევე ითქმის თოფის-წამლის შემადგენელ ნივთიერებებზედაც. მართლაც ჩვენ რომ ნახშირის, გოგირდის და გვარჯილის მოზრდილი ნატეხები ერთმანეთში ავურიოთ, ასეთს ნარევს გაზგაზა ცეცხლითაც ვერ ავაფეთქებთ, მაშინ როდესაც საკმარისია იგივე ნივთიერებანი კარგად დავსრისოთ. ფხვნილად ვაქციოთ და ერთმანეთში აურიოთ, რომ ასეთი ფხვნილი პაწაწა ნაპერწყალმაც დასწვას, ააფეთქოს.

აქ მოყვანილ ფაქტებიდან თავის თავად გამომდინარეობს ერთი მეტად საყურადღებო პირობა ქიმიურ რეაქციებისათვის; ქიმიურად მომქმედდი ნივთიერებანი, რაც შეიძლება სავსებით უნდა ეხებოდნენ ერთმანეთს და ასეთი შეხება კი შესაძლოა თუ ქიმიურად შეხავებულ ნივთიერებათა სითხედ, მტვრად, ან ფხვნილად ვაქცევთ.

გამომწვარ კირის წყალთან შეერთება ისეთი ჯგუფის ქიმიურ რეაქციებს ეკუთვნის, რომლებს დროსაც ან გარეშე ფიზიკურ ძალების დაუხმარებლად, ან მხოლოდ ოდნავი მათი გავლენით რთული თუ მარტივი ნივთიერებანი ქიმიურად ერთდებიან დიდის სითბოდ ქცეულ ენერჯის წარმოშობით. ჩვენ დავინახეთ, რომ გამომწვარ კირას და წყლის შეერთების დროს დიდი სითბო გაჩნდა, რომლის უმეტესი ნაწილი დაიხარჯა წყლის გასათბობად და ორთქლად ქცევისათვის. ცხადია, ამდენი სითბოს დაკარგვის გამო გამომწვარ კირისაგან და წყლისაგან ახლად მიღებული ნივთიერება, დანელებული კირი ძალიან ღარიბი უნდა იყოს ენერჯით მის წარმოშობ ნივთიერებებთან შედარებით. მართლაც, დამქრალი კირი ვეღარ შეუერთდება ქიმიურად წყალს, ის წყალთან შერევის დროს ვერავითარ ენერჯიას ვეღარ წარმოშობს და ამიტომაც უნდა ჩაითვალოს მკიდრო, ძნელად დასაშლელ ნივთიერებად. დანელებულ კირის ქიმიურად დაშლა მის შემადგენელ ნივთიერებებად, გამომწვარ კირად და წყლად, შესაძლოა, თუ ჩვენ მას კარგად გამოვწვავთ ქურაში, ე. ი. თუ ეს ნივთიერება შეითვი-

სებს იმდენსავე სითბოს, რამდენიც გაჩნდა მის წარმოშობის დროს. ამგვარსავე ხასიათის რეაქციას წარმოადგენს რკინის გოგირდთან შეერთება. როგორც ვიცით, საკმარისია ამ ორ ნივთიერებათა მექანიკური ნარევი მხოლოდ ერთ ადგილას გავახუროთ, რომ რეაქცია დიდის სითბოს წარმოშობით თავისთავად დასრულდეს მთელს ნარევეში. ამ რეაქციის დროს წარმომდგარი კაჟისავით მაგარი ნივთიერება — გოგირდოვანი რკინა — მეტად მჭიდრო ნივთიერება არის. მის დასაშლელად საჭირო არის ბევრისავე სითბოს დახარჯვა. აი, ასეთს რეაქციებს, რომლების დროსაც ერთდებიან მარტივი ან რთული ნივთიერებანი დიდის ენერჯიის, სითბოს წარმოშობით და ამ რიგად ჰბადვენ მეტად მჭიდრო, ძნელად დასაშლელ რთულ ნივთიერებათა ეძახიან ეგზოტერმიულ (სითბოს წარმომშობ) რეაქციებს; ამ საშუალებით მიღებულ მჭიდრო ნივთიერებათა კი ეგზოტერმიულ (სითბოთი დაღარიბებულ) ნივთიერებათა. როგორც ვხედავთ, ენერჯიის სიღარიბე, ნაკლებობა ხელს უწყობს ნივთიერების სიმჭიდროვეს, არ დარღვევას, და ეს ადვილი გასაგებიც არის, რადგან ბევრ სითბო, ენერჯიისაგან რთული ნივთიერება ადვილად ირღვევა თავის შემადგენელ ნივთიერებათა, მაგალითად, ხის დაწვა ცეცხლის შემწეობით, დანელებულ კირის წყლად და გამომწვარ კირად დაშლა ცეცხლისავე შემწეობით და სხვა.

არის მეორე ჯგუფის რეაქციებიც, რომლების დროსაც მარტივ ან რთულ ნივთიერებათა შესაერთებლად საჭირო არის გარეგანი ენერჯია, სითბო. ქიმიურად შესაერთებელი ნივთიერებანი მხოლოდ ხანგრძლივის სითბოს შეთვისებით წარმოშობენ ახალ ენერჯიით მდიდარ ნივთიერებათა. საზოგადოდ კი ასეთ ნივთიერებათა მისაღებად შეიძლება მარტივ ნივთიერებათან მიღებული და ენერჯიით მდიდარი რთული ნივთიერებანი ერთი მეორესთან ქიმიურად შევაზავოთ და ამნაირად დავამზადოთ უფრო რთული, ენერჯიით მდიდარი.

ნივთაერებანი. ამ გვარ რეაქციებით წარმოშობილ ნივთიერებანი, როგორც ბევრი ენერჯის მექონნი, არ წარმოადგენენ მჭიდროდ შეკავშირებულ ნივთიერებათა, რადგან მომეტებული ენერჯია მეტად ასუსტებს მათ შემადგენელ ნივთიერებათა შორის მიმზიდველობას. ასეთ არამჭიდრო ნივთიერებათა ეძახიან ენდოტერმიულ, ესე იგი, სითბო-შეთვისებულ ნივთიერებათა და მათ წარმომშობ რეაქციებს კი ენდოტერმიულ, ესე იგი სითბოს შემთვისებელ რეაქციებს. ყოველდღიურ ცხოვრებაში მკითხველი ვერ შეჰხვდება ასეთ რეაქციებს და ქიმიიდან ამოღებული მაგალითები კი ჯერ-ჯერობით ძნელად გასაგები იქმნება და ამიტომაც უმჯობესია ამ ჯგუფის რეაქციები მარტო და რთულ ნივთიერებათა შესწავლის დროს გავიცნოთ. რაც შეეხება ამ გვარ რეაქციების შემწეობით მიღებულ ენდოტერმიულ ნივთიერებათა, ამათ, უეჭველია, ყველანის იცნობს.

მაგალითად, ზოგიერთ წუმწუმის ქიმიურ დასაშლელად საკმარისია ის რამე მაგარ საგანზედ გაუსვ-გამოუსვათ, ფისტონი შეგვიძლიან ქვის ან ჩახმახის შემწეობით გავხეთქოთ; ასეთივე უბრალო საშუალებით შეიძლება დინამიტის და ყუმბარის აფეთქებაც.

ქიმიურ რეაქციების გასაცნობლად საჭირო არის მოვიყვანოთ ერთი საყურადღებო მათი თვისებაც, რომელიც აღმოაჩინა გამოჩენილმა ქიმიკოსმა ბერტლომ და გამოიხატება ესრედ წოდებულ უმეტეს სითბოს წარმოშობის კანონში. ამ კანონს ჩვენ ადვილად წარმოვიდგენთ თუნდაც შემდეგ მაგალითზედ. ვსთქვათ, ჩვენ გვინდა გავიგოთ, როგორი სინტეზი ანუ შეერთება უნდა მოხდეს გოგირდსა, რკინასა და სპილენძს შორის. ამისათვის ამ სამ ნივთიერებათა მექანიკური ნარევი შესაფერ საშუალებით ერთ ადგილას უნდა გავახუროთ და, როდესაც ამნაირად დაწყებული ქიმიური რეაქცია დიდის

სითბოს წარმოშობით მთელს ნარევში დასრულდება, ანალიზით უნდა გავიგოთ, რომელი ნივთიერება, რკინა თუ სპილენძი, უფრო შეუერთდა გოგირდს.

ანალიზი ყოველთვის აღმოაჩენს, რომ ასეთ ნარევში რკინა უფრო და თითქმის განსაკუთრებით უერთდება გოგირდს. თუ კი გამოცდილებას ისე მოვახდენთ, რომ რკინის და სპილენძის რაოდენობა ერთი და იგივე იქნება და გოგირდის კი იმდენი, რამდენიც საჭირო იქნება ადებულ რკინის გოგირდოვან რკინად გარდაქცევისთვის, ჩვენ ცხადად დავინახავთ, რომ მხოლოდ რკინა უერთდება გოგირდს, ასე რომ, როდესაც რამოდენიმე მარტივი ან რთული ნივთიერებანი თავისავე ენერგიის ზედგავლენით ქიმიურ რეაქციას ჰბადვენ, ასეთ რეაქციის დროს ქიმიურად ერთდებიან ისეთი ნივთიერებანი, რომელნიც შეერთების დროს ყველაზედ მეტს სითბოს ჰბადვენ. ცხადია, რომ დიდის სითბოს წარმოშობით მიღებული ნივთიერებანი ასეთ შემთხვევაში მეტად მჭიდროდ ენერგიით ღარიბ ნივთიერებათა უნდა წარმოადგენდნენ.

ბერტლოსაგან აღმოჩენილ კანონის შემწეობით დღეს ყოველ ქიმიკოსს შეუძლიან წინაღვე სთქვას სხვა-და-სხვა მარტივ ან რთულ ნივთიერებათა შეერთების დროს რომელი და რა ხასიათის ნივთიერებანი უნდა მივიღოთ.

ქიმიური ნიშნები და ფორმულები.

ქიმიური ფორმულები, ატომიური და მოლეკულიარული ჰიპოტეზები, ატომთა მიმზიდველობა და მისი რაოდენობა სხვა და სხვა ელემენტების ატომებში. მარტივ და რთულ ნივთიერებათა მოლეკულების ტანითი რაოდენობა. გაზოვან ნივთიერებათა გავრცენა, შეკუმშვნა და ავოგადო-ვერარის კანონი. ატომიური წონა ელემენტებისა და მისი რაოდენობის გამომანგარიშება ზოგიერთ გაზოვან ელემენტებისთვის. ქიმიურ რეაქციების აღნიშვნა ქიმიურ ფორმულების შემწევობით. მოლეკულიარული არსებობა მარტივ და რთულ ნივთიერებათა.

რადგან ბუნებაში მინერალური და ნახშიროვანი ნივთიერებანი ურიცხვია და ამის გამო მეტად საძნელოა ცალ-ცალკე მათი ქიმიურ შედგენილების და თვისების სიტყვიერად აღნიშვნა-დანახსოვრება, ამისათვის საერთოდ ყველა განათლებულ ერთა ქიმიკოსებმა გადასწყვიტეს საზოგადო ქიმიურ ნიშნების შემოღება. ჩვენ, რასაკვირველია, ფაქტიურ მასალის გაცნობის დროს ამავე ნიშნებით უნდა ვისარგებლოთ, რადგან ახალ ქარბულ ნიშნების შენობას შეუძლიან მეტის მეტად გაუძნელოს მსურველთ ევროპის ქიმიურ ლიტერატურის გაცნობა-შესწავლა. ქიმიაში ყოველ მარტივ ნივთიერებას აღნიშნავენ ხოლმე მის ლათინურ ან ბერძნულ სახელის დაწყებით ასოები, მაგალითად გოგირდი—S(Sulphur), იოდი—J(Jodum), ნახშირის შემადგენელი მარტივი ნივთიერება ნახშირმბადი—C (Carbo) და სხვანი.

თუ დაწყებითი ასო რამოდენიმე ელემენტებს ერთი და იგივე აქვს, მაშინ ასეთ მარტივ ნივთიერებათა აღსანიშნავად ხმარობენ პირველ ორ დაწყებით ასოს, მაგალითად რკინა—

Fe(Ferrum), სპილენძი—Cu(Cuprum), ცინკი—Zn(Zincum), მარგანეცი—Mn(Manganum) და სხვანი.

რთულ ნივთიერების აღსანიშნავად ერთად სწერენ ხოლმე მის შემადგენელ ელემენტთა სახელების დაწყებით ასოებს. მაგალითად, გოგირდოვანი რკინა—FeS, გოგირდოვანი სპილენძი—CuS, გოგირდოვანი ცინკი—ZnS და სხვანი, რთულ ნივთიერებათა გამომხატველ ქიმიკურ ნიშნებს, რომლებიც მარტივ ნივთიერებათა გამომხატველ ნიშნებისაგან შესდგებიან, უწოდებენ სახელად ქიმიურ ფორმულებს. ქიმიური ფორმულა, ვარდა იმისა, რომ აღნიშნავს, რა და რა მარტივ ნივთიერებებისაგან შესდგება ესა თუ ის რთული ნივთიერება, ამავე დროსვე შეერთებულ ელემენტების რაოდენობის მაჩვენებელიც არის; ამას ადვილად დავინახავთ შემდეგში. ჩვენ შეგვიძლიან გამოცდილებით დავრწმუნდეთ, რომ გოგირდოვან რკინის წარმოშობის დროს ყოველთვის შეერთებულ გოგირდის და რკინის რაოდენობათა შორის ერთი და იგივე დამოკიდებულება სუფევს. განსაზღვრულ რაოდენობის რკინას ყოველთვის ერთი და იგივე რაოდენობის გოგირდი შეუერთდება, 1, 74 ნაწილი რკინას გოგირდოვან რკინაში ყოველთვის 1 ნაწილი გოგირდი შოუდის, რასაკვირველია, წონით. ამ გვარივე განსაზღვრული დამოკიდებულება, ხოლო სხვა და სხვა ელემენტებისათვის სხვა და სხვა შესამჩნევია ყველა დღეს ცნობილ რთულ ნივთიერებათა წარმოშობის დროს. ასე რომ ყოველ რთულ ნივთიერების სახეებით აღსანიშნავად უნდა შეგვედგინა ამგვარი ფორმულები. მაგალითად, გოგირდოვან რკინისათვის $1,74Fe+S$, გოგირდოვან ცინკისათვის $2,03Z+S$ და სხვანი.

მაგრამ ამ მიზნისათვის ქიმიკოსებმა უფრო ადვილ საშუალებას მიჰპარტეს. მათ დასდევს, რომ ყოველი ქიმიური ელემენტი შესდგება სულ პაწაწა ნაწილებისაგან, რომლებიც წონით და ტანით სრულებით ერთნაირნი არიან. ელემენტის ამგვარ პაწაწა ნაწილებს დაარქვენ სახელად ატომები, რაც

ბერძნულად ნიშნავს „ველარ დასანაწილებელს“. რაღა თქმა უნდა, სხვა-და-სხვა ელემენტების ატომები სხვა-და-სხვა წონისაღ უნდა იყვნენ. ატომების შეერთებით ჩნდებიან მარტივი ან რთული ნივთიერებანი. ასე რომ მარტივი ნივთიერება შესდგება წონით ერთნაირ ატომთა ჯგუფისაგან, რთული კი სხვა და სხვა ელემენტების ატომთა ჯგუფთაგან. ატომთა ჯგუფებს მეცნიერებაში უწოდებენ მოლეკულებს. ნივთიერების ქიმიური დაშლა-შეზავება ან ესრედ წოდებული არსებითად შეცვლა ადვილად აიხსნება ამ მოლეკულების შემადგენელ ატომებად დაშლით და ამ ატომებისაგან სხვა ახალ მოლეკულების გაჩენით. ამ გვარი მეცნიერული მოსაზრებანი, რომელნიც ოდნავადაც არ ეწინააღმდეგებიან ქიმიაში არსებულ ფაქტებს, ცნობილია ესრედ წოდებულ „ნივთიერებათა შედგენილების ატომიურ და მოლეკულიარულ ჰიპოტეზებად“. მარტივ ნივთიერების ატომები, როგორც სრულებით ერთნაირის თვისებათა ქიმიური პაწაწა ნაწილები, ერთნაირისავე ქიმიურ მიმზიდველობის ზედგავლენით უნდა ერთდებოდნენ *minimum* ორ-ორი, რადგან თითოეულ ატომს შეუძლიან მხოლოდ ერთი თავის ბადალი ატომი შეიერთოს. ასე რომ ყოველივე მარტივი ნივთიერება შესდგება ერთნაირ ორ-ატომიან მოლეკულებისაგან. სხვა და-სხვა ელემენტების ატომებს კი შეუძლიათ მრავალ ატომიანი მოლეკულები წარმოშობონ. სჩანს, ატომთა ურთიერთშორის მიმზიდველობის გაზომვა - ანგარიშსაც ადგილი უნდა ჰქონდეს ქიმიურ რეაქციების და, საზოგადოდ, ქიმიურ მოვლენების გაცნობა-შესწავლაში ისე, როგორც ატომთა წონის რაოდენობის ანგარიშსაც საზომად მიღებულ უმსუბუქეს ელემენტის და მიხედვით. ქიმიურ მიმზიდველობის რაოდენობის საანგარიშებლად ქიმიკოსებმა უმსუბუქეს ელემენტის ესრედ წოდებულ წყალმბადის მიმზიდველობას მიჰმართეს და მის საზომად ერთ ატომ წყალმბადის მიმზიდველობა აღიარეს. ერთ ატომ წყალმბადს ანუ უმსუბუქეს ელემენტს, როგორც ვიცით, მხოლოდ ერთი თავის ბადალი ატომივე წყალმბადი შეუძლიან შეიერთოს.

როგორც შემდეგ დავინახავთ, ერთსავე ატომს წყალმზადისას შეუძლიან ერთ ატომ ვერცხლის, ლითონ კალიუმის ან ნატრიუმის ადგილი დაიჭიროს რაიმე შესაფერ რთულ მოლეკულაში; ასე რომ ერთ ატომ ვერცხლს, ერთ ატომ კალიუმს და ნატრიუმს იგივე მიმზიდველობა ჰქონიათ, როგორც აქვს ერთ ატომ წყალმზადს. ერთ ატომ წყალმზადს კი შეუძლიან ერთივე საზომად მიღებული წყალმზადის ატომი მიიზიდოს, მაშასადამე, ვერცხლი, კალიუმი და ნატრიუმი ერთ-მიმზიდველოვანი ელემენტები ყოფილან. გოგირდის ზედ-მოქმედების დროს კი, როგორც გამოკვლევა გვიჩვენებს, ორი ატომი წყალმზადისა უერთდება ერთ ატომ გოგირდს და გოგირდისავე ერთ ატომს უერთდება ორი ატომი ვერცხლისა, ორი ატომი კალიუმისა, ორი ატომი ნატრიუმისა; ასე რომ გოგირდის ატომი შედარებით წყალმზადის, ვერცხლის, კალიუმის და ნატრიუმის ატომებთან ორ მიმზიდველოვანი ყოფილა. არის ისეთი ელემენტები, რომლების ატომებიც შედარებით წყალმზადის ატომთან სამ, ოთხ, ხუთ, ექვს და მეტ მიმზიდველოვანნი არიან, ესე იგი მათ შეუძლიათ ქიმიურ რეაქციებში წყალმზადის სამ, ოთხ, ხუთ, ექვს და მეტ ატომების ადგილი დაიჭიროს. პირობათა მიხედვით ზოგიერთ ელემენტების მიმზიდველობა ხშირად იცვლება და ასეთ შემთხვევაში ამგვარ ელემენტის ატომს შეუძლიან ქიმიურ რეაქციებში წყალმზადის ატომების სხვა-და-სხვა რაოდენობის ადგილი დაიჭიროს. ასეთ ელემენტებს ეკუთვნის, მაგალითად, გოგირდი, რომლის ატომი სხვა-და-სხვა ქიმიურ რეაქციებში ხან ორ, ხან ოთხ და ხანაც ექვს ატომ წყალმზადის ადგილს იჭერს.

ყოველივეს ატომთა მიმზიდველობის შესახებ ჩვენ ადვილად გავითვალისწინებთ ფაქტიურ მასალის გაცნობის-და მიხედვით. ეხლა კი გამოვარკვიოთ მარტივ და რთულ ნივთიერებათა მოლეკულების რაოდენობა ტანით და მათი ურთიერთ-შორის დამოკიდებულება ატომთა მიმზიდველობისდა მიხედვით. ჩვენ დავინახეთ, რომ მარტივ ნივთიერებათა მოლეკულები უნდა შესდგებოდნენ minimum ორ-ორ ატომებისაგან,

როული მოლექულები კი სამ, ოთხ და, როგორც შემდეგ დავინახავთ ნახშიროვან ნივთიერებათა გაცნობილენ, ნმ-ზედ მეტატომებიდანაც. ასე რომ, ცხადია, როგორც სხვა-და-სხვა მარტივი, აგრეთვე როული ნივთიერებათა მოლექულებიც სხვა-და-სხვა რაოდენობისანი ზნდა იყვნენ ტანით. ამნაირი დასკვნა თითქოც ეწინააღმდეგება ფიზიკაში ცნობილ კოილ-მარიოტის და გელიუსაკის კანონებს, რომლებიც აღიარებენ, რომ ერთისა და იმავე ტანის სხვა-და-სხვა როული ან მარტივი ნივთიერებანი ერთნაირ გაზოვან ან ორთქლოვან მდგომარეობაში ერთისა და იმავე ტემპერატურის და ჰაერის ზედ დაწოლის გავლენით ერთნაირადვე იცვლებიან ტანით. თუ მივიღებთ, რომ სხვა-და-სხვა ნივთიერებათა მოლექულები ტანით სხვა და სხვა რაოდენობისანი არიან, მაშინ თითქოც ზევით მოყვანილი ფიზიკური კანონი უსაფუძლოდ და შემცდარად უნდა აღვიაროთ. მაგრამ საქმე ის არის, რომ გამოცდილების დროს ეს კანონი სავსებით მართლდება. მაშ, აშკარაა, ეს ფაქტი სხვანაირად უნდა ავხსნათ; უნდა მივიღოთ, რომ მოლექულთა შორის დიდი მანძილები უნდა იყოს და ამ მანძილებში უნდა მოქმედებდნენ მოლექულების ძალნი. ეს მანძილები შედარებით მოლექულების დიამეტრებთან მეტად დიდები და ამასთანავე ყოველ მოლექულისათვის ტანით ერთნაირნიც უნდა ივნენ. რადგან ყოველ მოლექულას ირგვლივ და ყოველი მხრივ სხვა მოლექულები ახვევია, ამისათვის უმჯობესია ამ ტანს და მოლექულებსაც ჩვენს გონებაში ბურთისებური ფორმა მივსცეთ.

ამას შემდეგ ძალიან ადვილად გასაგებია გაზების კანონის ქეშმარიტებაც.

მართლაც, წარმოვიდგინოთ ორი ერთნაირის ტანის ქურქელი, ერთი მარტივ გაზოვან ელემენტით და მეორე კი მეტად როულ მოლექულიან გაზოვანივე ნივთიერებითსავსე.

ტემპერატურის რაოდენობა და ჰაერის ზედ-დაწოლის ძალა, ვსთქვათ, ორივე გაზოვან ნივთიერებათათვის ერთი და იგივე არის. რადგან ყოველ მოლექულას თავისი ბურთისებური სფერა აქვს და მისი ტანი შედარებით სფერის ტანთან თი-

თქმის არა რად უნდა ჩაითვალოს, ცხადია, ასეთ უზარმაზარ სფერაში ორ-ატომიანიც და ოც ან სამოც ატომიანი მოლეკულაც მოთავსდება და ამიტომაც პაწაწა მოლეკულების ტანითი რაოდენობა ოდნავადაც ვერ იქონიებს გავლენას გაზების შეკუმშვანა-გავრცნაზედ. ამნაირად იკუმშვება და ივრცნება, უკეთ რომ ვსთქვათ, პატარავდება და იზრდება მხოლოდ ერთნაირი სივრცენი ანუ სფერები, რომლებშიაც მოთავსებულნი არიან მოლეკულები. კოილ-მარიოტის და გე-ლიუსაკის გაზების კანონიდან გამომდინარეობს ერთი მეტად საყურადღებო დასკვნაც, რომელიც აღიარებს, რომ ერთსა და იმავე ტანის სხვადასხვა გაზოვან ნივთიერებებში ერთნაირს პირობებში მოლეკულების ერთი და იგივე რიცხვაც უნდა იმყოფებოდეს, რასაკვირველია, მიუხედავად იმისა, თუ რომდენ ატომიან მოლეკულებისაგან შესდგებიან ესა თუ ის გაზოვანი ნივთიერებანი.

ეს აზრი ცნობილი არის ქიმიაში ავოგადრო - ჟერარის კანონად,

ეხლა ვნახოთ, როგორ გამოიყენეს ქიმიკოსებმა ატომიურ და მოლეკულიარული ჰიპოტეზები რთულ ნივთიერებათა საფრთხით აღსანიშნავად.

დღეს ზოგიერთ მარტივად ცნობილ ნივთიერებების სიმჭირხნის ანუ შედარებით წონის გასაგებად ქიმიკოსებმა აიღეს ერთნაირს პირობებში განსაზღვრულ ტემპერატურის და ჰაერის ზედ დაწოლის მიხედვით ერთი და იგივე ტანის სხვადასხვა გაზოვანი ელემენტები, ასწონეს ეს გაზები შესაფერ საშუალებით ქიმიურ ნაზ სასწორზედ და ამრიგად აღმოაჩინეს, რომ ერთი ელემენტთაგანი ყველაზედ უფრო მსუბუქი გამოდგა, რასაკვირველია, სხვა არა გაზოვან ელემენტებთან შედარებითაც, რომლების სიმჭირხნე სხვა არა პირდაპირ საშუალებებით გამოიანგარიშეს.*) ამას შემდეგ ეს უმსუბუქესი ელემენ-

*) ამ საშუალებებს ჩვენ არა - გაზოვან ელემენტების შესწავლის დროს გავყენობით.

ტი აღიარეს ელემენტებთა სიმჭირხნის ანუ შედარებითი ატომიურ წონის საზომად.

ვსთქვათ ერთნაირს პირობებში ავწონეთ განსაზღვრული რაოდენობა, რასაკვირველია, ტანით ამ ყველაზედ უფრო მჩატე ელემენტისა და შემდეგ ამოდენივე რაოდენობა რომელიმე მეორე ელემენტისა. ცხადია, რომ წონა მეორე ელემენტისა გვაჩვენებს, თუ რამდენად უფრო მძიმე არის ის შედარებით საზომად მიღებულ ელემენტთან. ზევით აღნიშნულ ჰიპოტეზის და მიხედვით ერთნაირს პირობებში, ერთი და იგივე რაოდენობის (სივრცით) მსუბუქ და მეორე მასთან შედარებულ ელემენტებში ერთი და იგივე მოლეკულთა და მაშასადამე ატომთა რიცხვიც უნდა იყოს; მაშ თუ, მაგალითად, მილლიარდი ატომი მსუბუქ ელემენტისა იწონის რამდენჯერმე ნაკლებს, ვიდრე ეს მილლიარდივე ატომი მეორე ელემენტისა, ცხადია, მსუბუქ დასაზომად მიღებულ ელემენტის ერთი ატომიც ამდენჯერვე ნაკლებს უნდა იწონიდეს, ვიდრე ერთი ატომი მეორე ელემენტისა. ჩვენ შეგვიძლიან რეაქციაში მომქმედ ელემენტების წონითი რაოდენობის ინგარიში ამ ელემენტების ატომებზედ გადავიტანოთ. ზევით მოყვანილ და სხვა ქიმიურ და ფიზიკურ საშუალებების შემწეობით, რომლებსაც თავის დროზედ გავეცნობით, მეცნიერებმა გამოიანგარიშეს ყველა ელემენტთა ატომების წონა ერთ უმჩატეს ელემენტის ატომთან შედარებით. ამ ელემენტის ატომის წონა, როგორც ვიცით, მიღებულია უმცირეს საზომად და უდრის=1.

რაკი ქიმიურად შესაერთებელ ელემენტთა შორის მათი წონითი რაოდენობის დამოკიდებულება სავსებით შეგვიძლიან გადავიტანოთ მათ ატომებზედაც, ამის შემდეგ ჩვენ ადვილად წარმოვიდგენთ ქიმიურ ფორმულების სავსებით მნიშვნელობასაც. მართლაც დაუბრუნდეთ ისევ გოგირდოვან რკინას: ჩვენ ვთქვით, რომ გოგირდოვან რკინის წარმოშობის დროს ყოველთვის შეერთებულ რკინის და გოგირდის რაოდენობათა შორის ერთი და იგივე დამოკიდებულება სუფევს: 1, 74. რკინას ყოველთვის უერთდება წონით 1 ნაწილი გოგირდი. როგორც ვიცით, ყოვე-

ლივე ეს ითქმის ამ ორ ელემენტთა ატომებზედაც ე. ი. გოგირდოვან რკინის მოლეკულის გასაჩენად უნდა შეერთდნენ გოგირდის და რკინის ატომები ისეთ რაოდენობით, რომ მათი ურთიერთ შორის წონითი დამოკიდებულება უნდა უდრიდეს რკინისათვის 1,74. და გოგირდისთვის 1. რადგან რკინის და გოგირდის ატომების წონა შედარებით უმსუბუქეს ელემენტის წონასთან, ქიმიკოსთა გამოანგარიშებით, უდრის რკინისთვის 56 და გოგირდისთვის 32 და ამ ორ ატომთა წონითი დამოკიდებულება კი იგივე არის, როგორც გოგირდის რკინასთან შეერთების დროს, ე. ი. $56:32=1,74:1$. ამისათვის აშკარა არის, უნდა დავსკვნათ, რომ გოგირდის და რკინის შეერთების დროს თითოეული რკინის ატომი უერთდება გოგირდის ერთ ატომს და ამნაირად ჩნდება მოლეკული ახალ რთულ ნივთიერებისა, გოგირდოვან რკინისა. ცხადია, ეს მოლეკული შესდგება ერთ ატომ რკინისაგან და ერთ ატომ გოგირდისაგან. ამნაირად ზევით მოყვანილი ქიმიური ფორმულა FeS ნიშნავს, რომ ერთ ატომ ანუ 56 ნაწილ (წონით) რკინის და ერთ ატომ ანუ 32 ნაწილ გოგირდის შეერთების დროს ჩნდება ერთი მოლეკული ანუ 88 ნაწილი გოგირდოვან რკინისა.

რეაქცია კი ამ რთულ ნივთიერების მიღებისა შეგვიძლიან გამოვხატოთ შემდეგის ქიმიურის თანასწორობით $Fe+S=FeS$.

არის ისეთი რეაქციებიც, რომლების დროსაც ერთი, ორი, სამი და მეტი ატომებიც ერთ ელემენტისა უერთდება ან ერთს ან მეტს ატომებს მეორე ელემენტისას და ამნაირად ჩნდება რთულ ნივთიერების მოლეკული, რომელიც შესდგება სამ, ოთხ, ხუთ და მეტ სხვა-და-სხვა ატომებისაგან. მაგალითად გოგირდოვან ვერცხლის მისაღებად, როგორც გამოცდილება გვიჩვენებს, უნდა ავიღოთ ერთ ნაწილ გოგირდზედ (წონით) 6,72 ნაწილი ლითონ ვერცხლისა. ვერცხლის ატომი კი უმსუბუქეს ელემენტის ატომთან შედარებით უნდა იწონიდეს 107,66 ისე რომ, თუ ერთ ნაწილ გოგირდზედ 6,72 ნაწილი ვერცხლი

მოუდის გოგირდის ერთ ატომის წონაზედ, რომელიც უდრის

$$32, \text{ მოუვა } 215,22 \text{ ვერცხლის წონა } \begin{array}{r} 1-6,72 \\ 32 - \times \\ \hline \times = 215,22 \end{array} \text{ ანუ}$$

$215,22: 107,66 = 2$ ატომი ვერცხლისა. ამნაირად გოგირდოვან ვერცხლის ფორმულა იქნება Ag_2S ე. ი. ორი ატომი ვერცხლი და ერთი ატომი გოგირდი.

ასეთ რეაქციებზედ და რთულ ნივთიერებებზედ ვილაპარაკებთ უფრო დაწვრილებით ქიმიურ ნივთიერებათა აღწერის დროს.

კრისტალლოგრაფია

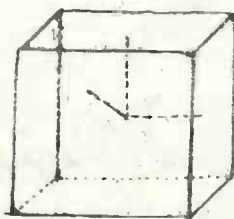
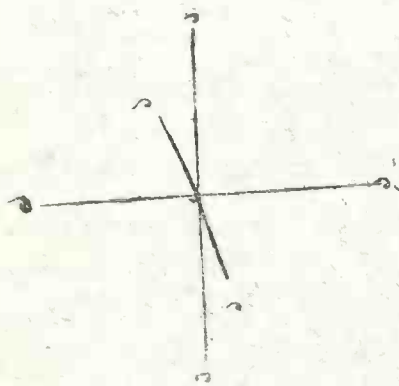
ამორფიული და კრისტალლიური ნივთიერებანი. კრისტალლოგრაფია ანუ კრისტალთ აღწერა. პარამეტრები, სიმეტრიის დერძები და სიტყვები. ექვსი სისტემა ანუ კლასი კრისტალლიურ ფორმებისა: 1) სწორი, 2) კვადრატული, 3) ჰექსაგონალური ანუ ექვსკუთხოვანი, 4) რომბიული, 5) მონოკლინოედრული ანუ ერთსოლისებურ კუთხოვანი და 6) ტრიკლინოედრული ანუ სამსოლისებური კუთხოვანი სისტემები დიმორფიული და იზომორფიული კრისტალლები.

სანამ ელემენტთა და რთულ ნივთიერებათა დაწვრილებით აღწერას შეუდგებოდეთ, საჭირო არის მოკლედ გავეცნოთ ერთს ფრიად საყურადღებო ნივთიერებათა დამახასიათებელ საშუალებასაც, ესრედ წოდებულ კრისტალდად ქცევას. ნივთიერებათა გამოსაცნობად, დასახასიათებლად სხვა ფიზიკური საშუალებაც არის, მაგალითად, ნივთიერებათა გაღლობის და დუდილის ტემპერატურის შეტყობა, მათი სიმჭირხნის გამომანგარიშება წმინდა წყალთან შედარებით და სხვანი, მაგრამ ყოველივე ეს, უეჭველია, მკითხველმაც კარგად იცის თუ ფიზიკიდან არა, ყოველ დღიურ ცხოვრებიდან მაინც. ამიტომ ჩვენ გავჩერდებით მხოლოდ კრისტალდად ქცევის საშუალებაზედ.

ჩვენ ვიცით, რომ ნივთიერებას შესაფერ პირობებში შეუძლიან სამგვარი მდგომარეობა მიიღოს მაგარი, ხსნილი და გაზოვანი; ყველა ამ სამ მდგომარეობის ნივთიერებაც გვინახავს; მაგალითად, მიწა, წყალი და ჰაერი, მაგრამ ძვირად თუ ვისმეს მიუქცევია ყურადღება მაგარ ნივთიერებათა ორ სხვა და სხვა გვარის შეხედულობისათვის, უკეთ რომ ვსთქვათ, ფორმისათვის. ყველასაგან კარგად ცნობილი გამომწვარი კირი ან ცარცი წარმოადგენენ ერთ გვარ ფორმის ნივთიერებათა, მეორეგვარ ფორმისას კი, ვსთქვათ, საქმელი მარილი, ან შაქარი. გამომწვარი კირი და ცარცი შესდგებიან ვანუსაზღვრელ ფორმის პაწაწა ნაწილებისაგან და ხელით შეხების დროს სიმბილის შთაბეჭდილებას ახდენენ. ნივთიერებათა ასეთი ფორმა-შეხედულება აიხსნება მათ მოლეკულების უთანადრიგო არეულ მდგომარეობით; მოლეკულების არა წყობიერ, ურთიერთშორის მიმზიდველობა-შეერთება კი მათ შემადგენელ ატომთა თვისებათა შედეგი უნდა იყოს. ასეთ თუ ისე, ჩვენთვის საჭირო არის მხოლოდ ვიცოდეთ, რომ ატომთა შეერთებით წარმოშობილი მოლეკულები ზოგიერთ შემთხვევაში თავისებურ ურთიერთშორის მიმზიდველობით გააჩენენ ხოლმე განუსაზღვრელ ფორმის ან აგებულების პაწაწა ნაწილებს, აი ასეთ გამოურკვეველ აგებულების პაწაწა ნაწილებისაგან შემდგარ ნივთიერებათ უწოდებენ სახელად ამორფიულ ნივთიერებას. ამ მხრით სრულებით სხვა ხასიათის ნივთიერებათ წარმოადგენენ საქმელი მარილი და შაქარს, კვნიტ მარილში ან შაქრის ნატეხებში ჩვენ ადვილად ვამჩნევთ განსაზღვრულ აგებულობის ნაწილებს; მარილში, მაგალითად, ერთნაირის სიგრძე-სიფართის და სიმაღლის კოლოფის მზგავს პატარა ნაწილებს, კუბებს. შაქარში კი ამგვარისავე, ხოლო უფრო მოგრძო კოლოფის მზგავს ნაწილებს, პრიზმებს; ამ გვარისავე ფორმის ნაწილებს, ხოლო გადიდებულს წარმოადგენს ესრედ წოდებული შაქარ-ყინული. უკანასკნელი იგივე შაქარია და ადვილად ჩნდება შაქრით გაჟენთილ წყალში. ასეთ წყალში ჯერ სულ პაწაწა შაქრის პრიზმები ჩნდება, შემდეგ კი ისინი თან და-თან იზრდებიან და ვეებერთელა პრიზმებად გარდაიქცე-

ვიან. ამ გვარადვე შეგვიძლიან მარილის დიდი კუბებიც მივი-
ლოთ: ამისათვის საკმარისია ცოტაოდენ წყალში იმდენი მა-
რილი გავჰხსნათ, რომ ამაზედ მეტის გახსნა მასში შეუძლებელი
შეიქმნას და ამას შემდეგ მარილით გაჟენთილი წყალი რამოდე-
ნიმე დროის განმავლობაში გაუნძრევლად დავტოვოთ. აქაც, რა-
საკვირველია, ჯერ პატარა კუბები გაჩნდება და შემდეგ კი
ისინიც დიდებად გარდაიქცევიან. მარილის კუბები და შაქრის
პრიზმები, რასაკვირველია, ამ ნივთიერებათა მოლეკულებისაგან
შენდებიან, ხოლო აქ ამგვარი აშენება მათ წყობიერ მიმზიდველო-
ბას უნდა მივაწეროთ. ამ გვარად აშენებული განსაზღვრულ ფორ-
მის ნივთიერება სხვა და-სხვა მიმართულებით, სიგრძით, სიფართით
და სიმაღლით სხვა-და-სხვა ფიზიკურ თვისებასაც იძენს: მაგა-
ლითად, სინათლის სხივები ვერ გადიან ერთნაირის ძალით გამ-
ქრიახ პრიზმა-კუბების სიგრძე, სიფართე, სიმაღლით. ნივთიე-
რებათა ამ გვარ თვისებით, როგორც ვიცით, სარგებლობენ
ფიზიკოსები სინათლის შესასწავლად. ამნაირად მოლეკულების
წყობიერ შეერთებით აშენებული განსაზღვრულ აგებულობის
ნაწილები, პრიზმები და კუბები წარმოადგენენ ესრედ წოდებ-
ულ კრისტალებს. სხვა და სხვა შედგენილების ნივთიერება
სხვა-და-სხვა ფორმის კრისტალებს ჰბადავს ხოლმე; ასე რომ
ხშირად კრისტალის ფორმა ნივთიერების ქიმიურ შედგენილე-
ბის მაჩვენებელიც არის. როგორც ზევით დავინახეთ, კრისტალ-
ლების მისაღებად, ნივთიერება წყალში ან სხვა რამ შესაფერ
სითხეში უნდა გავჰხსნათ და ამრიგად დამზადებული სითხე გაუნ-
ძრევლად უნდა დავსტოვოთ ცოცა თუ ბევრ დროის განმავლო-
ბაში. ასეთ საშუალებას კრისტალოდ ქცევას უწოდებენ, თვით
მეცნიერებას კი, რომელიც სხვა და-სხვა ფორმის კრისტალებს
განიხილავს კრისტალოგრაფიას ანუ კრისტალთ აღწერას უწო-
დებენ. ნივთიერებათა კრისტალურ ფორმისდა მიხედვით გა-
მოსაცნობად საჭირო არის ვიცოდეთ, რამდენად ფორმის
კრისტალები არის ცნობილი მეცნიერებაში, ასეთი ფორმები
ურიცხვია, მაგრამ მათ ადვილად გასაცნობად და დასანახ
სოფრებლად მეცნიერებაში მიღებული არის ექვსი სისტემა ანუ

კლასი. ეს ექვსი სისტემა დაფუძნებულია სრულებით უბრალო მოსაზრებაზედ. წარმოიდგინეთ კუბიკური ფორმა ანუ კოლოფი, რომლის სიმაღლე, სიფართე და სიგრძე ერთი და იგივე არის და კოლოფის შუაში კი წერტილი. რადგან კოლოფის სიგრძე, სიფართე და სიმაღლეც ერთნაირი არის, ცხადია, შუა წერტილი კოლოფის ორ სიფართით მდებარე გვერდებიდან, ორ სიგრძით და ბოლოსაც ორ სიმაღლით (ქვევით და ზევით) მდებარე გვერდებიდანვე ერთნაირს მანძილზედ უნდა იყოს დაშორებული. წერტილიდან დაწყებულ მანძილებს სიგრძე, სიფართე და სიმაღლისკენ მიყოლებით უძახიან პარამეტრებს. აქ მოყვანილ მაგალითში, ე. ი. კუბში სამივე პარამეტრები ერთნაირნი არიან და ერთ საზოგადო წერტილში შეერთებით ასეთი მანძილები ხაზებით აღნიშნულნი შეადგენენ 90 გრადუსიან კუთხეებს.

ეხლა, თუ წარმოვიდგენთ, რომ სამივე პარამეტრი სხვა და სხვა, ან ორი ერთნაირია და მეორე სხვა ან ერთი ერთმანეთთან შეხვედრით არ შეადგენენ 90 გრადუსიან კუთხეს, ან 90 გრადუსიან და არა 90 გრადუსიანსაც, ჩვენ აღვილად

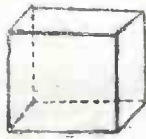
გავიცნობთ ყველა კრისტალურ ფორმების მხოლოდ რამოდენიმე კლასად ანუ სისტემად დაყოფის საბუთსაც.

I: ჰირველ სისტემას ეკუთვნიან კუბისებური, ე. ი. ერთნაირი პარამეტრების კრისტალები. კრისტალების ამგვარ კლასს უძახიან სწორ სისტემას. თუ ასეთ კრისტალებში, მაგალითად, კუბში წარმოვიდგენთ შუაგულ წერტილიდან ორ ერთი მეორის პირდაპირ მდებარე გვერდებამდე მისულ პარამეტრებს, ჩვენ მივიღებთ სამ ერთ-ნაირ სიგრძის ხაზებს, რომელთაც კრისტალის ღერძებს უძახიან. ცხადია, რომ კუბში ყოველ ღერძს ზევით მდებარე წერტილებისათვის, შესაფერი სიმეტრიული წერტილები მოიპოვება იმავე ღერძის ქვეით. ამ გვარ სიმეტრიას უფრო ადვილად წარმოვიდგენთ, თუ ჩვენ რომელიმე ღერძის გაყოფებით კუბს ორად ვაფაპობთ და ამნაირად მიღებული კუბის ორი ნახევარი ვსთქვათ რაიმე სიბტყით არიან ერთი მეორისაგან დაშორებულნი. რაღა თქმა უნდა, ასეთ სიბტყით ორივე მხრით მდებარე კუბის ნახევრები სრულებით ერთნაირნი, სიმეტრიულნი იქნებიან: ყოველივე წერტილისათვის სიბტყის ერთ მხარეზედ, მეორე მისთვის სიმეტრიული წერტილი მოიპოვება სიბტყის მეორე მხარეზედ.

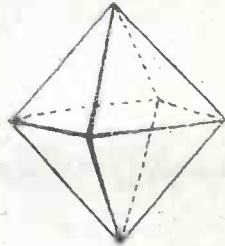
კრისტალოგრაფიაში ასეთ სიბტყეს, რომელიც ჰყოფს კრისტალს ორ სიმეტრიულ ნაწილებად, უძახიან სიმეტრიის სიბტყეს, იმ ღერძს კი, რომელიც განვლო ასეთმა სიბტყემ, სიმეტრიის ღერძს უწოდებენ.

სხვა და სხვა სისტემის კრისტალები განსხვავდებიან სიმეტრიის სიბტყეთა და ღერძთა რიცხვით, რაც, რასაკვირველია, დამოკიდებული არის პარამეტრების და მათ შეერთებით წარმომდგარ კუთხეების სხვა და სხვაობაზედ. ჩვენ ზედმეტად

მიგვაჩნია სხვა-და-სხვა სისტემის სიბტყეებსა და ღერძებზედ ლაპარაკი, რადგან ეს სპეციალური კითხვა არის, რომელიც მსურველს შეუძლიან კრისტალოგრაფიაში გაიცნოს. აქ აღვნიშნავთ მხოლოდ დანარჩენ სისტემებსაც პარამეტრების და კუთხეების მიხედვით. პირველ სწორ სისტემის გასაცნობლად მოვიყვანთ ორიოდ მაგალითს:

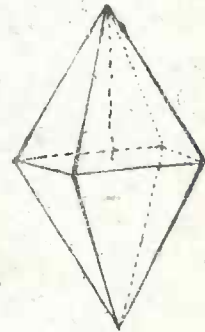
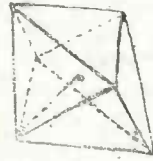
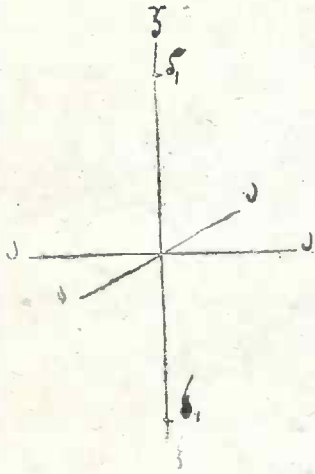

ღესაედრი ანუ კუბი.

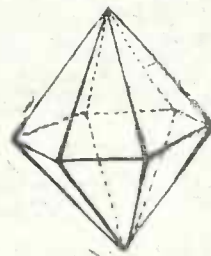
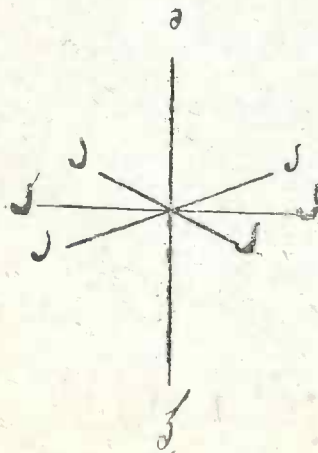
ოკტაედრი.

კუბის და ოკტაედრის ან სხვა პირველისავე სისტემის ფორმების შეერთებით წარმოსდგება უფრო რთული კომბინაციური ფორმები. II.-მეორე ესრედ წოდებულ კვადრატულ სისტემას ეკუთვნიან ისეთი კრისტალები, რომლებშიაც სამ მიმართულებით სამი ღერძის გაყვანა შეიძლება, ხოლო ამ სამ ღერძიდან ორი სიფართის და სიგრძის ერთნაირნი არიან, მესამე კი სიმალლით შეიძლება ან მათზედ უფრო მოკლე, ან უფრო გრძელი იქნეს. რაც შეეხება ღერძების შეერთებით წარმომდგარ კუთხეებს, ისინი ყველანი ერთნაირნი არიან და უდრიან = 90 გრადუსს.

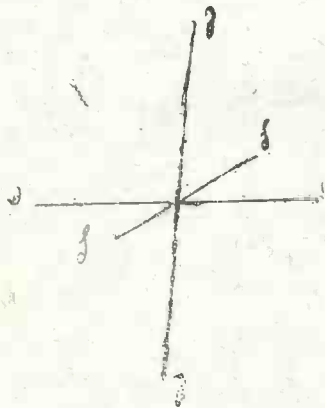
სხვა და სხვა ღერძებიანი (სიმალლით) კვადრატული პირამიდები.

III. მესამე გეკსაგონალური ანუ ექვს კუთხოვანი სისტემა. ამ სისტემის კრისტალოები ექვს სიმეტრიულ ნაწილებად შეიძლება დაიყოს, რადგან გვერდითი ღერძების შეერთებით წარმოსდგება ექვსი გრადუსიანი კუთხეები. ამის გამო ყველა გვერდითი ღერძები ერთნაირის სიგრძისა და არიან, სიმალლის უმთავრესი ღერძი კი სხვა სიგრძისა არის და გვერდითი ღერძებთან შეერთებით შეადგენს 90 გრადუსიან კუთხეს.

დეკსაგონალური ანუ ექვს კუთხოვანი პირამიდი.

IV.—მეოთხე რომბულ სისტემის კრისტალებში ვამჩნევთ სამივე მიმართულებით სხვა და-სხვა სიგრძის ღერძებსა. თუ ერთ რომელსამე ღერძს უმთავრეს ღერძად ჩავთვლით, ორ დანარჩენთაგან ერთი უფრო მოგრძო იქნება მეორესთან შედარებით და ამიტომაც პირველს უფრო გრძელს ეძახიან მაკროდოგონალს (ბერძნულად მაკრო ნიშნავს გრძელს), მეორეს მოკლეს კი ბრახიდოგონალს (ბრახი — მოკლე). ამ სამ სხვა-და-სხვა სიგრძის ღერძების შეხვედრით მხოლოდ 90 გრადუსიანი კუთხეები სჩნდება.

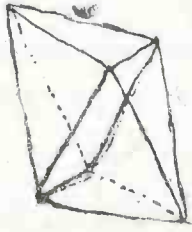

რომბული
პრამ და

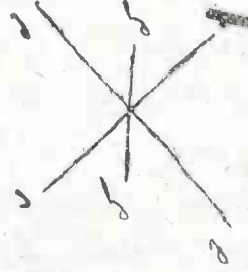
V.—მეხუთე მონოკლინოედრიული სისტემა. ამ სისტემის კრისტალებშიაც სამივე მიმართულების ღერძები სხვა და-სხვა სიგრძისანი არიან. ერთი მათგანი დანარჩენ ორ ღერძთან შეხვედრით შეადგენს 90 გრადუსიან კუთხეებს; უკანასკნელ ორ ღერძის შეხვედრით კი წარმოსდგება არა 90 გრადუსიანი, ე. ი. არა სწორი კუთხე.

აქედან წარმოსდგა ამ სისტემის სახელიც მონოკლინოედრიული. ანუ ერთ სოლისებურ კუთხოვანი სისტემა; ამ

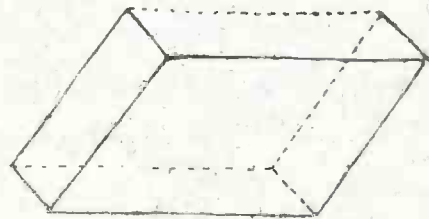
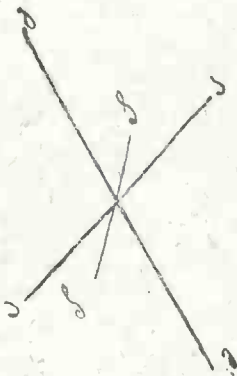
სისტემის ტიპური ფორმა მონოკლინოედრიული პირამიდი არის.

მონოკლინოედრიული
პირამიდი

VI.—ბოლოს შეექვსე სისტემას ტრიკლინოედრულსან სამ სხვა და-სხვა სოლისებურ კუთხოვან სისტემას უძახიან. აქაც სამ სხვა სიგრძის ღერძებს აქვს ადგილი იმ განსხვავებით კი, რომ სამივესავე შეხვედრით სხვა-და-სხვა არა სწორი არა 90-სიანი კუთხეებისა ჩნდება. ყოველ ამ სისტემის ნივთიერების კრისტალს თავისი განსაზღვრული სამ ღერძთა შორის დამოკიდებულება და სამი განსაზღვრულივე არა სწორი, არა 90-სიანი კუთხეები აქვს.

ტრიკლინოედრიული პრიზმი.

არის ისეთი ნივთიერებანიც, რომელნიც კრისტალლად ქცევის დროს ორ გვარ სისტემის კრისტალლებს ჰზადვენ ხოლმე,

და მათ უძახიან სახელად დიმორფიულ ნივთიერებათა. სხვა-და სხვა ნივთიერებათ კი, რომელნიც ერთისა და იმავე სისტემის კრისტალებს ჰხადვენ ხოლმე, უწოდებენ სახელად იზომორფიულ ნივთიერებათა.

ელემენტების კლასიფიკაცია

როგორც ზევით დავინახეთ, ყველა ელემენტებს ჰყოფენ ორ ჯგუფად ანუ კლასად: ლითონებად და არა-ლითონებად ანუ მეტალოიდებად. ლითონები ბრწყინავენ, პრიალობენ, მათ კარგად გაჰყავთ სითბო და ელექტრონი; არა-ლითონები კი, როგორც, მაგალითად, გოვირდი, ფოსფორი და სხვანი, ამ მხრით უფრო განსხვავდებიან ლითონებისაგან. ელექტრონის ზედმოქმედების მიხედვით ლითონები უფრო მიმატებით ელექტრონის მექონნი არიან, ვიდრე არა-ლითონები. უფრო გასაგებად რომ ვთქვათ, უბრალო ორ ელემენტოვან ნივთიერებაში ელექტრონის ზედ მოქმედებით ლითონი გამოკლებით პოლიუსზედ, ე. ი. ცინკზედ მოიყრის თავს, რადგან ლითონის ატომები, როგორც მიმატებით ელექტრონის მექონნი, გამოკლებით ელექტრონისკენ მიილტვიან, არა-ლითონები კი მტკიცებით პოლიუსზედ ანუ ნაწშირზედ ან კოქსზედ. ამ გვარი განსხვავება ლითონების არა-ლითონებისაგან არ არის სავესებითი, რადგან ზოგიერთი არა ლითონები თუმცა გარეგან თვისებებით დიდად განსხვავდებიან ლითონებისაგან, სამაგიეროდ თავის ქიმიურ თვისებებით სრულებით წააგავან ლითონებს. ამიტომ ეს უბრალო და სინამდვილეს მოკლებული კლასიფიკაცია უარ ყოფილ იქმნა და საუკეთესოდ აღიარეს ახალი კლასიფიკაცია ან სისტემა, რომელიც შეიცავს ყველა დღეს ცნობილ და მომავალში მოსალოდნელ ელემენტებს და რომელიც დაფუძნებული არის ელემენტების ატომთა წონის რაოდენობებზედ. ამ სისტემით, რომელიც სავსებით შეიმუშავა ბ. მენდელეევი, ელემენტთა თვისებანი თავიანთ, ატომების წონათა პერიოდულ ფუნქციებს წარმოადგენენ. ე. ი. ატომების წონათა ცვალებადობისდა

ზიხედვით პერიოდულად ანუ ჯგუფ-ჯგუფობით და შესაფერად იცვლება ელემენტთა თვისებებიც. ეს სისტემა დღეს ცნობილი არის პერიოდულ სისტემის სახელით. დაწვრილებით პერიოდულ სისტემას ჩვენ ადვილად გავიცნობთ ცოტაოდენ ფაქტიურ ცნობების განმარტების შემდეგ. მხოლოდ ერთი ელემენტი არ შედის პერიოდულ სისტემის ჯგუფებში, მას ამ სისტემაში განცალკევებული ადგილი უჭირავს და ამიტომაც უმჯობესია იქნება თავდაპირველად გავეცნოთ ამ თავისებურ ელემენტს.

ა. გ. კლდიაშვილი.

შეათე №-ში „მაკბე მინერალური ქამია“-ში შემდეგი კორექტურული შეცდომები შეგვეპარა:

		დასტაბულოია:	უნდა იყოს:	
გვერდი 3	ქვეიდ.	ჯოტაოდენი	—	ცოტაოდენი
სტრიქ. 5				
გვერდი 8	ქვეიდ.	706	—	70-ს
სტრიქ. 7				
გვერდი 16	ზევიდ.	მოქმედების	—	მოქმედობს
სტრიქ. 7				
გვერდი 17	ქვეიდ.	ქალი	—	ქილა
სტრიქ. 17				
გვერდი 18	ქვეიდ.	ენერგიის	—	ენერგიას.
სტრიქ. 4				

ზიზლიოზ ჩაფია

საუნჯე ავათმყოფოზიისა

ა ნ უ

აღწერა და წაშლობა ყოველგვარ ავათმყოფოზათა, დოქტორ
ა. ი. ფედოროვისა, თარგმანი ი. როსტომაშვილისა, 1903 წ.
ქ. თბილისი. იაფ-ფასიანი გამოცემა სტეფანეკონსტანტინეს-
ძის ზუბალაშვილის საფასით. № 18. ფასი 15 კ. 101 გვ.

1

ცრუ-მორწმუნოება ისე ბუნების მოვლენათა სფერაში არ
არის ჩვენში ძლიერი, როგორც ავადმყოფობა-მკურნალობის
სფერაშია. არამ თუ სოფლის ხალხს ჯერ ქალაქში მცხოვრებ-
თაც კი სწამთ მკითხავი, ჯადო, თილისმა და სხვა... ქუთრუ
შა, ყვავილი, წითელა, მუცელ-კეთილი და სხვა ამ გვარი გა-
დამდები საძაგელი ჭირი გაუნათლებელს ხალხში ჯერ დღესაც
ბატონობენ, ანგელოზებად ითვლებიან.

აი ამ გვარ სიბნელეშია ჯერაც ჩვენი ხალხი და რალა თქმა
უნდა, ყოველ გვარ მეცნიერების პოპულიარიზაცია, ხალხი-
სთვის გასაგებად დაწერა და გამოცემა ჩვენთვის დიდად საჭი-
როა. მხოლოდ ჩვენ იმ აზრისა ვართ, რომ სამეცნიერო საჯა-
რთან რომელი დარკიც, საჯანიც გინდა აიღოთ და რა საჯანის გამ-
დაბიობაც მოისურვოდ, შრამა იმან უნდა იკისროთ, ვისაც რა საჯანი
სპეციალურად, მეცნიერულად შეგისწავლიათ. მაშასადამე სამკურნა-
ლო მეცნიერების სახალხოდ დაწერა ანუ თარგმნა მხოლოდ
მკურნალს შეუძლია, მისი ვალია. მაგალითისთვის შორს, სა-

ზღვარ-გარეთ ნუ წავალთ; ამ რამდენიმე თვის წინად რუსებმა სახალხო კარაბადინი გამოსცეს და იციოთ რანაირად? ჯერ სამი ოთხი დოქტორი მუშაობდა, მერე, თავის თავსაც რო ვერ ენდნენ, პროფესორს თარხნიშვილს მიმართეს და მისი რედაქტორობით გამოსცეს,*) დიად აი ასეთ მიძიმე და სერიოზულ საქმედ მიაჩნიათ სხვაგან სახალხო დაწერა სამკურნალო მეცნიერებისა. ჩვენში კი ყველაფერს საკვირვლად ადვილათ ვუცქერით, რაღა გვიჭირს! სამკურნალო მეცნიერებაში ქართველებმა აგერ იმდენად წინ გავუსწარიოთ განათლებულს ევროპას, რომ „ყოველ გვარ ავთამყოფობის საუნჯე“ შევქმენით.

დარწმუნებულნი ვართ, მთარგმნელს არც კი წაუკითხავს თავისი შრომა, თორემ აბა რა საკადრისი იყო ამ დასახიჩრებულ წიგნაკისათვის „საუნჯე“ ეწოდებინა. მაშ რისთვის ჩაიდინა ასეთი საქმე? იმისთვის, ბატონებო, რომ ეს დალოცვილი მეტად ჩქარობს, თავის გულკეთილობით მას უნდა, რომ ჩვენ ქართველ კაცს ყოველ მეცნიერების „საუნჯე“ ჰქონდეს და ეს ყველა „საუნჯე“ და „სალარო ცოდნისა“ მასი კალმის წვერიდან გამოვიდეს.

ენციკლოპედისტობა, ვინ ამბობს, დიალაც რომ საუცხოვო რამ არის, მაგრამ არც ასეთი უყურადღებობა უნდა, როგორც ამ თავის „საუნჯეს“ მოჰქცევია. სხვა არა იყოს რა, დალოცვილი, კორრექტურას მაინც გაასწორებდა.

აბა რა სასიამოვნოა: წუბალაშვილი, ცგვირი, ბაღდასა, ძონს, საღსრილამ, наатонка იოდა, დწვეთ, დარაის, кровеносные банни, ადამ-ადამიანსაც და სხვა, ჰმ გვერდზე კიდე სათაური ტექსტში აურევია.

თუმცა ჩვენ იმ აზრისა ვართ, რომ აწავითარ, სულ უბკალო კორრექტურულ შეცდომებსაც კი სახალხო წიგნში ადგილი არ უნდა ჰქონდეს და მით უფრო საექიმო დარიგებაში, მაგრამ ამ წვრილმანებმა თქვენი ჭირი წაიღოს—დეე ლარმა გაიტანოს, ხოლო ვერ ვაპატიებთ ვერას გზით ამ წიგნის აქრელებას

*) სომხურს ენაზე უკვე გადმოთარგმნა და გამოსცა დოქტორმა ზაბოვმა, ენაზეთ ჩვენი ქართველ დოქტორები როდისღა გვადიროსებენ.

რუსული სიტყვებით. დეე წამლების და სატკივრების სახელი რუსულადაც იყოს (თუმცა მკოდნე კაცი ლათინურს იხმარდა, როგორც საზოგადოთ არის მიღებული); მაგრამ ეს რაღა უბედურებაა! ჩვეულებრივ სიტყვებს და მთელ წინადადებას რაღა განმარტებასჭიროდა: слабительное, запоръ, рвотное, кисточка, кончикомъ трубочки, древесный, сокъ, отваръ, во время шелушенія, чистый, кусочкомъ синяго мѣднаго купароса, секунда, минута, уменьшается число кровавыхъ шариковъ, клистиръ изъ теплаго отвара ромашки, камфорнымъ спиртомъ, ушибы головы, шелушеніе, нутрянымъ саломъ, согревательныя припарки или примочки და სხვა და სხვა.

ახლა აქედგან რა დასკვნა გამოგყავთ? იმას კი არ იფიქრებენ, რომ ბ. როსტომაშვილი მერანს რომ მიაჭენებდა, სისწრაფეში ქართული შემოაკლდა და რუსული ლექსით ხელი მოინაცვლა... ვაი ჩვენს დაქუცმაცებას! ჩვეულებრივ სიტყვებსაც-კი უცხო ენიდან ვსესხულობთ მერე რასიტყვებს, იმ სიტყვებს, რომელიც პირველ კლასის ქართველ მოწაფეშეც კი სირცხვილია რომ არ იცოდეს.

ბ. როსტომაშვილი მსკოვანი პედაგოგია, გამოცდილი ლიტერატორია, კაცი რედაქტორი და გამომცემელია, ჟურნალ „მოგზაურისა“ და რამდენიმე „საუნჯისა“. მანვე გამოსცა რამდენიმე ტომი „სალარო კოდნისა“ და მრავალი მოზდილი და მომცრო წიგნები და წიგნაკები. ე. ი. კაცი ქართულ სიტყვიერების და მწიგნობრობის სათავეში სდგას. მაშასადამე ჩვენ სრული უფლება გვაქვს, ამ გვარ სწავლულ კაცისაგან მეტი მოვითხოვოთ.

მოგეხსენებათ, რომ ხალხის ენა, სიტყვიერება ევოლიუციის მტკიცე კანონს ემორჩილება, ენა ვითარდება, ლიტერატურა კულტურის ზე გავლენით წინ მიისწრაფვის, პროგრესიული ზდა ეტყობა. ეს ყველა ასეა, მაგრამ გასაკვირველს ვართ, ამდენს ხანში ბ. როსტომაშვილმა რითი ვერ შეისწავლა ქართული ენა, აქამდე აღლო რითი ვერ აართვა.

ნათქვამია, „ერთი ალილუია მღვდელსაც შესცდებოა“. ვსთქვათ შესცდა და რაც თავის საქმე არ იყო, იმას მოჰკიდა ხელი, კარგი და პატიოსანი, მაგრამ ენამ რაღა დაუშავა, ნუ თუ საჭიროა მოვავიწყებოთ, რომ ხალხისთვის დაწერილი წიგნი უნდა დაიწეროს მეტად გასაკებ ენით, სადათ, მოკლე-მოკლე წინადადებებით. მეტადრე როცა სამკურნალო მეცნიერებას აქართულებთ, შრამს ერთი-ორად მეტი გმართებთ, რადგან სიკვდილ-სიცოცხლეზე ბასობთ და არა ქალ-ვაჟთა მიჯნურობაზე. ერთის სიტყვით, ისეთის ხერხით უნდა აავით წინადადება ისეთი კონსტრუქცია უნდა მისცეთ, რომ მთლად წერტილები და მძიმეები თუნდ რო კიდევ გამოცდილობთ გამკაცლოთ, მით წინადადებას აზრი მაინც არ შეეცვალეს. ეს სიფრთხილე, მეტადრე საქმიან წიგნში, საჭირო იმიტომ, რომ მდებიან მწიგნობარი არავითარ ნაშნებს მართლ წერისას არ დაკიდევს. არ უსწავლია და ადვილად შეიძლება უნებლიეთ ცოდვაში ჩავაგდოთ. გარდა ამისა ქართული ენა სრულებით უცხოა რუსულ ენისთვის. მაგალითად, ქართულ ენას საშინლად ეჩთირება მრავლობითი რიცხვის „უზრავნოთ“ ხმარება. იქ, სადაც თვით ენის ბუნება არ მოითხოვს, ძალიად ჩაჩხირული მრავლობითი რიცხვი საშინლად ამახინჯებს წმინდა ქართულს. ასევე ითქმის ნაცვლითი სახელზე, ამის შესამჩნევად არც დიდი ლინგვისტობაა საჭირო და არც პროფესორობა ქართულ ენისა საკმაოა მხოლოდ კაცს ყურთა სმენა გადაგვარებული არა ჰქონდეს. დეე ჩვენი ახალგაზდა მწერლები რუსულის ზეგავლენით სცდებიან, თარგმნის ავტორს რაღა დაემართა, ხო ამდენი ხნის მწერალია. იმის მაგივრად, რომ სანიმუშოდ, სამაგალითოდ გახადოს თავის მწერლობითი ენა დესტილი და მით ახალთაობამ მას მიჰბაძოს, თითქოს განგებ ამახინჯებს სამშობლო ენას. მთლად ეს წიგნი „საუნჯე ავათმყოფისა“ ანიდან ჰოემდე ხალასი რუსიციზმია — პირდაპირ რუსული დაწერილი ქართული ასოებით.

აბა თქვენი ჭირიმეთ ნეტა სადაური ქართულია;

1) ფილტვებს და გულს უჭირდება წესიერად მუშაობა, მოქმედებენ, ასე ვთქვათ, ძალ-დატანებით. 2) თუ ის კაცს იმისგან დაემართა. 3) ზემო-აღწერილ სნეულებაში მუდამ უნდა

მოელოდეთ მორჩენას, აქ კი, თუმცა არა მალე, სიკვდილს.
 4) ხორცინი*) საჭმელი ეჭირვებათ. 5) თუნდაც რომ გამოვიდეს,
 რომ ტვინის ანთებით არ ყოფილა ავად. 6) მოქმედებენ რაი-
 მე ანა ძლიერი მიზეზები, 7) გურგვალი რკინა. 8) როცა ადა-
 მანები ერთმანერთს ძალზე აწვებიან. 9) ემართება კაცს გადამ-
 დები სენების დროს. 10) მწვავე ანუ ჩქარადა. 11) საჭმელი
 კოვზი. 12) ნახველი ამოსდის მტრედ ძნელად. 13) საჭმელი
 კოვზი. 14) ავადმყოფის პირის სახე კვლავ საღ სახეს მიიღებს.
 15) თუ ბავშვს ჭია ჭყავს. 16) წყალში დამხრჩვალის შველა
 (ჩემი მტერიც ნუ დამხრჩვალა, თორე ველარას უშველის აქვე-
 ნი „საუნჯე“.) 17) ქუნთრუშა იწყება მამეტებულად ერთბაშად.
 18) ასეთი დაწვა იცის შორიდან ცეცხლმა. 19) თუ დაწვა მეო-
 რე გვარია, 20) ადამიანი უეცრად წაიქცევა როგორც მოჭრი-
 ლი უნა (მტკნარი რუსიციზმი თუ გნებავთ ეს არის), 21) შემ-
 დეგში კი მალე ეწვევა სისუსტე, ძილი და ადამიანი, რა თქმა
 უნდა, ადვილად გაცივდება, გაუიხება დაჯევის მაგივრად, როცა
 ზამთარში სადმე მიდიხართ...

კმარა. მთლად წიგნს აქ ხო ვერ ამოვწერთ... ან კი რა
 საჭიროა... აბა გვიჩვენეთ ამ წიგნში თუნდ პაწა ადგიალი
 მინუშად წმინდა ქართულისა

დიაღ, ბატონებო, „საუნჯე ავადმყოფისა“ იმიტომ კი არ
 არი თარგმნილი და გამოცემული, რომ ავადმყოფის გულს
 ესაღბუნოს, არამედ კარგად მყოფი ქართველიც აადელოვოს და
 ეროვნული თავმოყვარეობა შეუღახოს, თუ არა და ასე თათა-
 რახნიად შეთითხნილმა წიგნაკებმა ან კი ვის რა სარგებლობა
 უნდა მოუტანოს.

II

ახლა რაც შეეხება სატკივართა და წამალთა სახელებს,
 ამათი ტერმინელოლით იქამდე მდიდარია ძველი ქართუ-

*) კურსივი ყველგან ჩვენია.

ლი სამკურნალო ლიტერატურა, რომ შეიძლება ასიოდე ახალი წამლის და ათიოდე სატკივრის სახელი არ მოიპოვებოდეს ქართულს ენაზე, თორე დანარჩენი ჩვენს ძველებს ყოველივე საჭირო ტერმინი უკვე შემუშავებული, ნახმარი და დაკანონებული აქვს. აბა გავსჩხრიკოთ ამ შემთხვევაში როგორ მოქცეულა „საუნჯის“ ავტორი. როგორ და სრული პროფანაცია მეცნიერებისა თუ გნებავთ ეს არის! აქაოდა მე არ ვიციო, თუ ესა და ეს ტერმინი ქართულს ენაზე მოინახებო, აუღია ბ. როსტომაშვილს და სულ უბრალო სახელებიც-კი, რომელიც ჩვენში ყველა მეწვრილმანემ და „ექიმ“ დედაკაცებმაც იციან, აუღია და თითონ უთარგმნია რუსულიდან ქართულად, მაშ როგორ მოითმენს ქართველი კაცი, თუ რომ შერე ამერიკა არ აღმოაჩინოს!

გვიკვირს!.. ნუ თუ საჭირო იყო იმის თარგმნა (მერე როგორი თარგმნა) რაც არის და გვაქვს მამაპაპათაგან სამკვიდროდ გადმოცემული.

„საუნჯეში“ ფარმაცევტიულ და ქიმიურ ტერმინების შესახებ შემდეგი აბდა-უბდა ვპოვებ:

1) ერთს სამკურნალო ძირს ეწოდება *Radix ipecacuanhae* ლათინურად *рвотный корень* რუსულად და რუს ძირს ქართულად. საუნჯის ავტორს კი აქა და რუსები *рвотный корень*-ს უძახიანო, ამდგარა და ქართულად სამნაირი სახელი დაუნათლებია: 1) პირიდან საქმობის ძირი. 2) სასაქმებელი ძირი და 3) პირღებინების ძირი. ხოლო მე 37 გვერდზე ამ თავის ნათარგმნს ძირს *рвотный камень*-ს უძახის!?

2) ყველა ყველა და ე შრატე დოსაგან რომ ვერ გაგირჩევიათ, ეგ ვერაფერი ამბავია. *Молочная сыворотка* (და არა *сыворотка*, როგორც თქვენ სწერთ მე-16 გვ). რძის შრატეა და არა დო როგორც თქვენ გითარგმნიათ.

დღეს რუსულად *пахтанье* ჰქვიან, ხოლო ლათინურად *lactebutyrum*. როგორ მზადდება დო, ყველამ იცით, ხოლო შრატე *Serum lactis*, *молочная сыворотка* აჭრილი რძე არის და მეტადრე სიცხეში თავისთავად აიჭრება ხოლმე ხოლო რო-

დესაც საგანგებოდ უნდათ მოამზადონ რძის შრატის, მაშინ ნაღებ მოხდით თბილ რძეს (40⁰/o) ასკრიან ხოლმე ხბოს დვრიტათი. ის, რაც შეიკუმშება, იმას კაზეინი ჰქვია, დანარჩენს სითხეს შრატის. აფთიაქში შრატს ბევრნაირად ამზადებენ: არის შრატის ტკბილი, მჟავე, შაბიანი, რკინიანი, თამარ-ჰინდიანი და სხვა...

3) ღმერთი იწამეთ, ფისი განა რუსულად ДЕГОТЬ არის!? ფისი გახლავთ СМОЛА, ხოლო ДЕГОТЬ-ს ეწოდების კუჭბი.

4) არის ერთი ქიმიური რთული სხეული, რომელსაც პირიდან რწყევის თვისება სჭირს—Tartarus emeficus, рвотный камень, ჭუჭუბი. ყველა მეწვრილმანემ იცის ჯუჭუბი რაც არის, ხოლო „საუნჯის“ ავტორს კვლავ დასჭირდა ამერიკის აღმოჩენა და ამ წამლისთვის სასაქმებელი ჭკა დაურქმევია (გვ. 35). მაშ რა ექმნა! თუ კი რუსები рвотный камень-ს ეძახიან! ერთ წამს რატომ არ იფიქრეთ, განა რუსების მოსვლამდე ქართველები ტყეში ცხოვრობდნენ, ხის ტოტებზე იძინებდნენ და ტყის ხილს და ხვლიკებს სჭამდნენ?

გარდა ამისა ხალხისათვის დაწერაღი სამკურნალო წიგნი ანუ დარიგება, რა ხალხისათვისაც იწერება. ამ ხალხის ადგილს, ჭკვას, მკვადრთა ცხაფრება კარემობას, მათს ხასიათს, ჩვეულებას უნდა შეეფერებოდეს, მოუხდეს, გამაადგეს, ეთანხმებოდეს. ნათქვამია: „ადგილის კურდღელს, ადგილის მწვეარი დაიჭერსო“. ეს დოქტორი „საუნჯის“ ავტორი არაფერს არ უფიქრებდა. დოქტორმა ფედოროვმა რუს ხალხისთვის დასწერა თავის დარიგება და არა ქართველებისთვის. რუსის ყოფა-ცხოვრებას ალღო აართვა და იმის დავარად, იმის მიხედვით შესაფერ ჩჩვევას აძლევს, მეცნიერებას სახალხოდ ხდის. ფედოროვი რუსებს ფტკას უძაგებს და კვასს უქებს, კლიუკის მაშაკაბს უქებს და ღვინოს წამლად კოვზობით აძლევს. „საუნჯის“ ავტორსაც შეშინებია ფედოროვს არაფერი ვაწყენინო და სიტყვა-სიტყვით გვითარგმნის. მერე! ჩვენში რომ კლაუკვა არ იხდება, ხალხმა რა ქმნას? რატომ არ ურჩიეთ ბრწყეუქას მაშაკაბი, კაწასურის მაშაკაბი, ხაწთუქას მაშაკაბი და სხვა. ჩვენ უფრო მდიდრები არა

ვართ მაშარაბებით?—ოტკას ჩვენში იმდენათ ვინა სვამს ხალხს უძაგოთ და კვასი უჩიოთ. მერე ე კვასის გაკეთება ჩვენებმა რომ არ იციან და არც ჩვეულნი არიან? ფედოროვი ღვინოს რუსს წამლად აძლევს თითო კოვზობით და თუ ღვინო არ გეშოებათ, ოტკა დააღვევინეთ წვეთობითაო, ყოველივე ეს ქართველ ოჯახს განა შეეფერება. მეოცდა ხუთე გვერდზე ამბობთ, ცხელი ჩაით ასე ნუ კატუჯრებით ხაფიქო (რა ეტიკაა), განა ჩაის სმა ასეა გაგრცელებული ჩვენში.

თქვენ რომ, ექიმობა იცოდეთ, განა შესაძლო იყო იქ სადაც სატკივარი და საჭიროება მოითხოვდა ჩვენი ხალხის უებარი წამალი მაწინი არ გეხსენებინათ! ფედოროვის ხალხს რომ მაწინი ჰქონდეს, მთელს ტრაქტატს დასწერდა ამ მშვენიერ საშუალებაზე.

აქ მოკლედ მოვიყვანთ დანარჩენ შეცდომებს ფარმაცევტიულ ტერმინებში:

1) დაბეჭდილია: არჯასპი თეთრი ცინკისა—უნდა იყოს: აჯასპი თუთიასი ანუ თეთრი აჯასპი—цинковый купаросъ или бѣлый купаросъ.

2) დაბეჭდილია: არჯასპი ლურჯი სპილენძისა—უნდა იყოს: აჯასპი სპილენძისა ანუ ლურჯი აჯასპი ანუ შაბიამანი, — медный купаросъ или синий купаросъ.

3) Ромашку настайвайте какъ чай გვირილა ჩაისაებ მოხარშეთ.—უნდა იყოს: მთასწარას ყვავილი ჩაისაებ დამდუღრეთ ე. ი. უნდა ვიხმაროთ: Отваръ ნახარში, настой ნამდულრი, (ჩაის როცა ვამზადებთ ვმდულრით, და არ კი ვხარშავთ, მოხარშულს ჩაის ვინ აიღებს პირში).

4) არის ერთგვარი ფორმა ფარმაციაში მიღებული: სამკურნალო მცენარის რომელსამე ნაწილს ანუ სხვა რამ წამალს ასწონენ, ჩაჰყრიან შუშაში, დაასხმენ სპირტს და ასე სდგას 5—6 დღე, ვიდრე მცენარე სამკურნალო ძალას სპირტს მისცემს და სპირტსაც შეღებავს; ამ ფორმას ლათინურად ეწოდება Tinctura, რაიცა ნიშნავს შედგებას, ფერს, დაფერვას. რუსებს ამ ფორმისთვის დაუდგენიათ ტერმინი настойка. ჩვენი ძველე-

ბი უძახოდნენ ახალს მაგალითად პიტნის არაყი, ბარამბოს არაყი და სხვა. დღეს ეს ძველი ტერმინი არ შეეფერება თითონ ფორმას, ჩვენ უეჭველად უნდა დავადგინოთ ასეთი ტერმინი: *Tinctura* ლათ. *Настойка* რუს. ფერა ქართულად, რაიც უდრის ლათინურს ტინკტურას, ხოლო თუ რუსებს მივბაძვით, მაშინ მათებრი ნასტოიკა ჩვენებურად იქნება ნამდგრაფი ანუ ნამდგრაფა და არა დანაყენი, როგორც ბ. როსტომაშვილს უთარგმნია.

5) *Cataplasma* ლათ., *Припарка* რუსულ, ფაფა-ფუფა ქართულ. ეს ტერმინი „საუნჯის“ ავტორს თავისებურად უთარგმნია: ზოგან უხმარია სიტყვა თბუჯები, ზოგან ქაში; ზოგან მტლე თბილი საღებლები. მაგალ. *Припарка изъ льнянаго сѣмени* ქართულად არის სელის-ფაფა ანუ ფაფა-ფუფა და არა სელის თბილი მტლე როგორც „საუნჯეშია“ ნახმარი. მტლე ანუ ტლე არის გამაგრებელი წამალი (*холодная примочка*). ადებენ იმ ადგილას, საიდანაც უნდათ სიცხე გამოჰკაფონ, ხოლო ცხელ-ცხელ ფაფა-ფუფას ადებენ მუწუკზე ანუ სიმსივნეზე, როცა უნდათ საჩირქოდ მოამწიფონ.

6) დაბეჭდილია: შვრია აქამეთ, უნდა იყოს შორბა აქამეთ (გვ. 15).

7) დაბეჭდილია: კასტორის ზეთი, უნდა იყოს გენაგერჩაგის ზეთი.

8) დაბეჭდილია: ზეთუნი, უნდა იყოს ზეთუნის ზეთი (ზეითუნი ქვეყანაა, სადაც ზეთის ხილიდან ზეთს ზდიან).

9) დაბეჭდილია: *кровеносныя банки* უნდა იყოს *крово-сосныя банки*, რადგან მინის კოტოში სისხლს სწოვს და არა ატარებს.

10 დაბეჭდილია (29 გვ): რკინის შაბაშის წყალი. არც ასეთი პროფანაცია უნდა. გთხოვთ აგვიხსნათ რა არის რკინის შაბაშანი?

11) დაბეჭდილია (50 გვ.): სოდა, კრემორტარტარი და ღვინის მარლი (*сода, кремортартаръ и винный камень*). — წარმოიდგინეთ, ღვინის მარლი და კრემორტარტარი ერთი და იგივეა.

12) დაბეჭდილია: ტვიის კენკრა (ягодъ можжевельника) უნდა იყოს ღვიის კენკრა, ხოლო თქვენს ნათქვამს ტვიის რუსულად *Myrta ჰქვიან, Myrtus communis h.*)

13) სასაცილოც ბევრი რამ გახლავსთ ამ თქვენს „საუნჯეში“... არც ასეთი დამორჩილება უნდა ქართულის ენისა. თუ რუსულს ენას შეჰფერის ლათინურს *liniment. ammoniat. Летучая мазь*, ჯეტუნი მაზი უწოდოს, განა ქართულადაც უეჭველად მფრინავი საცხებელი უნდა იყოს?! *Летучая мазь*, ქართულად გახლავსთ საღებუნი ამონისა.

14) მდიდარს ქართულს ენას თქვენ ძალად ალატაკებთ. რუსები ამბობენ: 1) *перець, черный перець*. 2) *турецкий перець, стручковый перець, красный перець*. ქართულად პირველს ჰქვიან ჰიჯბიჯი, ხოლო მეორეს წიწკა. თქვენ კი აგილიათ და სიტყვა „*ასმაღური*“ მიგიმატებიათ წიწკისთვის.

17) დაბეჭდილია: მუსკუსი, უნდა იყოს მუშკა. *Мускусъ* რუსები უძახიან. რათ სტატებთ ქართულ ენას თავის ტერმინებს!?

18) დაბეჭდილია შიგნური ქონი, უნდა იყოს მუცლის ქონი). რუსები რომ *нутряное сало*-ს ეძახიან, ეგ იმათ ენას მაგრე შეჰფერის, თქვენ რაღათ ამახინჯებთ ქართულს?..

19) მე-81 გვ. თქვენ ურჩევთ *водная окись* მიიღეთო. ნეტა თუ რა არის ეს ფაღნი ოკისი? თქვენ ამბობთ აფთიაქში იკითხეთო. აბა სცადეთ, ვნახოთ რას მოგცემენ. ჟელეზო და გვიწყებიათ უთუოთ, არა? კიდევ ბევრი სხვილმანი და წვრილმანი ცოდვა მიგიძღვით ამ ახირებულ თარგმანში. მარა რაც ვითხარით, მგონი, ესეც ჰკმაროდეს გამამაფხიზლებელ წამლად.

III

როგორც ზემოდ მოგახსენეთ, ყოველ სატკივრების სახელები მოიპოება ქართულს ენაზე. მხოლოდ ამ ტერმინოლოგიას ჯერ ბევრი მუშაკი სჭირია—უნდა გაიჩხრიკოს ჩვენი ძველი სამკურნალო მწერლობა—კარაბადინები, უნდა ვეძიოთ

ხალხში, ვკითხოთ დალაქებს, „ექიმ“ დედაკაცებს და მამაკაცებს, მხოლოდ ამ გვარად შეიძლება აღვადგინოთ დაკარგული და შევამუშავოთ ახალი. ბ. როსტომაშვილი არ დაჰრიდებია ტერმინების უქონლობას, გაბედულად, თავისებურად უთარგმნია და ვინ იცის იქნება კარგადაც მოიქცა.

ჩვენ აქ მხოლოდ ზოგაერთა საგანგებოდ შეცდომებს ვუჩვენებთ, დანარჩენზე კი ჩვენს სწავლულ ქართველ ექიმებს ვსთხოვ ხმა ამოიღონ.

1) Молочница არის კენკეჯა (ასე კახეთში უძახიან) ანუ თურქული (ასე ქართლში უძახიან). თუმცა თურქული უფრო საქონლის ჭირს შეჰფერის.

2) Воспаление околоушных желез, свища ნათარგმნია ანთება ყურთან მდებარე ჯირკვლებისა ანუ ეგრედ წოდებული ყბა-ყურა, ასე გაჰიანურება სატკივრის სახელისა საქირო არ იყო, პირდაპირ უნდა ითქვას ყბა-ყურა—ხალხი კარგად იცნობს ამ სატკივარს.

3) დაბეჭდილია: ნაწლავი უნდა იყოს ნაწლავი.

4) Воспаление острое и хроническое, ნათარგმნია: ანთება მწვაფი ანუ ჩქარი და ანთება ქრონიკული ანუ დახანებული. უნდა სჯობდეს: ანთება მწვაფე ანუ გამწვაფებელი და ანთება დაძველებული ანუ მუდმივი. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ Катарр желудка, ჩვენებურად გულ-ჭიდება არის. (ხალხი ასე უძახის).

5) დაბეჭდილია: იმარხულოთ უნდა იყოს ფარეზი შეინახოთ.

6) Желтуха ნათარგმნია: უფითა იქნება კარგიც იყოს ეს ახალი ტერმინი, მაგრამ ჩვენი ხალხი ამ სენს სიყვითლეს ეძახის.

7) Болѣзни дыхательных путей ნათარგმნია: სნეულე-ბანი სასულე მილებისა, უნდა იყოს: სნეულებანი სასუნთქ მილებისა.

8) ჭრილობის, იარის ანუ რაიმე წყლულის შეხვევის დროს მკურნალები სასტიკ ყურადღებას აქცევენ ჩიქიჯის (მარლა) და ბამბის სისუფთავეს. ეს მასალა იდეალურ სიწმინესა

უნდა იყოს, რამდენადაც კი ეს მისაღწევია. სწორედ ამ მიზნით სამკურნალო მეცნიერებამ წამოაყენა: ასეპტიკა, სტერილიზაცია, ვასტერიცაზია და სხვ. „საუნჯის“ ავტორი მთელს თავის წიგნში ყველგან ამბობს ძონძი იხმარეთო, ძონძით შეუხვიეთო და სხვ. ღმერთი იწამეთ, ბ. როსტომაშვილო, წაიკითხეთ ზემოდ მოყვანილი თქვენთვის უცხო სიტყვები და გაიგეთ მათი მნიშვნელობა. რაზე გვიღუპავთ ხალხს, ყველამ კარგად ვიცით ძონძი რასაც ჰქვიათ ან ხალხი ძონძს რას უძახის, მეტადრე ღარიბ ოჯახში ყოველ საღმე მიგდებულ ძონძის ნაგლეჯში ჭუჭყის გარდა ვინ უწყის რამდენ გვარი ბაცილა და მიკრობები სხედან. ამისთანა ძონძებით რომ კრილობას შეუხვევთ, თქვენდა უნებურად ავადმყოფს ადვილად შეჰყრიოთ წითელ ქაწს, ჭლექს, ანტონის ცეცხლს და სხვა-და-სხვა გადასადებ ჭირს.

ძონძის სახელი არც კი უნდა გეხსენებინათ. პირიქით, რაც კი რამ სუფთა მოიპოვება სახლში, თუნდ გარეცხილი პერანგი, დეე დახიონ და ის იხმარონ, ოღონდ კი ძონძების ხმარებით ნურაფერ ჭირს ნუ გადაჰკიდებენ ავადმყოფს. რა თქმა უნდა, ყველაზედ უკეთესია აფთიაქში იყიდონ ჰიგროსკოპიული ბამბა და მარლა სტერილიზაცია ნაქმნარი.

9) Крупъ и перепончатая жаба ნათარგმნია: ყელ-ჭირვება. ხოლო перепонка ნათარგმნია: ზედ-შეკანები ანუ აფსკეტიბი. ამ გვარი ლეკური თარგმანი ჩვენს ყურს ძლიერ ეჩოთირება, თუმცა перепонка-ს თარგმნა ჩვენც გვიძნელდება. რომელი მოუხდება: კანი, აფსკა, გარსი, დაფი თუ ბანდი ეს ჩვენ ჯერ გადაწყვეტილი არა გვაქვს, მხოლოდ ეს ზედ-შეკანები და აფსკეტიბი რომ ქართული არ არის, ამას კი ექვი არა აქვს.

10) დაბეჭდილია (გვ. 34): ტკივილი შკერდის ძვლის ქვეშ. ჩვენ არ გვესმის „საუნჯის“ ავტორს რა უთარგმნია, თუ ниль подъ ложечкою, ეგ ხომ გულის კოფზია და თუ ниль подъ грудной костью, ეგ ხომ გულის ფიცარია, ჩვენ არ გვესმის ეს შკერდის ძვლის ქვეშ სადაური ქართულია?

11) Бугорчатка ნათარგმნია: მსხმო მსხმო-კლეკი და Бугорки: წვნიკი მსხმოება. ჩვენი ექიმები დიდხანია ბუგორчатკის სდმურდღს ეძახიან და რატომ შესცვალა ბ-ნმა როსტომაშვილმა ეს ტერმინი, ამისი რა მოგახსენოთ.

12) Воспаление брюшины ნათარგმნია; ანთება მუცლის შიდა კანისა უნდა იყოს ანთება მუცლის ფარისა.

13) „საუნჯეს“ ავტორი ამბობს, საშარდე ბუშტის სპაზმის დროს ვანნა მიიღეთ და მუხლის ქვემოდ თბილი მტლე იდეთ ლენცოფის ფოთლებისაო (იხ. გვ. 52). მართლა რო ახირებული რჩევაა—მუხლების ქვემოდამ რო მტლეები იდოს, საშარდე ბუშტს რას უშველის? ალბად, „მუცლის ქვემოდ“ უნდა იყოს.

14) Ломота или ревматизмъ ნათარგმნია: ქარი, ქარები ნიკრისის ქარები; უნდა იყოს: მტეხიარობა ანუ ქარი, ქარები. ხოლო ნიკრისის ანუ ნეკრესის ქარს (როგორც ხალხი ეძახის) რუსულად Подагра ჰქვიან.

15) დაბეჭდილია (გვ. 78.) ფუჭი ანუ ტუუილი ევაჯილი ამ სატკივარს ქართულად ჩუდევაჯილა ჰქვიან.

16) Шелушение ნათარგმნია: ცრცვა. ჩვენში იტყვიან კანი ექერცლეება (მაგ. წითელას დროს).

17) Сухожиліе ნათარგმნია: შესაძრდეები ეს ვერაფერი ქართულია. უნდა სჯობდეს: მშრალი ძარღვები ანუ ხმელი ძარღვები.

18) დაბეჭდილია (გვ. 93.) წიბოკები უნდა იყოს: წიბოები.—და სხვ. და სხვ.

ამით ვათავებთ და აქ მოვქრით სიტყვას. იმედი გვაქვს: ბ. როსტომაშვილი იმდენს მოქალაქობრივ გულადობას გამოიჩენს, რომ ამ პირველ გამოცემას „საუნჯე ავითმოფისა“ ს მოაგროვებს და დასწავს და მით გაასწორებს თავის შეცდომას, ამას კეთილგონიერება მოითხოვს. ბოლოს შეკრიბეთ ორი სა-

მი კაცი ჩვენი ექიმ-ფარმაცევტებისა, წაუკითხეთ, შეასწორეთ და მეორედ გამოეცით. ამით, მერწმუნეთ, პატივცემის მეტს არაფერს დაიმსახურებთ და ცოდვასაც მოინანიებთ ქართველ ხალხისა და მწერლობის წინაშე.

პრ. ილ. ალხაზაშვილი.

P. S. სიმაართლე მოითხოვს ისიც ვსთქვათ.—ჩვენს სამკურნალო ლიტერატურას პატრონი რომ ჰყვანდეს, როსტომაშვილები აღარ გაერეოდნენ სხვითა საქმეში და არც ეს „საუნჯე“ იხილავდა ქვეყანას. მაშასადამე ჩვენი ქართველი სწავლული ექიმები უფრო მეტად დანაშაულნი არიან ამ პროფანაციაში ვიდრე თვით ბ. როსტომაშვილი.

ა. ს.

უცხოეთი 1903 წელს

ორი მთავარი საგანი იპყრობდა მთელ კაცობრიობის ყურადღებას 1903 წლის განმავლობაში: ერთი იყო ბალკანეთის საქმე, მეორე — შორე ალმოსავლეთისა.

მაკედონიის უკანასკნელი აჯანყება 1902 წლის მემკვიდრეობა იყო. მკითხველმა კარგად იცის, რომ დატანჯული და წამებული მაკედონელი აუჯანყდა ოსმალეთის მტარვალ მთავრობას და არც შეეძლო არ აჯანყებულიყო: სიცოცხლე, პატიოსნება და ქონება მისი მუდმივ შიშში იყო, რადგან ოსმალეთის მთავრობა არც ერთს ზოგავდა, არც მეორეს, არც მესამეს. ყველაფერს საზღვარი აქვს და მაკედონელის მოთმინების ფილაც აივსო: ჯალათი მთავრობა თავის ხელობას განაგრძობდა და განათლებული, კულტუროსანი სახელმწიფოები ევროპისა არაფითარ ყურადღებას არ აქცევდნენ ასეთ აუტანელ მდგომარეობას, თუმცა ბერლინის ხელშეკრულების ძალით თავს იდევს მაკედონიის მდგომარეობის გაუმჯობესება.

იფეთქა აჯანყებამ თუ არა, სახელმწიფოებმა ყური ცქვიტეს და შეუდგნენ საქმის „შეცლას“. მაგრამ რა გზით?

შორს გამჭვრეტი დიპლომატია ჯერ აჯანყების მიზეზის გამოკვლევას შეუდგა, თუმცა ყველასათვის ცხადი იყო ეს მიზეზი, და საკვირველ აღმოჩენამდე მივიდა: მთავარი მიზეზი მაკედონიაში გაჩაღებულ ცეცხლისა სარევოლიუციო კომიტეტები და მათი თანამგრძობი ბოლგარის ერთი არისო. რაკი მიზეზს მიაგნეს, დიპლომატების კანცელარიაში კალმები ააწრიპინეს და ნოტას ნოტაზე უგზავნიდნენ საბრალო ბოლგარიას —

აჯანყების მიზეზი უნა და უნე რევოლიუციონერებია, ეხლავე დაამუვიდე ყველაფერი, თორემ ცუდი დღე მოგელისო. სინიღისის გასაწმენდად ოსმალეთის მთავრობასაც მისწერეს რამდენიმე ქალაღი—ბაშიბუზუკებს ნუ აუშვებ, ბევრ სისხლს ნუ დაღვრი და პოლიციაში რამდენიმე ქრისტიანი უანღარმი დააყენეო.

ოსმალეთის მთავრობა ბევრად უფრო ენერგიულ კილოს იყო შეჩვეული ევროპის დიპლომატიის მხრივ და ამისთანებს ყურადღებას როგორ მიაქცევდა! დიდღალი ჯარი გადმოიყვანა მაკედონიაში, ბაშიბუზუკებიც აუშვა და მთელი მხარე სისხლით მორწყო.

ევროპის საზოგადოებრივი აზრი ამოძრავდა; ჟურნალ-გაზეთები აივსო ოსმალ ჯარისკაცების სიმხეცეთა აღწერილობით; დიდღალი მიტინგები გაიმართა. მაგრამ დიპლომატია მაინც უკრს არ იბერტყავდა და მაკედონელებს კანონიერ მთავრობის მოღალატეებად სახავდა. მტარვალობისა და სიმხეცის წინააღმდეგ ბრძოლა და ღალატის სახელი ვერაფერი შესაფერია, მაგრამ დიპლომატებისაგან ეხლა აღარაფერი უკვირთ.

ტყვილი იყო საქმის მცოდნეთა და თანამგრძობთა ჩივილი და ღალადი: აჯანყების მიზეზს იქ ნუ ეძებთ, სადაც არ არის; ნამდვილი მიზეზი ის აშკარა უსამართლობაა, რომელიც ბერლინის კონგრესმა დააკანონა: დასტოვეს მაკედონელები ისეთ მართვა-გამგეობის ქვეშ, რომელმაც 1877-78 წწ. ომიანობა გამოიწვია; თუ გსურთ, რომ მაკედონელი კულტურულ გზაზე გამოვიდეს, და იარალისა ასხმისა და მთაში გავარდნის მაგიერ ქალაქებსა და სოფლებში მშვიდობიან, ნაყოფიერ შრომას ეწეოდეს, ალაგმეთ ოსმალეთის მთავრობა და ისეთი წესი შემოიღეთ მაკედონიაში, რომ სულთანსა და მის დამქაშებს თავისუფალი, აულაგმავი ფარფაშობა არ შეეძლოთ.

დიპლომატია მაინც თავის გზას აღდა, მაგრამ მას ერთი ავიწყდებოდა: მაკედონელ მამულისშვილის თავდადების ძალა.

ბურების სიმტკიცესა და მამაცობას განცვიფრებაში მოჰყავდა მთელი კაცობრიობა. მაგრამ არ გვგონია, რომა მაკე-

დონელს ნაკლებად გამოეჩინოს ეს თვისებები და უფრო უარეს პირობებშია.

ბურების რესპუბლიკები დამოუკიდებულნი იყვნენ ომიანობამდე და ამიტომ მათი სამხედრო სამზადისი სრული იყო ომის გამოცხადების დროს. მაკედონელი კი იძულებული იყო ქურდულად, ოსმალელ ჟანდარმებისა და ჯაშუშების ზედამხედველობის ქვეშ ემოქმედნა; უნდა ვიქონიოთ სახეში აგრეთვე მაკედონელ ბერძნების სამარცხვინო მოქმედება — მთავრობის მოხელეებზე უფრო გულმოდგინეთ ესენი მოქმედებდნენ.

ტრანსვალსა და ორანჟეს რესპუბლიკას მეტად ვრცელი ტერიტორია ეკავათ, ტერიტორია ნაკლებად გამოკვლეული ინგლისელებისაგან და ბურებისათვის კი კარგად ნაცნობი; მაკედონია კი პატარა ქვეყანაა, ოსმალეთის ჯარის მთავარ-შტაბისაგან კარგად შესწავლილი.

ბური გაწვრთნილი მეომარი იყო, მაკედონელი კი იწვრთნებოდა თვით აჯანყებისა და ბრძოლის დროს. ინგლისს პირველ ხანებში ძალიან ცოტა ჯარი ჰყავდა სამხრეთ-აფრიკაში, ოსმალეთმა კი ერთბაშად დიდძალ ჯარს მოუყარა თავი პატარა მაკედონიაში.

მიუხედავად ყველა ამისა, მაკედონელებმა საკვირველი მხნეობა და სიმტკიცე გამოიჩინეს: ერთი მუჭა მაკედონელები უშიშრად შეებრძოლენ ოსმალეთის უამრავსა და გაწვრთნილ ჯარს და ამდენი ხნის განმავლობაში ხშირად მეტად საგრძნობელი ზარალი მიაყენეს. მაკედონელი შეუდრეკელად მიდიოდა ბრძოლის ველზე და ისეთის სიმამაცით კვდებოდა, რომ ძალაუნებურად ყველას პატივისცემასა და თანაგრძნობას იწვევდა.

ბოლოს, როგორც იქნა, საზოგადოებრივ აზრის აღშფოთებამ გასჭრა და დიპლომატია იძულებული გახდა წინანდელზე მეტი მოეთხოვა ოსმალეთის მთავრობისაგან. ოსმალეთიც, ხანგრძლივ ყოყმანის შემდეგ, დასთანხმდა დიპლომატიის წინადადებას. მაკედონიის აჯანყება მიწყნარდა, მეგრძოლნი ისვენებენ.

გარეგნათ ოსმალეთის მთავრობაა გამარჯვებული: მაკედონია ვერ გახდა თავისუფალი და ის მცირე რეფორმები, რო-

მელიც ეხლა ევროპის კანტროლის ქვეშ უნდა მოხდეს, ვერ დააკმაყოფილებს ვერც ერთ შეგნებულ მაკედონელს.

„მაგრამ რევოლუციონერებს იმით შეუძლიათ ინუგეზონ თავი, რომ ეს პატარა გაუმჯობესებაც არ მოხდებოდა, რომ ისინი არა; რომ მაკედონელებს თავგანწირულად არ ებრძოლათ და არ გამოეწვიათ ოსმალთა ჯარის საშინელი სიმხეცენი, სახელმწიფოები არ მიიღებდნენ ასეთ მონაწილეობას მაკედონიის საქმეში. მოთმინება და მორჩილება, შეიძლება, დიდი სათნაება იყოს კერძო ცხოვრებაში, მაგრამ ისტორია მათ არა აფასებს. ისტორიაში ის იღებს რასმე, ვინც მეტ პროტესტს აცხადებს. ამას მიხვდნენ მაკედონელები და უნდა ვიფიქროთ, რომ მომავალშიაც არ გაანებენ თავს პროტესტს. როგორი იქნება ამ პროტესტის ფორმა—ისევ დაიწყებენ აჯანყებას გაზაფხულზე, თუ მშვიდობიან გზას არჩევენ ახლად შეძენილ უფლებების საფუძველზე, ეს ოსმალეთის პოლიტიკისაგან არის დამოკიდებული“.

ასე ახასიათებს მაკედონიის მოძრაობის შედეგს ერთი მიმოხილველი და ჩვენც თანახმა ვართ ამ დახასიათებისა; მხოლოდ რაიმე იმედი ოსმალეთის ეხლანდელ მთავრობისა არავის არა აქვს. ჩვენ წინდაწინვე უნდა ვიცოდეთ, რომ ოსმალეთის დესპოტიური მთავრობა ძველ გზას, გზას მტრავალობისას, არ დასტოვებს, რადგან ეს მტრავალობა მისი ნიადაგია, და ვინ არის ისეთი, რომ თავის ხელით გაითხაროს საფლავი, თუ ძალით არ გაათხარევენეს! ამიტომაც არის, რომ გაზაფხულზე ახალი ბრძოლაა უფრო მოსალოდნელი ახლო აღმოსავლეთში.

შორე აღმოსავლეთში კი დღე-დღეზე მოელიან ომიანობას. რუსეთიცა და იაპონიაც დიდის ენერგიით ემზადებიან ამ დღისათვის. მართალია, შესაძლებელია, ამ მოკლე ხანში შეტაკება არ მოხდეს და საქმე მშვიდობიან გზით გადაწყდეს, მაგრამ, როგორც არა ერთხელ გვქონდა ნათქვამი, ასეთი მორიგება მხოლოდ დროებითი იქნება, იმდენად მოურიგებელია იაპონიისა და რუსეთის ინტერესები.

ეს მოურიგებლობა, ინტერესების წინააღმდეგობა დღით-დღე იზრდებოდა და იზრდება.

რუსეთს ამურის მხარე და დიდ ოკეანეს ნაპირების რამდენიმე პუნქტი უკვე ხელთ ჰქონდა, როცა იაპონიამ გამოიღვიძა და მისთვის ახალ ევროპიულ განვითარების გზას დაადგა. „იაპონიის ეკონომიურ განვითარების შედეგი ის იყო, რომ განახლებულ იმპერიას კუნძულებიდან ხმელეთზე უნდა ეწყო გავრცელება; ამას თხოულობდა როგორც წმინდა სავაქრო, ისე საახელშვნო (ზედმეტ ელემენტის გადასახლება) ინტერესები. ამიტომაც იაპონია იმ თავითვე იყო მოწადინებული კორეა თავის გავლენის წრეში მოექცია“ და აქ მტკიცე ნიჟი დაგი შეეძინა როგორც თავის ვაჭრობისა, ისე საახალშენო პოლიტიკისათვის.

იაპონიის ასპარეზზე გამოსვლა და მისი გაძლიერება ნიჟი შენაგდა რუსეთის იმპერიის გავრცელების შეჩერებას. ამიტომაც იყო, რომ რუსეთმა ყოველი ღონე იღონა და ჩინეთ-იაპონიის ომის შემდეგ იაპონიას თითქმის ხელი დააბანინა შორე-აღმოსავლეთის კონტინენტზე ფეხის მომაგრების საქმეში.

ერთის სიტყვით ან იაპონია ან რუსეთი უნდა იქნეს მბრძანებელი შორე-აღმოსავლეთში და რაკი კითხვა ეგრეა დაყენებული, მშვიდობიანის გზით მისი გადაწყვეტა ყოვლად შეუძლებელია.

რუსეთ-იაპონიის ომიანობას განუზომელი მნიშვნელობა ექნებაო, სწერს ერთი გერმანელი პუბლიცისტი, და არა მარტო იაპონიისა და რუსეთის საერთაშორისო მდგომარეობისათვისო. თუ რუსეთმა გაიმარჯვა, ამით განმტკიცდება არა მარტო მისი საერთაშორისო მდგომარეობა, არამედ ეხლა არსებული შინაგანი გარემოებაცო; ჩინეთის დიდი წილი რუსეთის იმპერიის გუბერნია გახდება და ეს გარემოება კი აუცილებლად ახალ ომიანობას გამოიწვევს ამერიკასა, თუ ინგლისთანო.

ამიტომაც არის, რომ ამერიკის შეერთებული შტატები და ინგლისი იმ თავითვე აშკარა წინააღმდეგობას უწევენ რუსეთის პოლიტიკას შორე-აღმოსავლეთში, და თუ რუსეთი გაი-

მარჯვენს იაპონიაზე, აუცილებლად უნდა ჩაერიონ საქმეში— იაპონია ეგრედ წოდებულ „ღია კარების“ მომხრეა და ხსენებული სახელმწიფოებიც ამას თხოულობენ. რუსეთის გამარჯვებით კი ეს „ღია კარები“ დაიკეტება ამერიკისა და ინგლისის საქონლისათვის.

ჩვენი მთავრობაო, სწერს ერთი გავრცელებული რუსული ჟურნალი, კარგა ხანია მიმხედარია, რომ იაპონიასთან შეტაკება მოუვა. ეს სჩანს იმ დიდ ხარჯებიდან, რომელიც გასწია მან ამ ხუთის წლის განმავლობაში სამხედრო გემების გასაკეთებლად. ყველა ახალი უძლიერესი გემები გააწავებისათნავე იგზავნებოდნენ დიდ ოკეანეში. ესლა მთელ ბალტიის ზღვაში არ მოიძებნება არც ერთი ახალი სამხედრო გემი; სამაგიეროთ შორეულ აღმოსავლეთში თავმოყრილია ძლიერი ესკადრა, რომელიც აშენებულია ამ ათი წლის განმავლობაში და რომელიც ფულად ორას მილიონზე მეტი ღირს.

მართლაც მომავალ შეტაკების დროს მთავარი მნიშვნელობა ექნება სამხედრო ფლოტს. მხოლოდ ფლოტის საბოლოო გამარჯვებას შეეძლება საბოლოოდ დაამარცხოს მოპირდაპირე. უფრო სუსტი მხრისათვის ფლოტი საიმედო ფარია; უფრო ძლიერისათვის—ვრცელი ბაზისი ოპერაციებისათვის.

ამიტომ მეტი არ იქნება, თუ მოვიყვანთ ციფრებს ჩვენისა და იაპონელების ფლოტის ძალთა დასახასიათებლად. ამასთანავე სახეში უნდა ვიქონიოთ, რომ, თუმცა დიდ ოკეანეს ესკადრას გარდა, სხვა სამხედრო გემებიც გვყავს, მაგრამ ნამდვილად კი ვერ შევძლებთ ყველა გემების გაგზავნას შორეულ აღმოსავლეთში. ესლანდელი პირობები ზღვაზე ომიანობისა ისეთია, რომ ბრძოლაში მონაწილეობის მიღება შეეძლება მხოლოდ პირველ ხარისხოვან, კარგად შეიარაღებულ გემებს; მოძველებულ, ჯავშნით ცუდათ დაფარულ გემების გამოყვანა ესლანდელ ბრძოლაში ყოვლად უსარგებლოა. ამიტომაც დიდი ოკეანეს ესკადრის გაძლიერება ჩვენ მხოლოდ შავი ზღვის გემებით შეგვიძლია, მაგრამ დარდანელსა და ბოსფორზე გავლის უფლება არა გვაქვს...

ეხლა რუსეთს ჰყავს დიდ ოკეანეში, საესკადრო ბრძოლის (მარტო ასეთ ბრძოლას შეუძლია გადასწყვიტოს რომელიმე მხარეს პირველობა ზღვაზე) ველზე გამოსაყვანად ცხრა გემი 106,500 ტონნისა; ამ ესკადრაზეა—20 თორმეტ გოჯიანი, 12 ათ გოჯიანი, ორი რვა გოჯიანი და 101 ექვს გოჯიანი ზარბაზანი, გარდა უფრო წვრილ არტილერიისა.

იაპონიას შეუძლია ჩვენ ესკადრის წინააღმდეგ გამოიყვანოს თორმეტი სამხედრო გემი 145,000 ტონნისა; იაპონიის გემებზეა—24 თორმეტ გოჯიანი, 24 რვა გოჯიანი და 156 ექვს გოჯიანი ზარბაზანი. ყველა ეს გემები აშენებულია ჩინეთ-იაპონიის ომიანობის შემდეგ და ითხი მათგანი საუკეთესოდ ითვლება ყველა სახელმწიფოების ჯავშნიან გემებ შორის... იაპონიას აქვს აგრეთვე ის უპირატესობაც, რომ სახლშია—ადვილად შეუძლია დაზიანებულ გემების შეკეთება, ქვანახშირის მხრივ უფრო უზრუნველ ყოფილია და სხვა“ („ჟურნალ დღია ვსებ“, XI).

1901 წელს რუსულ გაზეთებში, განსაკუთრებით „პეტერბურგსკია ვედომოსტ“-სა და „ნოვოე ვრემია“-ში, მეტად საყურადღებო წერილები იყო დაბეჭდილი იაპონელებსა და მათ ჯარზე. ამ წერილების შინაარსი თავის დროზე მოყვანილი გვექონდა „მოამბე“-ში (1901 № 6), მაგრამ მისი გახსენება ეხლაც არ უნდა იყოს ინტერესს მოკლებული.

ჩინეთის ექსპედიციამ დანახვა ყველასო, რომ იაპონელი ჯარი უკეთესია ევროპელებისაგან ჩინეთში გაგზავნილ ჯარებზედო. იგი ირჩეოდა სხვა დანარჩენ ჯარებ შორის სასტიკის დისციპლინით და უნაკლო ორგანიზაციით.

მეორე სწერდა—„პირდაპირ ვიტყვი“ და ამას კიდევ დავამტკიცებთ, რომ იაპონელი ჯარი თუ სამივე კონტინენტზე არსებულ ჯარებზე საუკეთესოა არა, უფრო საშიში მანც არის... თუ ჩვენ დავუკვირდებით იმ სკოლას, რომელიც გაუვლია სამხედრო საქმის ეხლანდელ ხელმძღვანელებს, ცხადათ დავინახავთ, თუ რა მნიშვნელობა აქვთ მათ იაპონიის ჯარისათვის; ისინი იწვრთნებოდნენ იმ დროს, როცა იაპონია ესეც იყო ეცნო-

ბოდა ევროპის ცივილიზაციას და სწყუროდა სწავლა... უნდა გვიკვირდეს ის მოკლე დრო, რომელიც იაპონელებმა მოანდომეს იმის შეთვისებას, რაც მათთვის საჭირო იყო. მაგრამ კიდევ უფრო საკვირველი არის ის გამჭვირვალობა და შესანიშნავი კრიტიკული შეგნება, რომელიც გამოიჩინეს იაპონელებმა ამ შეთვისების დროს. ისინი მონურად როდი ბაძავდნენ— მათ გაარჩიეს სად იწყებოდა ნამდვილი საქმე, სად გარეგნობა, თვალათვის საამური... უმთავრესი ნიჭი იაპონელებმა გამოიჩინეს იმაში, რომ ეს კარგი (გადმოღებული), მაგრამ უცხო შეითვისეს მათის თავისებურობის დაუჩაგვრელად... საჭიროა განა ამის შემდეგ ვილაპარაკოთ იმ აფიცრების ღირსებაებზე, რომელთაც ასეთი მშვენიერი სკოლა გამოიარეს? საილიუსტრაციოდ 1894—95 წლის ომი და 1900 წლის კოალიცია საკმარისზე მეტია“.

უფრო ახალგაზდა აფიცრობა ნაკლებად მოსწონს რუს ავტორს, მაგრამ არა მათის სამხედრო ღირსების მიზეზით. სასაკილო შეგალომანიას, ნაადრევ სურვილებსა და გაუგებარ დაბრმავებას უკიჟინებს ახალგაზდა აფიცრობას, მაგრამ თან დასძენს, რომ „ამ ნაკლთან ღირსებაც აქვს ახალგაზდობასო... ისინი მშვენიერი ჯარისკაცები არიან... ეროვნული გრძობა, შეგნებული, გონიერი ვაჟაკობა, შრომისა და ჯაფის გაძლევა, თავდავიწყებული და შზრუნველი დამოკიდებულება უნცროს ძმებთან— აი მათი ღირსებები. იაპონელი აფიცერი არ დაშორებია უბრალო ჯარისკაცს, ე. ი. თავის ხალხს, და ეს ხომ სანაქებო ღირსებაა ჯარისკაცისა... იაპონელი ჯარისკაცი არის ხორცი ხორცთაგან და ძვალი ძვალთაგან იაპონელ ხალხისა; და ამ ხალხს კი არ შეგიძლია არ უცქირო გულწრფელად თანაგრძობითა და პატივისცემით. ჯერ არ უნდა დავივიწყოთ ის გარემოება, რომ ეს ხალხი მეომარი ხალხია— მრავალ საუკუნოების განმავლობაში ხმალი ხელთ ეპყრა და ებრძოდა მებრძოლებს ან სახლში იბრძოდა... ამიტომ იაპონელს უყვარს და პატივს სცემს სამხედრო საქმეს, ამიტომ იაპონელი ისტორიულად მომხადებულია ამ საქმისათვის,

კიდევ უფრო საყურადღებოა ის ძველი იაპონური კულტურა, რომლითაც ასე განირჩევა უბრალო იაპონელი სხვა ხალხთა ამგვარსავე წარმომადგენლებისაგან... იაპონელი ერთი წუთიც კი არ არის უსაქმოდ. საქმიანობა მისი ორგანიული მოთხოვნითაა... იგი მუშაობს საქმის სიყვარულით, არ ზოგავს არც დროს, არც თავის ხელებსა და გონებას, რომელიც თან და თან უფრო გამჭრიახი ხდება. იაპონელი ახერხებს ჩაბეროს სულ უბრალო ნაწარმოებს ესტეტიური იდეა, რომელიც ასულდგმულებს და აკეთილშობილებს ნაწარმოებს. როცა იგი ჯარისკაცად შედის, მთელი თავისი სიყვარული საქმიანობისა და უნარი შრომისა გადააქვს სამხედრო საქმეზე; იგი ეძლევა ამ ახალ საქმეს როგორც საყვარელსა და საპატიოსს და არა ძალად ნაკისრსა და სამძიმოს. ჩვეულებრივ, ყოველ დღიურ ცხოვრებაში რომ ნახო იაპონელი ჯარისკაცი, კარგ შთაბეჭდილებას ვერ მოახდენს—აკლია გარეგანი გაწვრთნილება: არ იცის რიგიანად ჩაცმა (ცოტა არ იყოს ევროპიული ფორმა აწუხებს) და მიხვრა-მოხვრაც უნოიანი არა აქვს. ხშირად ნახავთ იაპონელ ჯარისკაცს ქუჩაზე პაპიროსით პირში ან ყავახანაში ქუდ და ხმალ მოხდილი ქალს რომ ეარშიყებოდეს; ამას აფიცრებიც ხედავენ, მაგრამ აქ ყველაფერს უბრალოების ბეჭედი ასვია... როცა კი საქმე საქმეზე მივა, ამ ჯარისკაცს არ დასჭირდება არც დისციპლინალური დასჯა და არც მოვალეობის გახსენება.

ამას უნდა მივუმატოთ ის გარემოებაც, რომ საზოგადო განვითარებით იაპონელი ჯარისკაცი შესამჩნევად მაღლა სდგას. მას გათავებული აქვს დაბალი, საშუალო და ხშირად მაღალ სკოლის დასაწყისიც; იცის თავის ქვეყნის ისტორია, თანამედროვე პოლიტიკა, პარლამენტის და მინისტრების მოქმედება; წაუკითხავს სამხედრო ხელოვნების შესახები წიგნები; ჰკითხულობს და შეგნებულადაც ეკიდება წაკითხულს; წარმოდგენა აქვს თავის „დიდ იაპონის“ ისტორიულ დანიშნულებაზე და მხურვალედ თვალ-ყურს ადევნებს ამ დანიშნულების სისრულეში მოყვანას; ესეც განსაკუთრებული თვისებაა იაპონელისა. და

ყველაფერი ეს ჰქმნის იაპონელ ჯარისკაცისაგან არა ამა და ამ ნომრიან „ხიშტს“, არამედ ჯარის კაცის ისეთ ტიპს, რომელიც ხელს უწყობს აფიცერს საქმის გონივრულ შეგნებით და გონივრულ მოქმედებით“...

იაპონია მარტო იმაზედ კი არ ჰფიქრობს, რომ მეზობლად მდებარე ადგილები შეიძინოს და ამითი საკმაო ასპარეზი იქონიოს თავის ბუნებრივ ძალთა განსავითარებლად. „დიდი იაპონიის“ განზრახვები ბევრად შორს მიდიან, როგორც ერთ-ხელ კიდევ გვქონდა ნათქვამი. გათვითცნობიერებული იაპონელი მარტო იაპონელად როდი გრძნობს და იცნობს თავს, იგი ამასთანავე მონგოლიც არის, ის მონგოლი, რომელსაც ეს ამოდენა ხანია ევროპიელი სისხლსა სწოვს. დაჩაგრულ თანამოდმეს ხსნა უნდა უცხოელთა დამამცირებელ ულლიდან. ვის შეუძლია ითავოს ეს დიდებული საქმე, თუ არ იაპონიას, მონგოლთა ერთად-ერთ სახელმწიფოს, რომელმაც შეიძინა ევროპის კულტურა და თან თავის-თავს მონგოლურ სახელმწიფოდ იცნობს, რომელმაც გააოცა მთელი ქვეყანა თავის სწრაფის განვითარებით და ფარულ ძალთა გამოჩინებით? ეს აზრი მალე გავრცელდა იაპონიაში და ბევრი თანამგრძობიც იშოვა. მალე დაარსდა მთელი გავლენიანი დასი შემუშავებულის პოლიტიკურის პროგრამით და ენერგიულად შეუდგა ამ პროგრამის ხალხში გავრცელებას. მთავრობა და მიკადო გამსჭვალულია ამავე მიმართულებით და სადაც და როდესაც კი გაუფა, სცდილობს მოიახლოვოს ის დრო, როცა აზია შეერთდება იაპონიის ჰეგემონიით (მეთაურობით) და თავს იხსნის ევროპელების მძიმე და ანგაარ ბატონობისაგან. აზია აზიელებისათვის—აი დიდებული და სამართლიანი დედა-აზრი შეგნებულ იაპონელების პოლიტიკურ მიმართულებისა. და ეს დედა-აზრი თავის სიდიადით არაფრით არ ჩამოუვარდება არც ალექსანდრე მაკედონელისა და ბერძნების ელინისტურ იდეას აღმოსავლეთში, არც იულიოს კეისრის და რომაელების რომანიზაციონულ პროგრამას დასავლეთში.

1903 წლის განმავლობაში კომბის სამინისტრო დიდის ენერგიით განაგრძობდა ბრძოლას კლერიკალიზმთან. კლერი-

კალები და ნაციონალისტები ბევრსა სცდილობდნენ სამინისტროს მდგომარეობის შეტყუვას, მაგრამ ვერას გახდნენ: პარლამენტის წევრების უმრავლესობა მტკიცედ აძლევდა მხარს კომბსა და უფრო და უფრო ამხნეებდა ბრძოლის განსაგრძობად.

გასულ წელს საფრანგეთის პოლიტიკური ცხოვრება იმდენად პრაქტიკულის მოქმედებით ვერ ისახელებს თავს, რამდენადაც მაღალ იდეურის ბრძოლით. სულ მოკლე ხანში დიდი ცვლილება მოხდა საფრანგეთის საზოგადოებრივ ცხოვრებაში: შოვინისმისა და რევანშის იდეების მაგიერ თან და თან მეფედება კატმოყვარეობისა და აღამიანობის აზრები. ამ ათის წლის წინად ვინ გაბედავდა საფრანგეთში მაღლა ეთქვა—ჯარის გაძლიერებას თავი დაეანებოთ, რადგან რევანშის იდეა მკვლარი და უსიცოცხლო არისო. გასულ წელს კი პირდაპირ გამოსთქვა ეს აზრები და ჯვარზე არავინ უცვიათ, თუმცა ნაციონალისტებმა, ჩვეულებისამებრ, დიდი ყაყანი ასტეხეს. მართალია, ნამდვილ დემოკრატების წინადადება არ მიიღო უმრავლესობამ, მაგრამ იმიტომ კი არა, რომ არ თანაუგრძნობდა მას: საფრანგეთს არ შეუძლია დაიწყოს ჯარების შემცირების საქმე, ამბობდნენ მოწინააღმდეგენი.

ყველა თანახმაა, რომ ალზას-ლორენის ჩარალით დაბრუნება დღეს ქკუაში არ მოდის საფრანგეთის ერს, მაგრამ პარლამენტის უმრავლესობას ვერ გაუბედნია ინიციატივა თავზე მიიღოს და ჯარების შესუსტების წინადადება მისცეს ევროპის სახელმწიფოებს: გერმანია მაშინვე იჯიქრებს, რომ ფრანგები ამას სისუსტით სჩადიან და შესაძლებელია ისე მოიქცეს, რომ ომი აუცილებელი გახდესო.

როცა პრესანსე, ჟორესი, ჰიუბარი და სხვები თხოულობდნენ მილიტარისმის შემცირების კითხვის დაყენებას საფრანგეთის პარლამენტში, ეს იმას კი არ ნიშნავდა, რომ აღნიშნული პირები საბოლოოდ უარს ჰყოფდნენ ალზას-ლორენს. სრულიადაც არა: ოცდაათ წელზე მეტია რევანშის პოლიტიკა საშინელის სიმძიმით აწევს ხალხს და ალზას-ლორენის კითხვა ისევ

იმ მდგომარეობაშია, როგორშიაც იმ თავითვე იყო; ცხადია, რომ ასეთი პოლიტიკა უვარგისი და მავნებელია; კითხვის გადასაწყვეტად სხვა გზა უნდა იქნეს არჩეული, გზა მშვიდობიანი და ნამდვილ დემოკრატიულ პრინციპის შესაფერი.

როცა გერმანელებმა ფრანგები დაამარცხეს, ბისმარკზე აღრე სახელოვანმა ისტორიკოსმა მომზენმა გამოსთქვა აზრი, რომ დაამარცხებულ საფრანგეთს უნდა ჩამოერთვას ალზას-ლორენი, როგორც გერმანელებით დასახლებული ქვეყანაო. მომზენს უპასუხა ფრანგების შესანიშნავმა ისტორიკოსმა ფიუსტელ-დე-კულანჟმა: ტომით და ენით ალზასი გერმანელია, მაგრამ იგი ეკუთვნის საფრანგეთის ერს და ამ ერის განუყოფელი ნაწილი არისო. „სამშობლო ის არის, რაც ხალხს უყვარს. შესაძლებელია, რომ ალზასი ჩამომავლობით და ენით გერმანელი იყოს, მაგრამ სამშობლოს გრძნობით იგი ფრანგია. მერე იცით, რამ გახდა იგი ფრანგი? არა ლუი მეოთხემეტემ, არამედ ჩვენმა დიდმა რევოლიუციამ. ამ დროიდან ალზასი ჩვენი ბედის მონაწილე იყო“. მაგრამ თავი დავანებოთ ისტორიას და ეხლანდელ მდგომარეობას მივუბრუნდეთო, ვანაგრძობს კულანჟი: „ეხლა უკეთესი ხელმძღვანელი გვყავს, ვიდრე გარდასული ისტორია; ეს ხელმძღვანელია სამართალი, უფლება, რომელიც ბევრად უფრო ცხადი და უცილობელია, ვიდრე თქვენი გვარტომობა. ჩვენი პრინციპია, რომ ხალხის გამგებელი იყოს ისეთი დაწესებულება, რომელსაც თვითონ ხალხი მიიღებს თავისუფლად და რომ ეს ხალხი უნდა იქნეს იმ სახელმწიფოს ნაწილი, რომელსაც თავის ნებითა და ძალდაუტანებლად თვითონ აირჩევს. აი თანამედროვე პრინციპი; იგი არის ერთად-ერთი საფუძველი ნამდვილ წესიერებისა და იგი უნდა აღიაროს ყველამ, ვინც მშვიდობიანობისა და კაცობრიობის პროგრესის მომხრეა. მიიღებს ამ პრინციპს პრუსია თუ არა, ეგ სულ ერთია—ბოლოს მაინც პრინციპი გაიმარჯვებს“.

აი, ამ პრინციპის გამარჯვებას სცდილობს საფრანგეთის დემოკრატია; მისი სურვილია შექმნას ისეთი პირობები, რო-

ცა აღზასს შეეძლება თავისუფლად, ძალდაუტანებლად გადასწყვიტოს, თუ რა სურს მას—საფრანგეთის ნაწილად გახდომა გერმანიის პროვინციად დარჩენა, თუ სრული დამოუკიდებლობა.

გერმანიის დემოკრატიაც თანახმაა სავსებით კითხვის ასეთ გადაწყვეტისა. და სანამ ორივე მხრის დემოკრატია არ გამარჯვებს, ამ საქმის მშვიდობიან და სამართლიან გზით გადაწყვეტაც შეუძლებელია.

ერთის მხრით იყო კიდევ შესანიშნავი საფრანგეთის პოლიტიკური ცხოვრება გასულ წელს: დემოკრატია იმდენს ეცადა, რომ საფრანგეთი დაუახლოვდა შეურიგებელ მტრად მიჩნეულ ინგლისს—ინგლისსა და საფრანგეთ შორის დაიდო პირობა, რომლის ძალით ფანსაზღვრულ ხასიათის სადავო კითხვები სამედიატორო სამართლის გზით უნდა გადაწყდეს. ეს ფაქტი ორი მხრით არის დიდ-მნიშვნელოვანი: ერთი მხარე პრინციპიალურია. საფრანგეთ-ინგლისს შორის დადებული ხელშეკრულობა ერთი იმ ეტაპთაგანია, რომელიც დემოკრატია უახლოვებს მთავარ იდეის განხორციელებას—საერთა-შორისო დამოკიდებულებანი დაუქვემდებაროს სამართალს და არა ცეცხლსა და შახვილს.

მეორე მხრით ამ ხელშეკრულებას დიდი პრაქტიკული მნიშვნელობა აქვს არსებულ „კავშირებისათვის“.

როგორც ვიცით, ინგლის-იაპონიის ხელშეკრულების გამოცხადებისთანავე, საფრანგეთ-რუსეთმაც გამოსცეს შესაფერი საპასუხო დეკლარაცია, სადაც გამოცხადებული იყო ამ ორ სახელმწიფოების ინტერესთა თანხმობა. ინგლისისა და საფრანგეთის უკანასკნელი შეთანხმება ძალას უკარგავს ხსენებულ დეკლარაციას. შეუძლებელია, რომ ინგლის-საფრანგეთის დაახლოვების შემდეგ საფრანგეთი ენერგიულად ჩაერიოს შორეულ-აღმოსავლეთის საქმეში და ენერგიული დახმარება გაუწიოს რუსეთის პოლიტიკას იაპონია-ინგლისის წინააღმდეგ. რევანშის პოლიტიკა თავის ძალას ჰკარგავს და თუნდაც არ ჰკარგავდეს, არავის იმედი აღარ აქვს საფრანგეთში, რომ რუსეთი აღზას-

ლორენისათვის რუს გამოუცხადებს გერმანიას. ახლო აღმოსავლეთში ბალკანეთზე და განსაკუთრებით მცირე აზიაში საფრანგეთის და რუსეთის ინტერესები ძველის დროიდან აქამომდე ერთმანერთს ეწინააღმდეგებიან. დარჩენილი იყო შორე აღმოსავლეთი, სადაც ორ მოკავშირეს შეეძლოთ თანხმობით მოქმედება, რადგან რუსეთი ჩრდილოეთით მოქმედებდა და საფრანგეთი სამხრეთით; გარდა ამისა საფრანგეთს ინგლისთან შუღლი ჰქონდა სიამის გამო. ეხლა, როგორც სჩანს, საფრანგეთი სიამის საქმეშიაც მორიგებია ინგლისს და შორეული აღმოსავლეთი, ეს ერთადერთი სასპარეზო ადგილი „ორთა კავშირისათვის“, გამოეცალა რუსეთ-საფრანგეთის შეთანხმებულ მოქმედებას.

გასულ წელს გერმანიის პოლიტიკურ ცხოვრების მთავარი ფაქტი საპარლამენტო არჩევნები და არჩევნებში დემოკრატიის გამარჯვება იყო. გერმანიის მთავრობა და რეაქციონერები ისეთ ეგოისტურ პოლიტიკას ადგენენ არჩევნებამდე, ისე დაუქვემდებარეს ხალხის ინტერესები ამ ხალხის ხორცმეტ ნაწილის გაუმაძღრობას, რომ ხალხის გაბრაზება და დემოკრატიის გამარჯვება ადვილი საწინასწარმეტყველო საქმე იყო, მაგრამ გამარჯვებაც არის და გამარჯვებაც — გერმანიის დემოკრატიის გამარჯვება ისე ბრწყინვალე იყო, რომ მთელი ქვეყანა აალაპარაკა და ააყაყანა. გერმანიის პოლიტიკური პარტიები ერთ ხანს გონს ვერ მოსულიყვნენ და ბოლოს, როცა დაინახეს ნამდვილი სახე საქმეთა მიმდინარეობისა, მეტად დაფრთხნენ, და, გარდა ბარტის პარტიისა, გადაწყვიტეს შეერთებულის ძალით შეზრდობოდნენ „სახელმწიფოს გამანადგურებელ პარტიას“.

მართალია, გერმანიის რეისტაგის უმრავლესობა დღესაც დემოკრატიის წინააღმდეგ პარტიებს ეკუთვნის, დღესაც შეუძლია ამ უმრავლესობას ხალხის ღარიბ ჯიბეს დააწვეს, მაგრამ საეჭვოა, რომ ხალხის ასეთ მანიფესტაციის შემდეგ ძველებურის გაბედულებით მოიქცნენ — ეგ ხომ საკუთარ საფლავის

გათხრის დაჩქარება იქნებოდა. რაც უფრო ევროპულ პოლიტიკას დაადგებიან, რეაქციონური პარტიები, მით უფრო ადრე გადავა მთელი ხალხი დემოკრატიის მხარეზე.

მეორე მოვლენა გერმანიის პოლიტიკურ ცხოვრებისა, მოვლენა, რომელმაც მთელ ევროპის ყურადღება მიიპყრო, დემოკრატიულ პარტიის კონგრესი იყო.

შეტად დამახასიათებელია ეს საერთო ყურადღება. პარტია, რომელსაც რაღაც ოცდაათის წლის წინად სულ ორი წარმომადგენელი ჰყავდა გერმანიის იმპერიის რეიხსტაგში, დღეს ისე გაძლიერებულა, ისეთი მნიშვნელობა შეუძენია, რომ პარტიის წარმომადგენელთა კონგრესის მთელ კამათსა და ყოველ დადგენილებას მთელი ევროპა ადევნებს თვალ-ყურს.

რაც შეეხება დრეზდენის კონგრესის მნიშვნელობას თვით პარტიისათვის, მაინცა და მაინც საგანგებო არ ყოფილა. ცხარე ბრძოლა და კამათი იყო, დაუზოგველად ჰკიცხავდნენ და ლანძღავდნენ ერთმანეთს მოპირდაპირენი, დასასრულ „შეურიგებლებმა“ და „მართლ-მორწმუნეებმა“ გაიმარჯვეს, მაგრამ სინამდვილეს ვერ შესცვლის ვერც ცხარე კამათი, ვერც ლანძღვა-გინება და ვერც დადგენილება. სიტყვის ყოველის შემძლებლობა არვის არ სწამს. საქმით კი ეგრედ წოდებულ „შეურიგებლებსა“ და ოპორტიუნისტებ შორის განსხვავება არ არის: თავის პრაქტიკულ მოქმედებაში პარტიის ორივე მხარე ერთ და იმავე პროგრამით ხელმძღვანელობენ. პარტიის საბოლოო მიზანია რევოლუციონური, პრაქტიკული მოქმედება კი, რომელსაც ხალხი ამ მიზნისაკენ მიჰყავს, გერმანიაში არსებული კანონიერ ნიადაგზეა დამყარებული.

ავსტრია-ჰუნგრეთის მთელ პოლიტიკურ ცხოვრებას გასულ წელსაც მხოლოდ ეროვნული ბრძოლა შეადგენდა.

ამ ბრძოლის უმთავრესი ფაქტი ავსტრიისა და ჰუნგრეთის გამწვავებული ბრძოლა იყო.

ავსტრიისა და ჰუნგრეთის შემაერთებელი წესი, ეგრედ წოდებული დუალისმი მოძველდა: ჰუნგრეთი განვითარდა, გა-

ლონიერდა და ეხლა სრულ თავისუფლებას საჭიროებს. ეს სრული თავისუფლება კი სამეფო ტახტის უპირატესობათა შეკვეცაა. ამიტომაც გასულ წლის ჰუნგრეთის კრიზისი იყო ბრძოლა ჰუნგრეთის პარლამენტისა და სამეფო ტახტისა. მეფე ჯერ მედგრად დახვდა ჰუნგრელების მოთხოვნას, მაგრამ ამ მედგრობამ ისეთი მღელვარება გამოიწვია მთელ ჰუნგრეთში, რომ ფრანც-იოსები იძულებული გახდა დაეთმო: ჰუნგრეთის ჯარი ჰუნგრეთის პარლამენტის განკარგულებაში გადავიდა, გარეგნად, ფორმით ავსტრია-ჰუნგრეთის ჯარი ერთია და ამ ერთი ჯარის მბრძანებელი იმპერატორი, მაგრამ ეს ეხლა ფიქციაა; ნამდვილად კი ჰუნგრეთის ჯარი გამოეყო ავსტრიის ჯარს, იგი ეხლა ჰუნგრეთის ეროვნული ჯარია, ჰუნგრეთის პარლამენტის განკარგულებაში.

დიდი ბრიტანიის პოლიტიკური ცხოვრება ისევ ჩემბერლენითა და ჩემბერლენის სადამოყენო პროექტით იყო მოცული.

სხვა ქვეყნების ვაჭრობა-მრეწველობა იზრდება და ვითარდება, ინგლისისა კი ეცემა; ინგლისისის ერს განსაცდელი მოელოის; საჭიროა ენერგიული ღონისძიება საქმის გამოსაბრუნებლად. ასეთ ღონისძიებად ჩემბერლენსა და მის მომხრეებს პროტექციონისმი, მფარველობითი სისტემა მიაჩნიათ. დავადობაჟი უცხოელ საქონელს, როგორც ამას ამერიკა და გერმანია სჩადიან, უფრო დავუახლოვდეთ ჩვენ ახალშენებს და ჩვენი მრეწველობაც ისევ აყვავდება, გაიძახის ჩემბერლენი.

ოპოზიცია, ლიბერალები და დემოკრატები კი პროტექციონისში ინგლისის დაღუპვას ხედავენ: დიდი - ბრიტანიის უმაგალითო განვითარება, მისი აღურიცხველი სიმდიდრე, შეუდარებელი ვაჭრობა და მრეწველობა შეჰქმნა თავისუფალმა ვაჭრობამ და ეხლა ჩემბერლენს სურს მოსპოს ინგლისის დიდების ეს საფუძველიო, ამტკიცებენ ჩემბერლენის მოპირდაპირენი.

ჟურნალ-გაზეთები, სახალხო კრებები, საპარლამენტო სხდომები განუწყვეტლივ პროტექციონისმზე და თავისუფალ ვაჭრობაზე მსჯელობენ.

მიუხედავად ამისა, დიდი-ბრიტანიის პარლამენტმა მოასწრო ერთი შესანიშნავის კანონ-პროექტის განხილვა და დამტკიცება. ვერც ერთი სახელმწიფო ვერ დაიკვებნის ასეთ დიდ მნიშვნელოვან კანონის შექმნას.

ირლანდიის საადგილმამულო კითხვა, მიზეზი საშინელ განხეთქილებიან ინგლისსა და ირლანდიას შუა, ისპობა; უინდგემის კანონპროექტით, სახელმწიფო აძლევს ფულს ირლანდიელ გლეხებს მემამულეთაგან ადგილების შესაძენად. ფული სესხად ეძლევა გლეხს, მაგრამ სარგებელი ამ ფულისა არსებულ საიჯარო გადასახადზე მცირეა. ასე რომ ირლანდიელი გლეხი გადაიხდის წლიურად იმაზე ნაკლებს, რასაც აქამდე იხდიდა, და ბოლოს ადგილის მესაკუთრე ხდება.

საყურადღებოა, რომ ეს დიდმნიშვნელოვანი კანონი კონსერვატიულ სამინისტროს ეკუთვნის, იმ კონსერვატიულ სამინისტროს, რომელსაც, გარდა ძალმომრეობით პოლიტიკისა, ყველაფერი შურდა ირლანდიისათვის.

როგორ მოხდა ასეთი ცვლილება?

მთავარი მიზეზი თვით ირლანდიელებს მოქმედებაა.

ხეწნა-მუდარა, დაყვავება, მოწყალების თხოვნა რომ დაეწყო ირლანდიას, აქამდე ვერაფერს მიაღწევდნენ. მათხოვარს არავინ არასცემს პატივს. პატივსაცემი ის არის, ვინც მედგრად, თავდადებულად იბრძვის თავის უფლებისა და ინტერესებისათვის.

ამ მხრივ ირლანდიელებმა სამაგალითო ნიჭი და უნარი გამოიჩინეს.

რაც უფრო მეტს დაგვიტოებენ, უფრო მეტი უნდა მოვიტხოვოთო, ამბობდნენ ირლანდიელი პოლიტიკური მოღვაწეები, სანამ საადგილ-მამულო რეფორმას და საკუთარ პარლამენტს არ შეეძენთ ირლანდიასო.

აგრარული რეფორმა მიღწეულია, დარჩა საკუთარი პარლამენტის შოვნა. სრული იმედი და საფუძველია, რომ ამ მიზანსაც მალე მიაღწევენ.

როცა სახელოვანი ჩარლზ პარნელი გამოვიდა პოლიტიკურ ასპარეზზე, ირლანდიელ დეპუტატების მეთაურად პარლამენტში ისააკ ბიუტი იყო: ისააკ ბიუტი სულ იმის ცდაში იყო, ინგლისის პარლამენტი არ გაეჯავრებინა, და ამ გზით სცდილობდა ირლანდიის ბედნიერების დამყარებას: ტკბილად მოვიქცეთ, ნუ გავაჯავრებთ ჩვენ მბრძანებლებს და ბოლოს ყველაფერს მოგვცემენო. პარნელი ზედავდა ამ საბრალო პოლიტიკას და მის შედეგს და მთელს თავის ძალ-ღონით დაეძგერა ინგლისის პარლამენტს: ირლანდიის ერს ტყავს აძრობთ, მისთვის საპყრობილისა და სახრჩობელას მეტი არაფერი გემეტებათ, მაგრამ დაგანახვებთ, თუ რა შეუძლია ხალხსა და მის ნამდვილ წარმომადგენლებსო. აასრულა კიდევ თავის მუქარა.

სულ მოკლე ხანში ამ მედგარ და შეურიგებელ პოლიტიკის შედეგი ის იყო, რომ მხცოვანი გლადსტონი მთელ თავის პარტიით ირლანდიელების მხარეზე გადავიდა, ისააკ ბიუტს სიზმარშიაც არ მოეჩვენებოდა ასეთი ამბავი.

პარნელის შემდეგ ირლანდიელების ბრძოლას იგივე შეურიგებელი ხასიათი ჰქონდა და პირველი დიდმნიშვნელოვანი შედეგიც ხომ ვნახეთ. მეორესაც მალე მოვესწრებით.

აბაშიძე კიტა. — ეტიუდები ქართულის ლიტერატურიდან. — წერილი მეშვიდე. № XI, XII.

ანაკგასპირელი შ. — ჩემი პირველი სიუჟარული (ეტიუდი) № I.

ალხასიშვილი ილ. — ბიბლიოგრაფია. № XII.

ბარნოვა გ. — უძღები. — მოთხრობა № IV

— მრუდე მსხალი. — მოთხრობა № X.

გაჩეჩილაძე ს. — მეფე სოლომონ დიდი და როსტომ, რ. ჭას ერასთავი. — დრამატული ზოგადი ხალხური თქმულებიდან № XI, XII.

გერგინუსი. — მეფე ლირი. № I და V.

გორკი მ. — ს. მნი. — თარგმანი ი. ზოლუმორდგინოვისა. № I, II, III, IV, V, VI და VIII.

გრებოვლოვა ა. — ვაი ჭკუისკან. — ოთხ მოქმედებანი კომედია, — თარგ. კანდეკიძისა. № I.

გოუ დე-მოჰასანა. — შობის დამეს. — თარგმანი ი. ზურაბიშვილისა № XII.

დამოუკიდებელი. — „წმინდა ქართული“-ს ვერ ქართულობა და საჭირო დასკვნა № IV.

დუტუ მკერელი. — დამორებულნი. — (მოთხრობა). № II.

დოილი კონან. — რეგორ დიხსნა ბრიგადერმა ჯარი. — თარგმანი ეკ. მე-სა. № VI.

დოდუ ალფ. — მისკერპლი. — კომედია სამ მოქმედებად, თარგმანი ინ-ანისა. № IX, X, XI.

გერასი. — ერთი მრავალთავის. — მოთხრობა, თარგმანი ეკ. გაბაშვილისა. № V.

იბსენი ჭენრის. — ხალხის მტერი ანუ ექიმი შტოკმანი. — ხუთ მოქმედებანი დრამა, თარგმანი ივ. ზოლუმორდგინოვისა. № IV, V, VI, VII და VIII.

კლდიაშვილი ა. — მოკლე შინერაღიერი ქიმი. — თეორეტიული ნაწილი. № X, XII.

მარგანი ბლ. ძღვ. ივ. — ორიოდე სიტუვა სვანურ ენის შესახებ. № VII.

მარბო მატკავ. — ბრძოლის ველები. — მოთხრობა, თარგმანი თ. ს. № VIII, XI, XII.

მიჩინაშვილი ალ.—ქართული ფრთოვანი სიტყვები. № IV.

მთაწარმის განკარგულება № IX.

ოქუშკა.—მომენტი.—თარგმანი ალ. სოფლდაშვილისა. № III.

რაფფი.—სენთი.—რუს-ოსმალის (1877—1878 წ.) უკანასკნელ
ომის დროის ისტორიული რომანი. (თარგმანი სომხურ-
რიდან) ბ. ევანგულოვისა. № I, II და III.

სუმბათაშვილი თაგ. ა.—დალატი—დრამატიული ლექსები—დრამა სუთ-
მიქმედებად საქართველოს წარსულიდან, თარგმანი გ. მეს-
ხისა. № XI.

ტარასი.—ქვათხევის მონასტრის გუჯარი.—წარმოდგენილი № IX.

ფრანკ იგ.—ნაძირაღნი.—თარგმანი ნ. უიფიანისა. № V II და V III.

ფონ-ზოლენცი ვილჰელმ.—გლეხი კაცი.—რომანი, თარგმანი იგ.
ზოლუმორდღინოვისა. № IX, X, XI და XII.

ჭვარანი ს.—შოთა რუსთაველი და მისი ზემა -- № V II და V III.

ჯანაშვილი მოსე.—ქართველთა მატიაზე.— № II, III, IV, V და VI.

უცხოეთის მიმოხილვა.

საფრანგეთი.—გორესი სიტყვა. № II.

1. კლერიკალისმი და დემოკრატია.—2. ინგლისის საქმე-
ბი.—3. ბალკანეთი.—4. ოპორტიუნისმი. № III.

1. დრეიფუსის საქმე და დემოკრატიის ძალა საფრანგეთ-
ში.—2. მომავალი არჩევნები გერმანიაში.—3. ისპანია. № IV.

1. ბელგრადის დრამა.—2. გერმანიის საპარლამენტო არჩე-
ვები.—3. კიდევ ოპორტიუნისმი. № VI.

მაკედონიის საქმე: ახალი აჯანყება, ბერძნების სამარცხვი-
ნო ქცევა, აჯანყებულების პროგრამა, ბოლგარია და მაკე-
დონია, ვის შერჩენია წუთისოფელი. ავსტრია და ოსმა-
ლეთი. № VII.

1. შორე აღმოსავლეთი.—2. ბალკანეთი.—3. ახალი საერთა-
შორისო მდგომარეობა.—4. დრეზდენის პარტიტაგი.—5.
ერთი სამრეწველო დაწესებულება. № IX.

1. ჰუნგრეთი და ავსტრია. „კვალის“ შეცდომა.—2. მან-
ჯურია.—3. კიდევ „საერთო ნიადაგი“-ს გამო. № X.

1. ახალი რესპუბლიკა.—2. ერთი პროცესი. № XI.

უცხოეთი 1903 წელს. № XII.

დაშატება.—საბერძნეთის ძველი ისტორია დასაწყისიდან დამოუკიდებ-
ლობის დაკარგვამდე.—ფრანგულიდან ნათარგმნი ვ. ლ—სა.
№ I, II და III.

რედაქტორი
ალ. ჭყონია

გამომცემელი
ალ. ჯაბაღანი